

Universitätsbibliothek Wuppertal

Pvb. Virgilio Maronis Bucolicorum Eclogæ X, Georgicorum Libri III, Æneidos Libri XII

Vergilius Maro, Publius

Genevæ, M.DC.XXXVI.

Liber VIII.

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-548](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-548)

Et pastorem præfixa cuspidè myrtum.

- A** *Hos super aduenit Volsca de gente Camilla.* Prudenter post impletam commemorationem viro-
rum transit ad foeminas. Ita enim & de Troians legitur, qui vitimum Amazonum auxilium po-
stulauerunt. Quæ res ab Homero prætermisâ est. Sane iam prælagium est infelicitatis futuræ,
quod inter ipsa principia armantur & foemina. *Volsca de gente.* De Priuerno Vollicorum oppido,
vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. *Florentem ære catoruas.* Ennius & Lucretius
florens dicunt. omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucre-
tius, *Floreat manibus ponus.* *Calisthivæ Mineruæ.* Minerua & armorum dea est, & lanificij: sed Ca-
milla animum ad arma sola contulit. *Cursuque pedum.* Bene pedum adiecit, ne per equum eius glo-
ria minueretur: quod ei obiicitur. Quid tamen egregium, si foemina forti Fidis equos? *Aristas.*
B *Aristæ autem sunt primæ ipicæ partes,* ab eo quod primæ arefcant dictæ. *Tingeret.* Mergeret: vt,
Tingat equos. *Iuuentus.* Turbaque miratur matrum. Ante, ornatum eius: post, arma dicturus est.
Vnde hystero proteron in respondendo esse voluerunt: vt, Ornatum matres, viri vero arma mi-
rentur. Sed melior sensus est, si sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus vterque miratur quæ
sunt posita contra opinionem, vt mirentur foemina arma in muliere, viri ornatum in bellatri-
ce. *Inhians.* Stupore quodam in ore patefacto. *Lyciam pharetram.* Quasi Lyciam, Vt legimus: Cre-
tenses sagittas. *Pastorem præfixa cuspidè myrtum.* Quia hoc pugnare pastores solent. *Myrtum.* Non
hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Stautius. *Lernæam iacis ille trabem.*

**P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS. LIBER VIII.**

V *T belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco streperunt cornua cantu:
Vtque acris concussit equos, utque impulit arma:
Exemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat, trepido Latium: sauisque iuuentus
Efferæ, ductores primi, Messapus & Vrsus,
Contempitorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.*

V *T belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit.* Apud maiores nostros tria erant militiae gene-
ra in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. Legitima
erat militia eorum, qui singuli iurabāt pro republica se esse facturos: nec discedere nisi comple-
tis stipendiis, id est militiae temporibus, & sacramentum vocabatur. vt *Æn. 2* Fas mihi Graiorum
sacrata resolvere iura. Aut certe si esset tumultus, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus
ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare nō vacabat: qui fuerat ductu-
rus exercitum, ibat ad Capitolium, & ex inde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod peditēs
euocabat, & vnum cæruleū quod erat equitum (nam ceruleus color maris est, à cuius deo equū
constat inuentum) dicebat, *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur*, & qui conuenissent, si-
mul iurabant, & dicebatur ista militia coniuratio. Alij album & roseum vexilla tradunt, & ro-
seum bellorum, album comitiōrum signum fuisse. Fiebat enim euocatio. Nam ad diuersa loca
diuersi propter cogendos mittebātur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiae, coniuratio
& euocatio, quippe in tumultu. Sane incongruū non est quod signū belli, i. vexilli elevationem

Turno dat, aut quia de rege Latino dixerat supra, Rerumque reliquit habenas. Aut quia Turnus furore succensus maluit ipse efficere quam iubere, ut omnes abrumpet moras: Aut quia fictum dicitur est Latinus, cui soli imperandi hoc ius erat, abstinerat, & nemo illo abstinate parabat. Turnus ergo ideo huiusmodi officium arripuit, quia et si ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat. Belli autem signum generaliter dixit (nam multa sunt) sed vexillum significat, quod est tractum à veli diminutione, ut velum vexillum. *Ab arce.* Quoniam vexillum in arce poni solebat quod esset specimen imperati exercitus. *Sereperunt cornua.* Quæ simul sonabant: ut, *Æreaque ad sensu conspirant cornua rauco.* *Utque acres concussit equos.* Hoc ad equites pertinet. Et utrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an dum concutiuntur? *Utque impulsi arma.* Hoc ad pedites. Est autem sacrorum, nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commouebat, post hastam simulacri ipsius dicens, *Mars vigila.* Quidam sane suos equos & sua arma, de Turno tradunt: scilicet ut cæteris esset exemplum *Ex templo.* Aut subito, aut re vera ex ipso templo: id est post diuina arma commota. *Tumulta trepido.* Festino: more suo. Non enim timere poterant qui pericula vincebant. *Coniurati.* Notandum de re bona coniurationem dici posse. Ergo coniuratio *est iuramentum est.* *Inuentus est: va.* Efferrata per furiam ut arma velit potearque simul. *Primi* Utrum ordine, an dignitate? *Messapus & Vrsus.* Bona electio personarum ad delectum habendum: vnus equus bonus, id est Messapus mittitur: alter pedes egregius. *Contemptorque delum Mezenti.* Quis enim iustius quam sacrilegus contra pios & præpararet bellum & gereret? *Vastant cultoribus.* Abducendo cultores, vatos & desertos efficiunt. Salustius in Iugurtha. *Vastus ab natura & humano cultu.* alibi. *Quippe vasta Italia rapinis fuga, cadibus,* hoc est hominibus deserta.

- 2 *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
 Aduectum Æneam classi, victosque penates
 Inferre, & fatis regem se dicere posse,
 Edoceat: multasque viro se adiungere gentes
 Dardanio, & late Latio increbrescere nomen:
 Quid fruatur his captis, buem si fortuna sequatur,
 Euentum pugna cupiat, manifestus ipsi
 Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
 Talia per Latum: quæ Laomedontius heros
 Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
 Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
 In partesque rapit varias, perque omnia versat,
 Sicut aqua tremulum labris ubi lumen abenis
 Sole repercussum, aut radiantis imagine lune,
 Omnia peruolat, at late loca, tamque sub auras
 Erigitur summi que ferit laquearia tecti.*

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem. Diomedes postquam reperit ira Veneris à se vulneratæ, uxorem apud Argos cum Callabaro ut Lucilius, vel Cometa ut plerique tradunt, turpiter viuere, noluit reuerti ad patriam, vel ut dicitur ab adulteris proturbatus, sed tenuit partes Apuliæ: & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu ciuitates plurimas condidit. Nam & Beneuentum & Equitutum ipse condidit, & Arpos quæ & Argiripa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur: non Arpinum, quam constat esse Campaniæ: unde Cicero Arpinas. Sane sciendum Apuliam vno dictam vocabulo: sed huius partem quam Diomedes tenuit, Messapiam & Peuceciam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarent. Item, Dauniam à Dauno rege Apuliæ. A quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane artificiose ad Diomedem mittitur, mouenda est enim indignatio & metus Diomedis ut subueniat Latinis contra Troianos, vel ut eum quasi cuius citius posset adducere. *Venulus.* Hunc fuisse constat Argiuum Nam Tybur est ut ille indicat locus, Prædam Tyburti ex agmine raptam, Portarouans Hunc alij Lauini imperasse olim tradunt. *Consistere.* Lam esse conditos, id est fundasse ciuitatem. Plus est enim consistere quam venisse. *Inferre.* Hic inuidiam facit: ut, Inferretque deos Latio, proprie enim inferuntur penates. *Regem se dicere posse.* Unde illud est, Expectare solo Laurenti. Et dicendo *posse*, agit subtiliter. Nam si non venit errore, sed fato, omnè sibi utique est vendicaturus

- A** caturus Italiam, sine dubio & Diomedis imperium *Victosque penates*. Ut maior sit indignatio, & amat Poeta quotiens aduersum Troianos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen adscribere, ut apud Æolum Ilium in Italiam portans victosque penates. *Viro se adiungere gentes Dardanio* Hic metum inicit, & bene non Æneæ dixit, sed viro Dardanio: ut non sit mirum si lequebantur hominem sibi cognatione sociatum. Ut, Hinc Dardanus ortus Huc repetit. *Quid struat his caeptis*. Cum hæc etiam coeperit. Et participialiter dixit, ab eo quod est incipio, coeptus facit. Hinc est coeptis. *Quem se fortuna sequatur*. Euentum pugnae cupiat. Si eum fortuna comitetur, quem finem suæ velit esse victoriæ, ipsum melius nosse qui iam antiquus est hostis. Ergo quem acute pronuntiandum, ut sit ordo quem euentum pugnae cupiat fortuna lequatur. *Manifestus est*. Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter præiens imperium, sed & causâ hostilitatis antiquæ. *Talia per Latium rebanur iudicis*. & est formosa Eclipsis. *Cuncta videns*. Mente pertractans. Nam non videbar. *Cura am fluctuat aestu*. His verbis futuram præoccupat comparationem, quæ est Apollonij de verbo ad verbum. *Fluctuat aestu*. Verumque verbum de mari est. *Atque an nunno hic cel rem, nunc diuidit illuc*. Vel quod suis copiis bellum Itali aduersus eum parabant, vel quod à Diomede vetere hoite suo auxilia postulabant. *Cel rem* autem ad corporis comparationem quod tardum est, ut, ite: umque ad tarda reueri corpora. *Sole rep. res. sm*. Aut vacat *res* aut bene repercussum: quia primo aquam fecit, inde postea tendit ad lecta. *R. d. anis imagine Luna*. Negant omnes Physici lumen lunæ aliud esse reddere: & vituperatur hoc dicto Virgilius, quod tamen tolerabile est: quia non lunam, sed imaginem duxit lunæ, quam à sole lumen accipere manifestum est. An ideo radiantis, ut quoniam Luna lumen de sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere quæ de sole procedit. *Laquea*. Multi lacunaria legunt: nam lacus dicitur. Vnde est in Horatio, *Nec mea tenidet in domo lacunar*. Non enim à laqueis dicitur, sed ab eo quod sunt lacus.

3 *Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa velidique sub ætheris axe
Æneas, tristis turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci flumio Tyberinus amœno,
Populeis inter senior se attollere frondes
Visus, cum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic assari, & curas his demere dicitis:*

E *Alituum*. Pro alitum: sed metri causa, ut diximus supra, addidit syllabam. *Sub ætheris axe*. Id est sub aere. *Seramque dedit per membra quietem*. Tardam: quippe in bellicis curis. *Seram* autem profero aduerbium temporis in nomen dellexum. *dedit* autem mire dixit, hoc est indulsit quietem corpori suo. *Huic deus ipse loci*. Tyberinus. Bene *Tyberinus*, quia supra dixerat deus. Nam in lacris Tyberinus, in Cœnolexia Tyberis, in poemate Tybris vocatur. *Tenuis glauco velabat amictu Carbasus & crines umbrosa tegebat arundo*. Fluvialem aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, ut etiam harundinibus, quæ fluminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebraretur. Ideo inuenta occasione poeta ab harundinibus tectum fluumium inducit, ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione quod per aquam impleri posse, sicut in sacris traditum. Ideo & vique fluminibus harundinem dat, ut lib. x. *Velatus harundine glauca Mincius*, & lib. ii. *Georg. R. pis flumialis harundo*: Quod autem ait tenuis glauco velabat amictu Carbasus, docet quædam sacra pure à linteacis debere fieri. Carbasus autem genus lini est: Linum vero, ut ait Plinius, *Ad diis virgatione fluminum quam pluuia nascitur*. Ideo & vellis linea fluminibus tanquam propria datur. *Senior*. At qui ubique eam fluumium dixit: sed senior aut propter spumas dictum est: aut ad reuerentiam pertinet. Sic Lucanus de vrb. Roma adhuc florente, *Turrigero canos effundens vertice crines*. *Tum sic assari*. Sibaudis vilus. *Curas his demere dicitis*. Habitum futuræ orationis ostendit.

4 *Osate gente deim, Troianum ex hostibus urbem
Qui reuehis nobis, æternaque Pergama seruas,*

*Expectate solo Laurenti, arnisque Latinis.
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates,
Neu belli terrere minis, tumor omnis, & ira
Concessere deum.*

*Iaque tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inuentus sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit
Alba solo recubans, albi circum vbera nati.*

*Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo terdenis urbem, redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta sano, nunc qua ratione, quod instat,
Expeditas victor, paucis, aduerte, docebo.*

O fate gente deum. Alibi, Deum certissima proles, & fate sanguine diuum. Sane interdum hæc epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent. Urbem qui reuohi s nobis. Vt, Ilium in Italiam portans: urbem ergo pro ciuibus possuit. *Rouehis* autem propter Dardanum. *Aeterna* que pergamæ feruas. Pro seruas & æterna factis, id est efficit vt æterna sint. *Expectari* solo Laurenti. Dat adlectam etiam locis. Vt, Ipsæ te Tityre pinus, Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant. *Hic tibi certa domus.* Quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tyberis, vt, Da propriam Tymbræe domum, da moenia fessis. *Tumor omnis & ira Concessere deum.* Quidam concessere pro diucessere accipiunt. Alij ita tradunt qui nondum concesserunt, sed vtiliter dissimulant, sed aliqua hemetichia in Virgilio, tam sunt sensu imminuta quam verbis, vt ecce hoc loco. Naque non possumus intelligere quieuisse omnem tumorem & iram deorum: cum & adhuc inimica sit Iuno; & ad Troianorum perniciem addantur alia numina, vt Furia, aut Iuruna. Vnde mire quidam conclusit hunc versum dicens, *Concessere deum* profugis noua moenia Teueris. Concessere ergo indulserunt vel cesserunt, id est permiserunt, vt, Nec si muneribus certes concedat Iolas, id est permittat, indulgeat, & Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem. Quod si ira acceperimus, vt dicat Teucros constituere ciuitatem; nec ea numina quæ irata sunt verant: nihil erit contrarium. Nam & ipsa Iuno hoc dicit: Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: Atque immota manet fati Lauinia coniux. Hic autem sensus etiam si detrahās subauditionem potest accipi à superioribus: vt sit, Tumor omnis, & ira, Concessere deum, vt. Hic tibi certa domus, certique penates. *Littoreis ingens.* Licet possimus etiam de fluuio littus dicere: ponit tamen discretionem, vt hic, Sub ilicibus, paulo post, Viridique in littore conspicitur ius. Hanc autem porcam, vt diximus supra, secum habuere Troiani, quam amissam in Campania inuenerunt cum sortu circa Laurentem agrum: quam ideo Æneas immolauit Iunoni, quia ipsa dicitur Terra. Vt est coniugis in gremium lætæ descendit. Scimus autem hoc animal inimicum esse frugibus: vt caprum vitibus, qui Libero immolatur: Alij de ea sue dicunt, habuisse eam Troianos, & vbi primum generasset, ibi certam spem sedis concepisse. Alij in littore Laurenti inuentam, quam secutos Troianos in eum montem peruenisse, vbi postea Alba à colore porcæ, longa à positione, fit condita. Sane & littoreis & littoralibus dicitur. *Enixa iacebit.* Participio vtens tangit historiam. *Solo incubans.* Solo videtur abundare. *Ex quo.* Quia ratiocinatione. *Quod instat.* Quod solum ex laboribus restat, cura enim Æneæ præsentis fuerat necessitatis.

*S Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proauis de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt, cum gente Latina.
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus vt amnem:
Surge age nate dea, primisque cadentibus astris*

A *Iunoni fer rite preces, irasque minasque
Supplicibus supera votis, mihi victor honorem
Perfolues: ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pingua culta secantem,
Caruleus Tybris, cælo gratissimus annis.
Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.*

Arcades his oris, genus à Pallante profectum. Euander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiae. Hic patrem suum occidit suadente matre Nicostrata (quæ etiam Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur.) Alij ipsam Nicostratam matrem Euandri cum esset centum decem annorum à filio peremptam tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, intantum, vt quidam vsque ad treceatos annos viuendo peruenerint. Ipse autem Euander dimissa prouincia sua exilio, non sponte, compulsus venit ad Italiam, & pulsus Aboriginibus tenuit loca in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundauit in monte Pallatino, sicut ait Varro. *Nonne Arcades exules confugerunt in Palatium duce Euandro?* Hic autem mons Pallatinus secundum Virgilium à Pallante auo Euandri est dictus: secundum Varronem & alios, à filia Euandri Pallantia ab Hercule vitata, & postea illic sepulta. Alij à Pallante qui de filia Euandri natus, & ibi sepultus est immaturæ ætatis. Alij à filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est. Alij à ballatu Ballanteum volunt dictum. Et exinde per Antistichon Pallanteum dictum. Sed si à balatu hoc nomen venerit, *pa* longa est: sicut eam Martialis ponit plerunq. Si autem à Pallante, *pa* breuis est, vt eam ponit vbique Virgilius secundum suam opinionem. *Genus à Pallante profectum* Profectum ad has oras genus à Pallante, non à Pallante profectum. *Qui regem Euandrum, qui signa.* Id est, qui regis Euandri signa secuti, vt Sanguine placatis ventos & virgine cæsa, pro sanguine virginis cæsa. *In montibus.* Vt diximus supra, est in minoribus illis collibus. An pro monte an inter montes? *Pallantis proau.* Confundit nomina vt plerunq. solet. Nam auus fuit: sic & illud dixit. *Luco tunc forte parentis Pilumni Turnus.* Et alibi, *Pilumnusque illi quartus pater.* A quibusdam tamen hic Pallas auctor Euandrij generis Egeij filius fuisse dicitur, qui à fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadiam venit, & ibi regnum tenuit, & hoc poeta quasi Romanis dicit, nam ad Æneam non pertinet. *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.* Ducunt, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene præstandorum auxiliorum exprimit causam: ne magis Turno, quasi Græco, fauere credantur. *Fœdera iunge.* Legitur & Fœdere iunge. *Recto flumine ducam.* Non ad naturam aluei referendum est, nam aut & longos superant flexus, sed recto fluminis itinere, quia non sunt erraturi: & sic dixit, vt, *Tunc se ad Caietæ recto fert litore portum.* Hoc est à litore non recedens. Sic ergo & nunc *ducam* à litore stauij non recedentem significat. Est & alia expositio, vt recto numine, edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit, vt *Mitis vt in morem stagni placidæque paludis.* vt sit *recto* præteriti tēporis participium ab eo quod est *rego*. *Primis.* Proprium cadentibus altris, cum primum nox occiderit, & dictum iuxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra. *Iunoni fer rite preces.* Sicut etiam Helenus monnit. Et sic fer preces quemadmodum sacra ferri dicimus. *Victor honorem Perfolues.* Bene ei adimit bellicam curam promittendo voti fore compotem. *Stringentem ripas.* radentem, imminuentem. nam hoc est Tyberini fluminis proprium, adeo vt ab antiquis rimon dictus sit, quasi ripas ruminans & exedens. in sacris etiam Serra dicebatur. Vnde ait nunc, *Et pingua culta secantem:* in aliqua etiam vrbs parte Tarentum dicitur, eo quod ripas terat. Alij *stringentem* iuxta veterem morem dictam intellegunt. Stringere enim significare dicunt, tactu modico præterire: vt ipse ait in x. *Magno strinxit de corpore Turni.* *Caruleus Tybris.* Altus, profundus. *Cælo gratissimus.* Pro his qui in cælo sunt. *Hic mihi magna domus.* Scilicet circa exitum suum: quamuis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo. Alij romam dicunt Tyberini esse domicilium, hinc dixisse magnam domum. Alij ostia dicunt ab hoc quod nos cum per diuersa discurrerimus officia, in domum nostram nos recipimus ibique requiescimus, vt idem hic cum per restqua spatia discurreret, recipiat se per ostia in mare. Alii domum non romam significare quæ adhuc non erat, sed regionem illam vt ostendat sibi eam demum electam quæ ad totam gloriam peruentura sit. *Celsis caput urbibus exit.* De Tuscia, quam illis multum constat floruisse temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italiz superauerat partem.

6 *Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto,
Ima petens: nox Æneam somnusque reliquit.*

*Surgit, & aetheri spectans orientia solis
Lumina, rite cauis undam de flumine palmis
Sustulit, ac taleis effudit ad aethera voces:
Nymphæ, Lauretes Nymphæ, genus amnibus unde est:
Tuque ò Tybri, tu ò genitor cum flumine sancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus, miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrare donis.
Corniger Hesperidum fluius regnator aquarum,
Adsis ò tandem, & propius tua numina firmes.*

Lacus fluius. Abutitur lacus nomine vt mox, Quo te cunque lacus, fluius autem hic ipse scilicet deus aluei. Nox Æneam somnumque reliquit. Vt Fessos cum sole reliquit, & cito, orientia solis Lumina. Pro orientis solis lumina. Undam de fulmine palmis Sustuli. Quia dicitur nox etiam solo somno pollute. Unde est, Et noctem flumine purgat. Nymphæ. Hic distinguendum; vt generalitatem sequatur specialitas. vt in Georgicis; Mater Tyrrhene mater. Nam vitiosum est post speciem genus inferre. Genus amnibus unde est. Quidam hic hypallagen putant; vt sit nymphæ quæ ab amnibus genus habetis. Sine cum unde hodie ad locum referamus; veteres etiam personis adplicabant; ita vt ad omne genus & ad omnem numerum referrent; vt hoc loco genus fœmininum & pluralem numerum posuit; cum alibi masculinum & singularem potuerit, genus vnde Latinum, quod plenius in initio primi libri Æneidos dictum est. Tuque ò genitor cum flumine. Sic enim vocatur in precibus, Adesto Tyberine cum tua Undis. Tyberim vero alij a rege Aboriginum dictum volunt qui iuxta dimicans interemptus est. Alij ab eo rege quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alij, inter quos & Liuius, ab Albanorum rege qui in eum cecidit. Arcete periclis. Hypallage, pro à me prohibete pericula. Quo te cunque lacus tenet. Lacus est quoddam latentis adhuc aque receptaculum; & dictus lacus quasi lacuna: rex qua erumpens aqua efficit fontem: qui cum fluere cœpit, alueum facit. Vnde tria ista dixit: lacum, fontem, alueum. Hoc enim est, Quocunque solo pulcherrimus exis. Quamquam multi hoc versu superfusionem eius velint significari. Ideo autem hoc dixit Æneas, quia audierat Hic mihi magna domus celsis caput vrbibus exit. Semper honore meo. Amphiboliam facit. Satis autem pie Æneis pollicetur, cum Tyberis verecunde poposcerit. Ait nanque, Mihi victor honorem Pertolues. Corniger. Flumina ideo cum cornibus pinguntur, siue quod mugitum bouum imitatur murmur viduarum: siue quod plerunque in cornuum similitudine curuatas cernimus ripas. Hesperidum regnator aquarum. Bene addidit Hesperidum, id est Italicarum. Nam Eridanus rex est fluminum Hesperia, vt, Fluuiorum rex Eridanus. Fluius, vero vocatiuus antiquus est; quia apud maiores in omni forma similis erat nominatiuo. Sed modo aliter est in secunda tantum forma. nanque si proprium fuerit nomen, & i ante vs habuerit, vs perdita facit vocatiuum: vt Terentius. Terentii: nullo excepto. si autem appellatiuum sit, in e mittit vocatiuum vt pius pie, fluius flouie: excepto: filius, nam fili facit. Plerunque tamen poetæ Euphoniae causa antiquitatem sequuntur. Et propius. Legitur & propius. Et si proprius, familiaris: stabilius significat: vt, Et propius res aspice nostras. Si autem propius citius significat. Cicero in Verrinis; Nec eo quicquam est propius factum quam vt illud exemplum de Adriano Syracusus referretur. Et hoc est melius. nam statim & perca conspecta, & Æneas non dubitauit de fide oraculi, sed exposcit celeritatem. Tua numina. Tua oracula & promissa.

7 *Sic memorat. geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum:
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus,
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat, sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tybris ea fluium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita resluens ita substiit unda.*

Mitio

*Mitis ut in morem stagni placideque paludis
Sterneret aquor aquis, remo ut luctamen abesset.*

A *Geminas.* Pro duas. *Remigioque aptas* id est ad remigium officium remigantium, alibi pro turba remigantium: ut, *Remigium* supplet. *Monstrum.* Quia & subito & cum triginta porcellis est visa. *Fœta concolor albo.* Expedita locutio. *Viridique in litore.* Fluuii scilicet. *Conspicitur sus.* Horatius, *Et amica luto sus.* Sciendum tamen hoc esse vitiosum monosyllabo finiri versum, nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia. Ut, *Parcurient montes, nascetur ridiculus mus.* Gratiore enim versus isti sunt secundum Lucilium. *Pius Æneas.* Oportunum epitheton quoniam rem diuinam facit. *Tibi enim.* Vacat enim & tantum ad ornatum pertinet. integrum est ergo tibi, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius, *O Mysis Mysis, Maxima Iuno.* Quæsitum est quæ sit Iuno maxima. Nam ut diximus, variæ iunt eius potestates: ut *Curetis, Lucina Matrona, Regina,* & dicunt Theologi ipsam esse matrem deum, quæ Terra dicitur. Vnde etiam porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut maximam diceret. *Mactas sacra.* Mactatio post immolationem est: vnde bono usus est compendio. Sane hysteropteroton est in hoc versu: Primum enim est, Cum grege sistit ad aram: & sic mactat. id est auget, perficit. Sed sciendum sacrum proprie esse quod ad deos pertinet, & hic breuiter factum sacrificium dixit. *Cum grege.* Ambrosio Poeta triginta filios gregem dixit. *Fluuium.* Hic fluuium ipsum aquæ cursu lenitum accipiendum est. *Quam longa est nocte.* In quantum longa est. Ut, Nunc hyemem inter se luxu quam longa fouere. *Refuens.* Velut in aluam suam recurrens, ut Æneas contra vndas pergens descendens celeritate propemodum vteretur. *Mitis.* Vel ad Tyberim, vel ad stagnum referes. *Aquor aquis.* Ipsiæ æqualitatem, nam & post ait Placido æquore.

B *Ergo iter inceptum celerant rumore secundo.
Labitur vincta vadis abies, mirantur & vnde,
Miratur nonnus in suetum fulgentia longe
Scuta virum fluuiio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque reguntur
Arboribus: vndeque secant placido æquore sylvas.
Sol medium cæli conscenderat igneus orbem,
Sum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident: que nunc Romana potentia cælo
Æquauit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus aduertunt, proras, urbi que propinquant.*

C *Rumore secundo.* Hoc est bona fama, cum neminem læderent. Aut certe dicit ante eos venisse quam fama nonnariet esse venturos. Aut *rumore* pro *rumone* posuit. Nam ut supra diximus, *Rumon* dictus est: vnde & ficus ruminalis ad quam eieci sunt Remus & Romulus: quæ fuit vbi nunc est Lupercal in circo. hæc enim labebatur Tyberis, antequam Vertumnus factis sacrificiis auerteretur. Quamuis ficum ruminalem alij a Romulo velint dictam, quasi Romularem. Alij à lacte infantibus dato, nam pars gutturis ruma dicitur. Ergo si fuerit Rumone secundo, fauente fluuiio intellegimus. *Labitur vincta vadis abies.* Descendentis celeritate prope contendit. *Stadius de disco, Similisque cadenti Crescit in aduersum.* *Mirantur & vnde.* Laus Trojanorum per phantasiam quandam ex vndarum vel nemoris admiratione veniens. *Noctemque diemque fatigant.* Ut, *Sylvasque fatigant,* pro ipsi fatigantur. An deest se, ut sic fatigant se: an diem fatigant, pro occupant & consumunt? *Superant flexus.* Superant, transeunt, ut Fontem superare Timauus. Et hic ostendit non esse aluam fluminis rectum. Quia Tyberim libri Augurum colubrum locuntur, tanquam flexuosum. *Variisque reguntur Arboribus.* Hoc est. Hunc inter fluuiio Tyberinus amœno. *Secans placido æquore sylvas.* Ostendit adeo peripicuum fuisse naturam fluminis, ut in eo apparerent imagines nemorum quas Trojanæ naues secabant. Terentianus, *Natura sic est fluminis, ut obuias imagines nemorum receperit in lucem suam.* *Sol medium cæli conscenderat igneus orbem.* Alterius scilicet diei. *Cum muros arcemque procul.* Pallatinum vidit: nec situm præsentem considerare debemus. Tunc enim nullis obstantibus ædificiis & Tyberi per Lupercal (ut diximus) fluente, facile mons poterat videri Palatinus, *Cælo æquauit.* Pro ad cælum extulit.

D *9 Forte die solemnem illo rex Arcas honorem*

Amphitryoniade magno, diuisque ferebat
 Ante urbem in luco: Pallas huic filius vna,
 Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus.
 Tura dabant: tepidusque cruor fumabat, ad aras.
 Vt celsas videre rates, atque inter opacum
 Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis,
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
 Sacra vetat, raptoque volat, telo obuius ipse:
 Et procul o tumulto, Iuuenes, que causa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis inquit.
 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

Fortē die solemnem illo. *Id est ubi*, id est bono omine victori deo Troianis venientibus sacra celebrabantur. bona etiam vitus est œconomia. *Amphitryoniade magno diuisque ferebat.* Amphitryon rex Thebanorum fuit, cuius uxorem Alcmēnam Iuppiter adamauit, & dum vit eius Oecalius ciuitatem oppugnat de trinoctio facta vna nocte cum ea concubuit, post duos edidit filios vnum de Ioue, id est Herculem, alterum de marito qui Fidius appellatus est. Ergo adsumpsit epitheton & satis perite ait, diuisque ferebat. Nam cuius deo sacrificaretur, necesse erat post ipsum reliquos inuocari. *Diuisque ferebat.* Quidam sic intelligunt: Ego & Hercules de diuis est, illud scema, Cœcumque Iapetumque creat, iæuumque Typhoea, Eœcunturatos cœlum rescindere fratres: ergo & superiores tres coniurati, & Niueamque Paton sparsaque per æquor Cycladas, ergo & illa Cycladis. *Ante urbem.* Secundum antiquum situm. Tunc enim brevis ciuitas fuerat. *Pallas huic filius.* Pro, cum hoc. *Iuuenum primi, pauperque senatus.* Totam ostendit ætatem & præmisi iuuenis: nam per senatum, seni res significauit. Pauper autem aut ad numerum retulit (centum enim sub Romulo fuerunt) aut re vera pauper, per quod Romani imperij ostenditur parsimonia pro laude tunc habita. Et libri veterum tradunt a maioribus sacrificando parsimoniam obseruatam esse. *Tepidusque cruor.* Frustra quidam cruorem pecorum, sanguinem hominum voblerunt. Nam Iuuenalis ait, *Sanguis Iret: & a magno ceruix frienda magistr.* Virgilius, Atque atros siccabat veste cruores. *Tura dabant.* Dabant, verbo sacrorum vltus est. nam dici solebat in sacris, *Da quod debes de manu dextra aru.* *Celsas videre rates.* Quia dixit, Geminalque legit de classe biremes. *Inter opacum Adlabi nemus.* Hoc est, per nemus: vt Hunc inter fluuii Tyberinus amœno. Et est honesta elocutio, vt si dicas, *Inter cœnam l. cuturus sum, id est per cœnam.* *Tacitis incumbere remis.* Pro ipsi taciti id est sine celeumate. *Consurgunt mensis.* Quidam mensas proprie deorum tradunt: nam & ideo subiunctum, *Quos rumpere Pallas Sacra vetat.* Ne interruptione sacrificij (rumpere enim pro interrumpere potuit) piaculum committeretur. Vnde etiam Heleus, Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, & omina turber. Denique cum ludi Circenies Apollini celebrarentur, vt Hannibal nuntiatum est circa portam Collinam, vbi ingruere omnes raptis armis concurrerunt. Reuersi postea cum piaculum formidarent, inuenerunt saltantem in circo senem quendam: qui cum interrogatus dixisset se non interrupisse saltationem dictum est hoc prouerbum: *Salua res est, saltat senex.* Audacem autem dicit vbiq; Virgilius quotiens vult ostendere virtutem sine fortuna. Vnde etiam Turnum audacem vocat. *Iuuenes que causa subegit.* Succincta & plena interrogatio: cui per singula respondit *Æneas.* *Ignotas tentare vias.* Ideo ignotas quia videt eos esse peregrinos, & bene breuiter, sed frequentius interrogationibus eos viger, vt *Stare viri: que causa vis, quive estis, in armis? Qui genus? Quo genere, & bona elocutio.* *Vnde domo?* De qua ciuitate? *An arma?* Tropum fecit metri causa. Nam consequens erat, vt cum dicit pacem subiungat bellum.

10 Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta
 Paciferæque manū ramū prætendit oliuæ.
 Troiugenæ ac tela vides inimica Larinis,
 Quos illi bello pro fugos egere superbo.
 Eucandrum petimus: ferre, hoc, & dicite lectos
 Dardanie venisse duces: foera arma rogantes.
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:

Egredere

A Egredere ð quicumque es, ait, coramque parentem
 Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes:
 Accepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
 Tum regem Æneas dictis affatur amicis:

Puppi sic fatiur ab alta. Sic intelligendum ut simul dicat & faciat. *Paciferaeque manu ramum præcendit olive.* Ne moram faceret in responsione, quoniam Pallas prius de pace quaesierat, & ideo mox signum pacis ostendit, ut cætera Pallas secutus audiret. *Troiogenas ac tela.* Breuiter singulis quaeritis respondit, & Troiogenas ad Qui genus referendum. *Tela vides inimica Latinæ.* Bona conciliatio. Nam audierat, ut Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina. Ergo tela inimica ad illud pertinet. Pacemne huc fertis an arma? *Quos illi bello profugos.* Sicut & vos. Et mouet conciliationem etiam ex similitudine fortunæ. *Supero.* Iniulto. *Euandrum petimus.* Hoc ad Quo tenditis pertinet. *Ferte hæc.* Hoc ad ramum pertinet: *Dicite,* ad verba, Et ferte vobiscum, & dicite *regi ad rō.* *Socii arma rogante.* Hoc ad illud pertinet quæ causa subegit. Rogantes autem ad id pertinet quod à Sibylla dictum fuerat. Quas gentes Italiam, aut quas non oraueris vrbes? *Tanta percussus nomine.* Dardani scilicet commemoratione. *Tanta,* autem id est magnitudine nominis. *Quicumque es.* Hoc ad nomen Æneæ pertinet. Nam esse Troianos audierat. *Nostris succede penatibus hospes.* Mirè sine patris auctoritate nihil confirmat, & tamen hospitem appellat. *Dextramque amplexus inhaesit.* Ostendit virum & virtutis & hospitalitatis amatorem. *Subeunt luco fluviumque relinquunt.* Hyppallage in sensu: Et hic subeunt iuxta veteres datiuo iunxit, cum alibi iuxta vsum præsentem accusatiuo iunxerit, ut Æneæ subit mucronem, sicut & succede veteres datiuo iunxerunt, quod significat penitus ingredi, uti hoc loco, Ac nostris succede penatibus hospes. Salustius tamen ut dictum est, accusatiuo iunxit.

ii Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
 Et vitæ comptos voluit præcendere ramos,
 Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,
 Quodque à stirpe fores geminis coniunctus Acridis:
D Sed mea me virtus, & sancta oracula diuini,
 Cognatique patres, tua terris dedita fama,
 Coniungere tibi, & satis egere volentem.
 Dardanus Iliacæ primus pater vrbis & author,
 Eleftra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus,
 Aduchitur Teucros: Eleftram maximus Atlas
 Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis.

Optime Graiugenum. Quantum ad Æneam pertinet. Græci neque boni neque meliores sunt. Ergo optime Graiugenum in superlatiuo est pro positiuo. Nam optimus malorum, non possumus dicere. Superlatiuo enim suo tantum iungitur generi. Sic ergo dixit ut Homerus, *δὲ καὶ τὰ τοῦ κενταύρου*, id est iustissimus Centaurorum pro iustus. Et est rhetorica persuasio, nam principium ex vtriusque persona sumpsit Optime Graiugeum ad Euandrum pertinet. Cui nec fortuna precari ad Æn: an qui se fatetur supplicem venire: Sed quia ignotus est & ostendere vult quod impetrare debet ait, Dardanus Iliacæ primus pater vrbis & author: Cõtra quos auxiliũ petat Gens eadem quæ te. Quod ipsi etiam sit vile à quo beneficium postulatur. Nos si pellant nihil abfore credidit: dicit enim nos pellimur, sed vos seruietis postremi, ipsam proposuit Accipe daque fidem ad vltimum possumus reddere beneficium: Sunt nobis fortia bello pectora, nam vtrum posset is à quo petebatur omisit, quia manifestum erat posse, & ignotus à demõstratione personæ suæ incipere debebat. *Cui me fortuna precari.* Seruauit *τὸ πρῶτον* dicendo fortuna. *Et cui me precari,* anti- quum est: Nam modo, quæ precari dicimus. Terentius, *Credo qui mihi sic orat.* Item, *Facite ut, vobis decet.* Siluest. *Locum editiorem quam vicioribus decebat.* & est Græcũ, ut *ὡς ἔστιν ἄριστον.* Sane veteres & precor illi, pro precor pro illo dicebant Plautus in Amphitryonẽ. *Noli pessimo precari,* hoc est pro pessimo noli precari: aut hyperbaton & hoc modo tibi me fortuna vitæ cõptos voluit præcendere ramos & precari. *Vitis com. 2. 1.* Ut in pacis petitione ramus olive cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cũ de nomine Athenarũ Neptunus & Minerua contenderent: & iussisset Iupiter, ut illius nomine diceretur ciuitas, qui munus melius obtulisset

hominibus: equi Neptunus, Minerua oliuam protulit, & statim vicit, vnde cum eius ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. Hinc est illud proverbium, *Herbam do: id est cedo victoriam.* Quod Varro in antiquitatis libris ponit, *Cum in agentibus herbam in modum palmae dat aliquam ei, cum quo contendere non cupit, & fatetur esse meliorem.* Vittas autem habet ramus oliuæ ideo, vt inertiam & imbecillitatem offerentis ostendat. Scimus enim oues, vnde lana equauit egeri alieno semper auxilio. Aut quia & lana in tutela Mineruæ sit, quæ pacis bellique sit cultrix, aut quia mite & quietum animal est ovis, cuius quietem habere debeat, qui in foedus & amicitiam coeunt. Queritur autem quid dixerit comptos, sed vt crines comi dicimus cum neuntur, ita & hic etiam ramos comptos & illigatos intellige, vt ipse, Tum ramum innectit oliuæ: Ergo quod illic innectit, hic comptos dixit *Voluit.* Hinc eum laudat quod tantus eum vir rogare compellitur. *Danaum quod duxor, & Arcas.* Nec quod multitudinem haberes extimui: nec quod esses Arcas: vt illuc hoc tendat, Geminis coniunctus Atridis, id est Agamemnoni & Menelao cognatione coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet: qui qualitate morum non timeri meruit. *Fores.* Pro fuisse, & notandum fores de præterito. *Geminis coniunctus Atridis.* Geminos hic duos, aliter gemini vno partu editi. Queritur sane vnde Euander Atridis genere fuerit coniunctus, & quamuis Hesiodus dicat qualiter coniunctus sit Euander: tamen quidam aiunt Thyestæ filias Ledam & Hypermetram fuisse, Ledæ & Thyndaræ filias Clytemnestram Helenam & Tymandram fuisse quam duxit uxorem Cohemus* Arcas cuius filius Euander Clytemnestram & Helenam notum est Agamemnoni & Menelao iunctas fuisse. Alij ita tradunt Steropes & Atlantis filios Oenomaum & Maiam fuisse, Oenomai Ippodamiam filiam, vnde Atreus natus, aut Maiæ filius Mercurius ex quo Arcades. de quibus Euander quod Accius in Atreo plenius refert. Alij ita narrant Atlas complures habuit filios, sed de Lino Pelopen genuit, is Atreum, Atreus Agamemnonem & Menelaum, Mercurius deinde est Nicostratæ pater, quæ fuit mater Euandri, Mercurium Maiæ filia Atlantis genuit: Sic Euander Atridis coniunctus est, Trojanis autem sic iungitur, ex Electra Atlantis filia, & Ioue Dardanus nascitur, eius filius Erichonius, ex eo Assaracus, ex illo Caphis, ex illo Anchises, ex illo Æneas. *Mea me virtus.* Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet, & sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi deorum oracula & facta coniungeret: deinde vt Euandro blandiretur, *Tua,* inquit, terris dedita fama, & vt in audientis mente remaneret, in vltimo addidit, *Et fatis egere volentem,* sed hic singula distinguenda, vt maior sit enumeratio. *Sancta oracula diuim Tyberis* scilicet, vel Apollinis, vt Via prima salutis: Quod minime reris, Graia pandetur ab vrbe. *Dedita fama.* Diulgata: vt, Deditur hic subito Troiana per agmina rumor. *Fatis egere volentem.* Id est, quod voluntatis fuerat, egit necessitas fatis. *Dardanus Iliacæ primus pater, orbis & author.* Dardanus ex Ioue, & Electra Atlantis filia genitus, de Italia forte abire compellus, agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione Dardania conlocauit. Sane hic reddit quod ait supra, Cognatiue patres. Sed sciendum Atlantes tres fuisse. Vnum Maurum qui est maximus, & alterum Italum patrem Electræ: vnde natus est Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Maiæ, vnde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem & dicit Electram & Maiam filias fuisse Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, & maximus: & Atlas idem Atlas generat, nam & ipse habuit etiam horum nominum filias, id est Electram & Maiam. *Vt Graij perhibent.* Id est, vt vestra continent literæ: firmitus enim est quod ipsorum testimonio infertur. *Aduchitur Teucros.* Et homines & regionem significat. Sane prolepsis est, nam post Dardanum Teucri appellati sunt.

12 *Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllene gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cæli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: memo ipse, meumque
Obieci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
Et mare quod supra teneant, quodque alluit infra.
Accipe, & aque fidem sunt nobis fortia bello*

Pectora,

A *Pectora sunt animi, & rebus spectata iuuentus.*

Mercurius pater est. Mercurius Iouis & Maiæ, quæ est vna de Pleiadibus filius auctor eloquentiæ & liræ, internuntius deorum. Ille etiam palæstræ inuentor, hoc modo esse narratur: Choricus rex quidam Arcadiæ filios habuit Plexippum & Enetum, & Palestram filiam: Sed iuuenes cum casu inter se haberent certamen impressione & niu corporum inuenerunt luctamina, qui cum hoc patre præsentem facerent, & illa re noua delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam rem Palestra soror iuuenum, Mercurio amanti se prodidit, qui cum rem nouam vidisset, plenior de industria artem homines docuit: hoc seni iuuenes à sorore proditum nuntiant, ille iratus est potius filius quod non tanquam furem Mercurium insequerentur, quem cum illi in monte dormientem inuenissent, manus ei amputauerunt: vnde & ipse Cyllenius & mons dicuntur. Namque Græce κυλλένος, aliqua mutilatos parte corporis dicunt, vnde etiam hermos vocamus, quoddam stimulos in modum signorū sine manibus: Mercurius vero noui cōquestus Choricum euisceratum in folliculum redigi fecit, amatam vero suam Palestram remuneratus, omne luctamen quod corpore cōficitur, palæstram vocari fecit. Alij Mercurium quasi medicurrium à Latinis dictum volunt, quod inter cælum & inferos semper incurrat: hic etiã mercimoniū deus est. Quidam hunc in petaso & in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cuius auctor est, velocitatem. Caduceum illi ideo assignatur, quod fide media hostes in amicitiam conducatur, quæ virga ideo serpentibus inligata est, vt sicut illi obliui veneni sui in se cōeunt, ita hostes contemptis & depositis inimicitias in amicitiam reuertantur. *Candida Maia.* Splendidior enim est Maia inter Pleiadas, quæ est vna de Atlantibus, id est Pleiadibus. Non ergo candida pulchra vt candida Dido. Meminit autem Maiam Atlantidem esse, vt. Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur, & multi ante occalum Maiæ cœpere, cum vellet per Maiam etiam ceteras Atlantis filias intelligi. *Cyllene Mons est Arcadiæ,* vbi Maia Mercurium est enixa. *Fudit* autem non iniuriose dictum est. Vt in Pisonem, *Quis te belluam ex vtero non hominem fudit.* Sed celeritatem parientis ostendit: quod infantibus dicitur omen felicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem physicam. Nam celer est vbique Mercurius, vt diximus supra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem: *G. nus amborum.* Aut meum aut tuum, aut Troianorum & Arcadum, ergo amborum potest vtroque accipi. *Neque prima per artem Tentamenta tui pepigi.* Cum nullo ante pactus sum vt te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: sed intrepidum me tibi commisi. *Tentamenta pepigi.* Experimenta pactus sum. Nam geminus est hic præteritus ab eo quod est pacificor: facit enim & pepigi & pactus sum, sicut placeo & placui & placitus sum. Pago enim vnde multi venire volunt pepigi: nuquam est lectum. Et altera est expositio, non tentavi te quibusdam pactio nibus, quibus credere tuto ad te venturum, vt hæc fuerit ars tentantis, aut non legatos, tale est quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium transitur, vt, *Mene adsum qui feci.* Et non responderetur propositis, ergo illud refertur: Non legatos misi aut tale aliquid quod sententiam compleat. *Gen eadem, que se.* Sic agit, vt & ipse præstare videatur. Nam & iupra ait, *Socia arma rogantes.* Et argute interruit, *Eadem, nec addidit nos.* *Dannia.* Rutula à Dauno. *Crudeli bello.* Supra; Bello profugos egere superbo. *Nihil absore credunt.* Sibi obfuturum nihil arbitrantur. *Quia omnem.* Vt non omnem, & bene omnem ait, ne non solum Euandrum contemnere viderentur. *Penitus sua sub iuga.* Vtrum penitus sub iuga mittant, in omnem penitus Hesperiam? *Quoà supra tenoant.* Hadriaticum dicit. *Quodque alluis infra.* Tyrrenum dicit, omne enim mare quod à Sicilia vsque ad Hispaniam tendit inferum appellatur: ideo quod Sol ibi ad inferiores cœli partes delapsus occidat. *Accipe, daque fidem.* Ab vtili agit. Et hoc est quod ait in decimo. Humanis quæ sit fiducia rebus. *Sunt nobis fortis bello Pectora.* Iterum sic laudat iuuentutem suam, quasi præstet auxilium. *Rebus spectata iuuentus.* Experimentis probata decenniali scilicet prælio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimoniis, quæ est verbis iualida.

13 *Dixerat. Æneas: ille os, oculosque loquentis
Iamdudum, & torum lustrabat. lumine corpus.
Tunc sic pauca refer: Vt te fortissime Teucrum
Accipio, agnoscoque libens: vt verba parentis
Et vocem Anchise magni, vultumque recordor:
Nam memini Hesperiones videntem regna sororis
Laomedontidem Priamum Salamina petentem,
Protinus Arcadia gelidos inuicere fines.*

Ille os, oculosque loquentis. Suffecerat ad recordationem Anchisæ vultum agnouisse addi-

dit: Et totum lustrabat lumine corpus, quod sine dubio non vacat, nam quia Æneas in virtute sua multa prædixerat, orationem eius voluit æstimare de corpore, & postquam fides facta est inde cepit, Vt te fortissime Teucrum accipio. *Totum lustrabat lumine corpus.* Paterna in eo lineamenta cognoscens. *Lumine.* Pro luminibus: id est oculis. *Pauca refert.* Non pauca, sed paucis: id est breuiter. Hoc vult dicere, multa eum dixisse, sed paucis. *Vt te.* Quemadmodum: Vt te fortissime Teucrum. Ad Optime Graiugenum reddidit, Fortissime Teucrum. *Agnoscoque libens.* Postquam probauit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Æneas, per Anchien eum laudat adulatione deponita. Sane inter agnosco & cognosco superfluo quidam volunt facere diuersionem, vt cognoscamus nouos, agnoscamus antiquos: sed hæc a poetis metri necessitate variatur. Nam agnosco propter Synalœpham dixit. *Vocem Anchise magni.* Mire quod non fecit Ænean dicentem, qui scit Euandrum cognoscentem. *Hestones visentem regna sorori.* Commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitij. Sane fabula de Hestione & nota est, & aliquot locis exposita; quis enim nescit à Laomedonte mercedem Neptuno & Apollini ob muros Troia fabricatos negatam, cumque incurfu maris ciuitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hestionam ceto obicere, eamque ab Hercule liberatam, euerfa Troia & occiso Laomedonte, propter negatum præmium, Telamoni in matrimonium datam, quæ causâ fecit, vt Priamus ad visitanda sororis regna proficiscens cum Salamina tenderet, & iter per Arcadiam faceret, & tunc ab Euandro esset susceptus Anchises. *Visentem regna.* Videre cupientem. *Protinus.* Vno eodemque tempore: hoc est dum pergat, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere: cum Salamina insula sit Arcadiæ in continenti.

14

*Tum mihi prima genas vestibat, flore iuuenta:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises, mihi mens iuuenili ardebat, amore
Compellare virum, & dextre coniungere dextram.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus qua nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis iuncta est mihi fœdere dextera:
Et lux cum primum terris se crastina reddet
Auxilio letos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, qua differre nefas, celebrate fruentes
Nobiscum, & iam nunc sociorum assuescite mensis.*

Mirabarque duces Teucros. Hos laudat: quo melior sit ille quem præfert. *Cunctis altior.* Non solum ad staturam sed ad omnia. *Iuuenili ardebat amore.* Inest enim iuuenibus strenuus, studium adquirendarum amicitiarum. Horatius, *Animusque virilis Quæ sit spes & amicitias.* *Cupidus.* *Phenei sub mœnia.* Oppidi Arcadiæ. Homerus ei *ειμιον & φηνη* & *δωρ, ἰσθμῶν ἄνωγον.* Nec nos debet mouere, quod cum Euander de Palanteo sic dicit Phenei sub mœnia: cum sciamus poetas vicinas omnes pro vna habere ciuitates: sicut de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquotiens Sidoniam vocat. *Ille mihi insignem pharetram.* Ius hospitij habet inter se remunerationem: sed verecunde tacet Euander de suis muneribus. *Lyciasque sagittas.* Enumerando singula, efficit ne communia & ficta videantur. *Auro dedit intertextam.* Legitur & *intertexto.* Et figurate dictum est intertextum aurum habentem. *Frenaque bina.* Poetice. Nam duo debuit dicere. Bina enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam Cicero per epistolam culpât filium dicens, male eum dixisse, *Dixi litteras duas:* cum literæ quotiens epistolam significant, numeri tantum pluralis sint. Contra, epistolâs binas non dicimus, sed duas. *Iuncta est m. f. d.* Antiquis amicitias per Anchisæ hospitium. *Auxilio letos dimittam.* Hæc sunt pauca quibus auxilium pollicetur. *Opibus.* Id est militibus, opes antiqui vocabant milites. *Quando huc ve. am.* Siquidem amici venistis. Extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis iunctos amicitias. Vnde infert, Et iam nunc lociorum assuescite mensis. *Annua qua differre nefas.* Annuaria sacrificia, id est solennia, ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Solenne autem

A autem hoc esse ipse ait, Forte die solemnem illo rex Arcas honorem. Nam calendaria si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti: nec piaculum eorum intermissione committitur. Sane hoc sacrum pollutum vocatur, quod populo annis singulis luitur. *Faunetes. Ut in sacris, Fauete linguis, fauete vocibus. Et iam nunc. Ordo est, & iam lociorum.*

15 *Hæc ubi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat, ipse sedili,
Præcipuumque thoro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneas, solioque inuitat acerno.*

B *Tunc lecti iuuenes certatim araque sacerdos
Viscera tosta ferunt, raurorum, onerantque caristris
Dona laborata Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas simul & Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.*

Dapes. Epula deorum propria, vt Totius cœna. *Sublata reponi Pocula* Quoniam metu reliquerant menias, ideo ait reponi. *Gramineo* Hic de gramine facto alibi gramineo, pro gramineo, vt Gramineo ripæ, reliquit ab aggeræ cl. stem. *Sedili.* Bene sedili. Nam in templo Herculis lecti ternium esse non licebat. Quamuis apud veteres omnes sedentes vescerentur. *Præcipuum* Pore est præcipue accipi *Villosi pelle leonis Accipit Æneam.* Aut suscipit ad sedendum: aut patet, vt illos porticibus rex accipiebat in amplis. Torum autem herbarum super solum fuisse intelligamus, ne sit sedili contrarium. Congruè autem de leonis pelle dicitur coopertum, quia nihil opportunius in Herculis festo. *Tam lecti iuuenes.* Non vacat lecti. In sacris enim Herculis nec serui intererant, nec liberti: adeo vt Appius qui sacra hæc transfudit in libertos, vel vt quidam volunt in seruos publicos, & cauterit oculis, & intra annum omnem familiam perdidit Pinariorum. *Inuitat & accipit* Verba hospitalia. *Certatim* Id est studiose. *Araque sacerdos.* Maxima scilicet. Non dum enim templum Herculi fuerat, sed ara tantummodo, quam maximam dicit ex magnitudine fabricæ. *Laborata Cereris.* Quæ eget laboris: vt Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos Effret rubigo. Glandes enim sine villo labore nascuntur. *Perpetui tergo bouis.* Aut secundum Homerum intelligendum, qui dicit carnes deo si apponi solitas honorabilioribus, vt sit sensus talis, Posuit ante eos magni bouis carnes eas, quæ apud maiores in honore fuerunt. Aut re vera perpetui: nam de hoc boue immolato Herculi, carnes carius vendebantur causa religionis: & inde alter redimebatur, qui ex illius pretio comparatus quasi perpetuus esse videbatur. *Tergo* autem, potest a parte totum intelligi, quamuis alij dicant ideo tergo bouis, quod ara in maxima aliquid seruari de rauro nefas est, nam & corium illius mandunt. *Lustralibus.* Aut pinguibus. Moris enim fuerat completo lustris pingues victimas offerre Centores. Aut certe de quinquenniali boue, id est perfectæ ætatis. Nam homerus dicit, *εὐκλειαν*, aut quia per quinquennium ipsis victimis vrbs lustrari solebat. Alij proprie lustralia dicunt, quæ duabus manibus accepta in aram Pontifex vel Censor imponit, quæ non profecantur.

E 16 *Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,*

Rex Euandrus ait: Non hæc solennia nobis,

Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,

Vana superstitio veterum, & ignara deorum

Imposuit, seuis hospites Troiane periculis

Seruati facimus: meritoque nouamus honores.

Iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem:

Difecta procul ut moles, desertaque montis

Strat domus, & scopuli ingentem traxere ruam.

Hic spelunca fuit, vasto submotâ recessu,

Semihominis, Caci facies quam diua regebat,

Solis inaccessam radis, semperque recenti

Cade tepebat humus, foribusque affixa superbis

Ora virum tristi pendebant, pallida tabo.

Postquam exempta famas, & amor compressus edendi. Postquam & necessitati satisfactum est, & voluptati. Rex Euandrus. Aut non seruauit nominis declinationem, nam Euander facit sicut ipse a libi. Pallas Euander in ipsis, aut Græce declinauit, & uendit. Non hæc solennia. Varia in vno nomine. Non hæc solennia nobis. Hæc ex more dapes, hanc tanti numinis aram. Vana superstitio. Superstitio est timor superfluous & delirus. Aut ab aniculis dicta superstitio, quia multæ superstites per ætatem delirant, & stultæ sunt. Aut secundum Lucretium, Superstitio est superstantium rerum, id est cœlestium & diuinarum, id est quæ super nos stant, inanis & superfluous timor. Vnde rumpit ignara deorum. Duo dicit. Non ideo Herculem colimus aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat, & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis nouas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus est: & Chaldei vel Iudæi sunt vrbe depulsi. Sane quidam veteres deos Nouensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem. Ergo ideo vana quia superstitio ignara deorum. Nouamus honores. Detrahit res, nam renouamus debuit dicere, quam particulam alibi addidit: vt, Fata renari abbat diuim. Alter in quarto, Tecta nouantem, dixit. Quidam intelligunt proprie esse nouare, replicando vetera quandam facere nouitatem, ac per hoc excludere vetustatis iniuriam. Suspensam hanc aspice rupem. Cacus secundum fabulas, Vulcani filius fuit: ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos & historicos hoc habet hunc fuisse Euandri nequissimum seruum ac furem, Nouimus autem malum à Græcis reuolui dice: quem ita illo tempore Arcades appellabant. postea translato accentu Cacus dictus est: vt Helene Helena. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua eiusdem nominis prodidit. Vnde etiam sacellum meruit, in quo ei peruigili igne sicut Veturæ sacrificabatur. Suspensam rupem. Quasi iam iamque lapsuram. Recessu. A vestigijs scilicet hominum. Semihominis. Hoc est feritate corrupti Facies. Pro vaiue: sus viuis. Inaccessum. Participium sine verbi origine. Accedo enim non dicimus: sed tale est, vt placita, nupta, triumphata, regnata. Et queritur quis hoc ante Virgilium dixerit. Ora virum. Hoc est capita.

71 Huic monstro Vulcanus erat pater, illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus aras
Auxilium aduentumque dei, nam maximus ultor
Tergemini necè Geryonis spoliisque superbus
Alcidos aderat: taurosque hæc victor agebat
Ingentes, vallemque boues annemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inausum,
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuenças.
Atque hos, nequa forent pedibus vestigia relictis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indicis raptos, saxo occultabat opaco,
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.

Huic monstro. Bene mutauit casum, in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret huic Caco. Et nobis. Sicut multis quibus Hercules profuit monstra purgando. Aras. Beneficium temporis: vt, Voluenda dies, en attulit ultro. Auxilium aduentumque dei. Hystero proteron, ante enim aduentum, sic auxilium debuit dicere. Maximus ultor. Non tantum noster: sed omnium terrarum. Tergemini necè Geryonis. Hæc fabula dicta est illo loco, Postquam Laurentia victor Geryone extincto Tyrinthius attingit arua. Spoliisque superbus. Atqui boues abduxerat: sed spoliolum est quicquid de hostibus tollitur, vt, Addit equos & tela quibus spoliauerat hostem. Item, Postquam illum vita victor spoliavit Achilles. Sane aliter supra, foribusque superbis. Victor. Perpetuo epitheto Hercules viuis est, quia omnia animalia vicit, quod in sequentibus plenius dicitur. Sine de Caco interempto ab Hercule tam Græci quam Romani conientiunt. Solus Verrius Flaccus dicit, Garatum fuisse postorem magnarum virium qui Cacus afflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos. At furis Caci mens. Pro ingenti scelere, furis nomen posuit. Capitale enim crimen apud maiores fuit ante pœnam quadrupli. Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degeneris fraude appel-

A appellatum volunt. *Auerit*. Erat proprium *abegit*; sed respexit, ad prædam quæ auerti dicitur. vt, *Raptas ad littora auertere prædas. Atque hos.* Quotiens masculinum & fœmininum iunguntur, hæc disciplina est, vt etiamsi posterius est fœmininum, masculino respondeamus. *Pedibus reffis.* Pro pedum rectorum, datiuus pro genitiuo. *Verfisque viarum Indiciis.* Hoc est vestigiis, quod auerfi trahebantur: id est contra naturam iniicientibus errorem indicii. Ipsa (inquit) decipiebant indicia, quæ indicare consueuerunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit. *Signa.* Et hic signa pro vestigiis.

18 *Interea cum iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta, abutunq; pararet:*

B *Discessu mugire bones, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem, vastoq; sub antro
Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcide furius exarserat atro
Felle dolor rapit arma manu, nodisq; grauatum
Robur, & ærii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis: fugi ilicet ocyor Euro,
Spelunca inque petit, pedibus timor addidit alas.*

C *Omne querelis impleri nemus.* Non vt multi dicunt, quia confortes perdidit: sed quia auelluntur a paucis. Infita enim est bobus auditas edendi. Vnde est. *Ite domum palti, si quis pudor, ite iuenci, vel certe propter stabulorum mutationem. Impleri nemus.* Pro impletur & relinquitur. Infinitum pro indicatiuo. *Et colles clamore relinqui.* Cum clamore: vt, Et templum clamore petebant; & Atque Ixionei vento rota contulit orbis, id est cum vento. Et hoc est melius, nam multi dicunt, Relinquebantur colles etiam à clamore: hoc est tantum recesserant à collibus boues, vt nec echo retuleret, scilicet ad colles iam clamore non perueniente, quod non procedit: quia hoc leniu illud excluditur, *Reddidit vna boum vocem.* Si enim tam longe fuerunt, vt nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos ferret: quemadmodum inclusi bouis est clapior auditus ab Hercule? Alij ita in quid imago vocis euadens, tanquam relictis collibus inauditur reddi: Quasi in clamata *Vna boum.* Figura *Græca uti & Coa.* *Mugit.* More suo, pro mugiu: vt, *Audit & Triuz longe lacus. Custodita fefellit.* Id est dum custodiretur fefellit. *Exarserat.* Pro exarsit. *Atro Felle dolor.* Quo irascimur secundum Physicos, vt splene ridemus *Perfius, Sed sum perulari splene cachi no. Raptis arma manu, nodisque grauatum Robur.* Duo dixit, sagittas & clauam, & non vacat que. Nam si armorum, Epexegetis est: *Nodis que grauatum robur, vacat que.* Grauatum autem, pro graue posuit. Nam graue est per naturam ponderosum: grauatum, quod oneratur extrinsecus. Sed quidam melius grauatum quam graue dictum volunt quasi extrinsecus nodi sint additi. *Tum primum.* Id est primo Herculis beneficio. *Turbatumque oculis.* Ea parte turbatum, quæ proditrix mentis est. *Alis oculi legunt, & accipiunt à superioribus, videre turbatum oculi. Illic.* Potest illic accipi pro igitur aut continuo.

19 *Vt sese inclusit, ruptisque immane cathenis
Deiecit saxum, ferro quod & arte paterna
Pondebat, fultosque communis obice postes:
Ecce furens animis aderat Tyrimhius, omnemque
Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens, ter totum feruidus ira
Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam: ter sessus valle refedit.
Stabat acuta silex, præcisus undique saxis,
Spelunca dorso insurgens, altissima visus,
Dirarum nidus domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo lænum incumbbat ad amnem,*

*Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Anusam soluit radicibus, inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.*

Antæpæona. Perseuerat in fabula. Sane aliter ferro, aliter arte. *Emuniit.* Ytheroproteron, fulsit ut muniti essent & aliter. Sicut emuniit & mugit, pro mugit & emuniit. *Obice postes.* Hanc obicem dicimus. ut, Ecce maris magna claudit nos obice pontus. Dubitant enim nonnulli verum masculinum sic. *Tyrinthius.* A Tyrinthia ubi natus est ciuitate: ut diximus supra, & est versus hypermetrus. *Dentibus infrendens.* Proprie infrendens est inter se comprimens dentes, nam & frendere significat dentibus frangere, unde & nefrendens infantes, quia nondum habent dentes, & Varro frenos hinc putat dictos: frendere ergo quomodo frangere. Ut frela fabula, fracta. *Auentini montem,* Vt fontem Timau, Butthroti urbem. *Ter fissus valle resedit.* Egens consilij. Salustius, *Fissus in P. amphiliam se receperat.* Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero festum: quamuis hoc sæpe confundit auctoritas. Sane quidam sic distinguunt, Ter faxea tentat limina, & iubiungit, ne quicquam ter, ac post, fissus valle resedit, ut semel sederit. *Stabat acuta flex.* Pene omnes hunc silicem dixerunt, nam & Varro & Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen est Virgilij auctoritas, ut persuadeat nobis etiam hanc silicem dici. *Dirarum u. lucrum.* Modo dirarum non mali ominis dicit, ut sunt bubones: sed quæ humanis cadaveribus vescebatur. Dixit enim Foribusque adfixa superbis Ora virum, tristi pendebant pallida rabo. *Dexter.* Hoc est à dextra parte consilientis. *Concussit.* Soluit, impulit. Satis signatis usus est verbis. *Refluitque exterritus amnis.* Rem naturæ vertit in fabulam, cum ruina rupis in se recurrere necesse sit impetum fluminis.

20

*At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosa penitus patuere cauernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas referet sedes, & regna recludat
Pallida diis inuisa, superque immane baratrum
Cernatur, trepidant immisso lumine manes.
Ergo insperata depressum in luce repente,
Inclusumque cano saxo, atque insueta rudentem
Desuper Alcides telis premit: omniaque arma
Aduocat, & ramis, vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga iam super vlla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Euomit, involuitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
Fumus feram noctem, commistis igne tenebris.*

Ingens regia. Regia, sicut Cacus putabat: Sic est & illud dictum, Illa se iacet in aula Æolus. *Penitus patuere.* Admissum lumen est usque ad secreta spelunçæ. *Cauernas autem spelunçæ* per Tapinosim dixit. Sane veteres loca concaua, vel si quid incuruum fuisset cauernas appellabant. *Siqua vi.* Terræ hiatus non nisi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concauis terris erumpentibus ventis: ideo ait Siqua vi. Quod autem dicit, Infernas referet sedes: notandum est etiam de impossibilibus fieri posse comparisonem. *Diis inuisa.* Superis scilicet. *Trepidant immisso lumine manes.* Lucanus. *Et subito perire die.* *Insueta rudent.* Clamantem. Abusue dictum est, sicut supra de leonibus: Et sera sub nocte rudentium. Nam rudere proprie afinorum est. *Perisus, Findor ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Aut ideo rudentem quia supra ait sem hominis Caci. *Telis premit.* Omne quod iaci potest telum vocatur: dictum est in *mo. d. vi.* Unde addidit Omniaque arma Aduocat. *Molaribus.* Alperrimis saxis, non unde molæ fiunt, & secundum Homerum dixit: *ποδοσθι τήρρα.* Aur certe magnis & molis conuenientibus. *Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu.)* Consuetudine sua usus est, ut cum aliquid contra naturam factum inest, prædicet unde incredibile videatur, ut Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dictu dederat. Et mirabile dictu, Parenthesi

A thetis. *Fumiferam noctem*, non est noctis epitheton, sed quam Cacus fumum euomens faciebat. *Commixtis igne tenebris*. Vtrumque enim euomebat.

21 *Non tulit Alcides animis: seque ipse per ignem
Præcipiti recit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus astuat, atra.
Hic Cacus in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhaerens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.*

B *Panditur exemplo foribus domus atra reuulsis:
Abstractaque boues, abiurataque rapina
Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, vilesaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos sancibus ignes.*

Non tulit. Non sustinuit. *Animis*. Præ ira, unde iracundos dicimus animosos. *Per ignem*. Per eam rem unde ille sperabat auxilium. *Incendia vana*. Vana quantum ad Herculem pertinet. *Angit inhaerens Elisos oculos, & siccum sanguine guttur*. Angit guttur, bene dicimus: angit oculos, non procedit. Ergo angit ad vnam rem pertinet. vt. Dicit puer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex aliis. Nam fortuna non discitur. Unde multi *elidens* legunt, & integer lenius est. Nam elisos tolæophanes est: vt sit ira, Angit guttur, & elisos oculos tacit. *Et siccum sanguine guttur*. Per hoc iam exanime cadaver ostenditur. *Abiurataque rapina*. Abiurare est rem creditam negare perituro, sed hoc illi loco non congruit. Unde modo abiuratas rapinas contra ius retentas intelligamus. Alii abiuratas abductas atque alieni iuris factas, alii fraude & furto abductas tradunt. *Informe cadaver*. Informe, magnum, cuius formam non sit facile complecti: & cadaver est corpus nondum sepultum: dictum cadaver, quod careat honore sepulturæ. *Nequeunt expleri corda tuendo*. Non poterant homines videndo cadaver, sua corda satiare. *Tuendo autem pro intuendo*. *Semiferi*. Bene semiferi, cum supra semihominis.

22 *Ex illo celebratus honos, lætique minores
Seruauere diem: primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pmaria sacri,
Hanc aram Inco stauit, qua maxima semper
Dicitur nobis, & erit que maxima semper.
Quare agite, ô iuuenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porcite dextris,
Communiemque vocate deum, & date vna volentes.
Dixerat, Herculeæ bicolor cum populus umbra
Vclauitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer impleuit dextram scyphis, ocyus omnes
In mensam læui libant, diuosque precantur.*

Læti que minores. Noue & satis licenter *minores* dixit, cum ab ipso Euandro Herculem confiter esse susceptum: & minores non dicamus, nisi quotiens graduum deficit nomen, vt puta, filius, nepos, pronepos, abnepos. Vbi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores: sicut etiam maiores dicimus post patris: aut, proauis, abauis, atavique vocabulum. Ergo minores accipimus pro deinceps, vel certe minores cum quibus viuit, quia ipsum constat esse longæuum, nam post ait, O mihi præteritos referat si Iuppiter annos. *Primusque Potitius auctor: & domus Herculei custos Pmaria sacri*. Apud maiores nostros raro aduenæ iuscipiiebantur, nisi haberent ius hospitii. Incertum enim erat quo animo venirent. Unde etiam Hercules primum ab Euandro non est susceptus: postea vero cum se & Iouis filium dixisset, & morte Caci virtutem suam probasset, & susceptus, & pro numine habitus est. Denique ara est ei maxima consecrata, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sa-

pitum inducitur sicut ait. Purpureo adopertus amictu. *Prima nouerca Monstra.* Bene prima nam & alia omnia Iunonis insidijs pertulit. Fabula autem hoc habet. Hercules natus est cum Iphiclio Amphitryonis filio; sed cum Iuno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclius de cunis terrore lapsus suo vagu excitauit parentes, qui cum surrexissent, viderunt Herculem angentem manibus angues immisos ei nouercalibus odiis. *Eliserit.* Praefocauerit. Et hunc versum iunge, vnum est enim monstra & angues. *Troiamque.* Vt supra diximus, Troiam Hercules euerit propter negatos sibi a Laomedonte equos diuino semine procreatos, & Ethonæ nuptias, quam a ceto liberauerat, necato patre eius Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod praesentibus Troianis Troiæ laudare introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alij magis hoc in solatium Aeneæ cantatum posse accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Graecis autetur, & potest obliuisceretur dolor videri praeritus, quando ad fatalem terram peruentum est sicut alibi ait Aeneas Illic fas regna resurgere Troiæ, vt ibi iam dixerat, Salue fati mihi debita tellus: quia expectatus venerat Iolo Laurenti aruisque Latinis. *O Ecaliamque.* O Ecalia ciuitas in Eubœa insula fuit, cuius Eurythus rex Oecaliam Iolem filiam Herculi denegauit, victori certamine sagitarum ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megaram uxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, euerit ciuitate interemit Eurythum & Iolem iustulit. *Mille.* Pro multis *Rege sub Eurytho.* Huius asperissima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis. Nam hoc est quod dicit Fatis Iunonis, id est voluntate, vel certe responsis quæ Eurytheo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, *fatis Iunonis*, positum volunt, hoc est quam etiam Troiani grauem sustinent, vt dei iubentur exemplo qui tam multis eius instinctu subiacerit ærumnis: virtute tamen ad diuinitatem peruenit. *Nubigenas.* De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt superius diximus. Pindarus Ipsum cum equas palceret incestasse eas, inde Centauros natos dicit. *Hylemque Pholumque.* Hylem Theseus occidit, Pholus vero Herculem suscepit hospitio eo tempore quoad expugnandos Centauros esset profectus. Lucanus. *Hospes ex Alidæ magni Phole.* Vnde apparet per poeticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. Alij Pholum non abhorreere a vera historia tradunt, Pholus enim dum miratur sagittas Herculis quibus tot Centauros interfecerat, vna ex illis in pedem eius decidit, cuius vulnere sanari non potuit. *Cressiam et las Proigiam.* Maestas, bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Creteniem taurum non maclauit, sed cum eum incolumem ad Eurythum perduxisset, ille eum licet flammis vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem visitaret a Theico postea occisus est. Vno tamen verbo vtrumque sæpe concluditur, aliquotiens vna pars vt. *Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex alijs.* Alij maestas, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt. *Nemea sub rupe.* Nemea sylua est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, qui Luinæ filius & inuulnerabilis dictus est. Nemea autem anapæctus est, nam & me, & me breues sunt. *Stygij tremuere lacus.* Id est, Inferni, quo tempore descendit ad respicendum Cerberum. *Ossa super recubans.* Aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod supra diximus Cerberum esse terram, quæ corpora sepulta contumit. Nam inde Cerberus dictus est quasi *apostropho.* Alij pueriliter volunt a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terræ secundum fabulas descendit ad inferos. *Semese cruento.* Semen sum non dicimus, sicut nec en sum: nam esum facit & comesum. *Nec te vlla facies.* Facies, id est species, more suo, vel periculorum vices multas, vt Noua mi facies, &c. *Quæ scelerum facies,* tubauditur tamen terrere. *Ipse Typhæus Ardens, arma tenens.* Et hoc poetice, nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gæantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur: Ergo non *terruit*, pro non terreret vel terruisset, vt sit Nec te Typhæus ipse terreret. *Non te rationis egentem.* I. proteles figura, nam minus dixit, & plus intelligimus, hoc enim dicit, Prudentissimum te non circumuenit. *Lernæus anguis.* Id est Hydra. *Turba caputum.* Et est talis figura, qualis Munera nec sperno, alijs amphibolia videtur. * Si non te Lernæus turba egentem caputum anguis remanet rationis egentem ordinaueris remanet Lernæus t. c. g. a. si est non equisti ratione eum te Lernæus anguis circumstetit caputum turba. Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta fecisse memorauit. Alia facta Hercules hæc sunt. Superatus aper Brymanthius, post ceruasitem Strynhalides aues, quæ alumna Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, vt homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent, vnde ouilia Elidensium regis, quæ stercore animalium congesto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creauerant, immisso Alfeo flumine repurgant, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem negata sibi mercede interemit, vnde equos Diomedis, Thracis qui humanis carnibus vecebantur abduxit, inde ad Ypolitum cingulum petendum perrexit.

A dum pocula & alias res aureas, diis sacrata instrumenta comivo m. re. an. sur* in mensam læti libant. Hoc est data vina volentes. Queritur sane cur in mensam & non in aram libauerint? Sed apud antiquos inter vasorum supellectilem, etiam mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur, unde bene ait, In mensam læti libant, quam constabat cum ara maxima dedicatam, vt alibi Mensæque deorum.

23 *Deuexo interea propior fit vesper Olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitus ibant,
Pellibus in morem cincti, flammæque ferebant.
Instaurant epulas, & mensa grata secunda
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum salij ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt euincti tempora ramis.*

Deuexo olympo. Inclinato in noctem cælo. *Pellibus in morem cincti.* Aut in morem Herculis, aut certe secundum morem sacerdotum: aut quia Pan Deus Arcadiæ pelleus sit, vnde Euander, *Et mensæ gratæ secundæ Dona ferunt.* Quia vt dixi vna carnis fuerat, altera pomorum, mensæ autem secundæ quæ sunt alioquin gratæ. *Cumulantque oneratis lancibus aras.* Id est reddunt extra.

C *Salij.* Salij sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saitabant autem ritu veteri armati, post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Salij Martis & Herculis, quoniam Caldei stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicauerant. Quidam hos à saltu appellatos tradunt, quos alij à Numa institutos, vt arma ancilia portantes saltarent: Ergo bene à saltu appellati, horum numerum Hostilius addidit: nam duo iunt genera Saliorum, sicut in Salaribus carminibus inuenitur. Collini, & Quirinales à Numa instituti, ab Hostilio vero Pavorij & Pallorij instituti. habuerunt sane & Tuiculani Saltos ante Romanos. Alij dicunt Saltum quendam Arcadem fuisse qui Troianis iunctus hunc ludum in sacris instituerit, nonnulli tamen hos à Dardano institutos volunt, qui Samotracibus diis sacra perfoluerunt: Quidam etiam dicunt Saltos à Morrio rege Veientanorum institutos, vt Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui eiudem regis familiæ auctæ vltimus fuit.

D 24 *Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt: vt prima nouerca
Monstra manu geminosque premens eliserit angues:
Vt bello egregias idem dissecerit vrbeis,
Troiamque, Oechaliæque: vt duros mille labores
Rege sub Eurytheo, fati Iunonis iniquæ
Pertulerit. tu nubigenas inuicte bimembres,
Hylæumque, Pholæumque, manu tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygi tremuere lacu: te ianitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te vllæ faciès, non terruit ipse Typhæus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaus turba capitum circumstetit anguis.
Salve vera Iouis proles, decus addite diuis:
Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.*

E *Laudes Herculeas, & facta ferunt.* Senes tantum voce laudes Herculis exsequabantur: Iuuenes & gestu corporis eius facta monstrabant. Vnde ibi immorandum est, Hic iuuenum chorus, vt Salij iuuenibus conueniunt, carmina ad senes pertinent. Et bene senes facta Herculis canunt, quorum ætas scire & interesse gestis Herculis potuit, antequam hic ab hominibus transiret ad deos. Sane queritur cur huic deo operto capite sacrum fiat. Legitur enim in libris antiquioribus his Verbis, *Mhi detecto vertice cuncti Sacrificant.* Id facit obseruatio ne in æde Herculis eius habitum imitaretur. Signum enim eius operto capite est. Constat autem ante aduentum Æneæ in Italiam, aram Herculi consecratam, ab Ænea vero morem operiendorum ca-

pitum inducitur sicut ait. Purpureo adopertus amictu. *Prima nouerca Monstra.* Bene prima nam & alia omnia Iunonis insidijs pertulit. Fabula autem hoc habet. Hercules natus est cum Iphiclio Amphitryonis filio; sed cum Iuno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclius de cunis terrore lapsus suo vagu excitauit parentes, qui cum surrexissent, viderunt Herculem argentem manibus angues immisos ei nouercalibus odiis. *Eliserit.* Praefocauerit. Et hunc versum iunge, vnum est enim monstra & angues. *Troiamque.* Vt supra diximus, Troiam Hercules euerit propter negatos sibi a Laomedonte equos diuino semine procreatos, & Ethonæ nuptias, quam a ceto liberauerat, necato patre eius Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod praesentibus Troianis Troiæ laudare introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alij magis hoc in solatium Aeneæ cantatum posse accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Graecis autetur, & potest obliuisceretur dolor videri praeritus, quando ad fatalem terram peruentum est sicut alibi ait Aeneas Illic fas regna resurgere Troiæ, vt ibi iam dixerat, Salue fati mihi debita tellus: quia expectatus venerat Iolo Laurenti aruisque Latinis. *O Ecaliamque.* O Ecalia ciuitas in Eubœa insula fuit, cuius Eurythus rex Oecaliam Iolem filiam Herculi denegauit, victori certamine sagitarum ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megaram uxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, euerit ciuitate interemit Eurythum & Iolem iustulit. *Mille.* Pro multis *Rege sub Eurytho.* Huius asperissima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis. Nam hoc est quod dicit Fatis Iunonis, id est voluntate, vel certe responsis quæ Eurytheo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, *fatis Iunonis*, positum volunt, hoc est quam etiam Troiani grauem sustinent, vt dei iubentur exemplo qui tam multis eius instinctu subiacerit ærumnis: virtute tamen ad diuinitatem peruenit. *Nubigenas.* De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt superius diximus. Pindarus Ipsum cum equas palceret incestasse eas, inde Centauros natos dicit. *Hylemque Pholumque.* Hylem Theseus occidit, Pholus vero Herculem suscepit hospitio eo tempore quo ad expugnandos Centauros esset profectus. Lucanus. *Hospes ex Alidemagni Phole.* Vnde apparet per poeticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. Alij Pholum non abhorreere a vera historia tradunt, Pholus enim dum miratur sagittas Herculis quibus tot Centauros interfecerat, vna ex illis in pedem eius decidit, cuius vulnere sanari non potuit. *Cressiam et las Proigiam.* Maestas, bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Creteniem taurum non maclauit, sed cum eum incolumem ad Eurytheum perduxisset, ille eum licet flammis vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem visitaret a Theico postea occisus est. Vno tamen verbo vtrumque saepe concluditur, aliquotiens vna pars vt. *Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex alijs.* Alij maestas, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt. *Nemea sub rupe.* Nemea sylua est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, qui Luinae filius & inuulnerabilis dictus est. Nemea autem anapæctus est, nam & me, & me breues sunt. *Stygij tremuere lacus.* Id est, Inferni, quo tempore descendit ad respicendum Cerberum. *Ossa super recubans.* Aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod supra diximus Cerberum esse terram, quæ corpora sepulta contumit. Nam inde Cerberus dictus est quasi *prophæti.* Alij pueriliter volunt a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terræ secundum fabulas descendit ad inferos. *Semese cruento.* Semen sum non dicimus, sicut nec en sum: nam esum facit & comesum. *Nec te vlla facies.* Facies, id est species, more suo, vel periculorum vices multa, vt Noua mi facies, &c. *Quæ scelerum facies,* tubauditur tamen terrere. *Ipse Typhæus Ardens, arma tenens.* Et hoc poetice, nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gæantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur: Ergo non *terruit*, pro non terreret vel terruisset, vt sit Nec te Typhæus ipse terreret. *Non te rationis egentem.* I. proteles figura, nam minus dixit, & plus intelligimus, hoc enim dicit, Prudentissimum te non circumuenit. *Lernæus anguis.* Id est Hydra. *Turba caputum.* Et est talis figura, qualis Munera nec sperno, alijs amphibolia videtur. * Si non te Lernæus turba egentem caputum anguis remanet rationis egentem ordinaueris remanet Lernæus t. c. g. a. si est non equisti ratione eum te Lernæus anguis circumfretit caputum turba. Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta fecisse memorauit. Alia facta Hercules hæc sunt. Superatus aper Brymanthius, post ceruasitem Strynhalides aues, quæ alumnae Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, vt homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent, vnde ouilia Elidensium regis, quæ stercore animalium congesto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creauerant, immisso Alfeo flumine repurgauit, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem negata sibi mercede interemit, vnde equos Diomedis, Thracis qui humanis carnibus vecebantur abduxit, inde ad Ypolitum cingulum petendum perrexit.

- A** perrexit, eamque ablato cingulo superavit. Ad Geryonem autem, sicut iam supra dictum est, nauis aenea nauigauit, tergo leonis velificans, ibique primum canem Echidnes filium peremit deinde Eurytiona pastorem Martis filium nouissime Gerionem, cuius abduxit armenta. Item ad Hesperidas perrexit & Anthæum filium terræ victum luctatione necauit. Inde in Ægypto Busridem necauit, qui aduenientes hospites immolare consueuerat, post Prometheus Iouis imperio in Caucauo monte religatum occisâ sagittis aquila liberauit. Acheloum etiam fluuium qui se propter Deianiram OEnei filiam certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum auulo ab illo, cornu victoria cedere compulsi, post Bycum regem qui se apud inferos constituto Megaram vxorem eius tentauerat, reuersus peremit, propter cuius necem Iuno ei insaniam misit, & vxorem necauit ac filios, qui post receptam sanitate cum expiationem parricidij ab Apolline petisset, nec ab eo responsa meruisset, ira cœcitus cortinam ipsam & tripodem Apollinis sustulit, ob quod iratus Iuppiter eum Omfalæ seruire præcepit. Cuius finis humanitatis talis fuit, cum Deianiram coniugem per fluuium in quo Nefus Centauros commentes transuehebat etiam Hercules transuehere vellet, ausus est Nefus occulte Deianiram de stupro interpellare, quod cum Hercules agnouisset Neium peremit, sed Nefus moriens Deianiram monuit, vt sanguinem suum exceptum seruaret, & si quando aduertisset Herculem altera fœmina delectari, sanguine ipso vestem inlitam marito daret, per quam vindicari possit. Sed Deianira cum audisset maritum Iolen Eurithi OEcaliensis amare filiam, vestem tinctam Nefi sanguine Lichæ seruo dedit ad eam perferendam, qui cum Herculi in Oeta occurrisset, munus vxoris tradidit, quam cum ille Ioui sacrificaturus induisset, tâto corporis ardore correptus est, vt non inuento remedio pyram conlruui iuberet. donatisque Philoctetæ sagittis, peteret ab eo vt cremaretur, quo factio inter deos relatus est. *Salue.* Hic salue sic dictum est vt alibi, *Sis felix, hic diuus fidius iolus dicitur, quod solus fidem fecit te Iouis filium. Vera Iouis proles.* Nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret. *Dexter adi.* Id est propitius, *Pede secundo.* Omne prospero.

23 *Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adiiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resulant.
Ex in se cuncti diuinis rebus ad urbem*

- D** *Perfectis referunt: ibat rex obsitus aeo:
Et comitem Æneam iuxta, natumque tenebat.
Ingreuens, varioque viam sermone lenabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula laus
Exquirique, audi que virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romane conditor arcis:
Hæc memora indigene Fauni Nymphaque tenebant,
Gensque virum truncis, & duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.*

Super omnia Caci. Id est hoc factum laudant vltra omnia. Et sic est dictum, vt est, *Et te super omnia dona Vnum oro.* Et bene quantun ad ipsos pertinet, rem maiorem & sibi vtiliorem seruare post omnia: quæ ita sæpe fit, vt ea quæ in præsentem aguntur, fabulis omnibus postea addantur, & quæ expetierant potiora videantur ignotis, & fides habeatur illis quæ audierant, & his quæ viderant. *Obsitus aeo.* Ætate inuolutus, vt Terentius ait, *Annis panisquis obsitus.* Nonnulli obsitum quasi insitum & oblesum & possessum tradunt. *Facilisque oculos fert omnia circum.* Physici dicunt ex vino mobiliore oculos fieri. Plautus, *Faciles oculos habet.* id est mobiles vino. Hoc etiam Mecænas in Symposio, vbi Virgilius & Horatius interfuerunt, cum ex persona Mæsalæ de vino loqueretur ait, aut id est in uino* ministrat faciles oculos, pulciora reddit omnia, & dulcis iuuentæ reducit bona. *Capiturque locis.* Delectatur, id est vno loco diutius retinetur. *Romane conditor arcis.* Conditor Pallantei, vbi nunc palatium est: quod non est re vera arx, sed tenet omnium rerum principatum. Et hic subtiliter videtur significare, Romam initium ab Euandro docere. *Hæc memora indigene Fauni.* Indigenæ,

id est inde geniti, *ab æthere domus*. Et sciendum secundum Hesiodi theogoniam primo deos genitos, A inde emithæos, post heriōas, inde homines innocentes, ultimo sceleratos: quem & hic nunc ordinem seruat. Sane sicut supra dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui a fando quod futura prædiceret, Faunus appellatus est, quorum etiam responsa ferebantur. Hic Faunus habuisse filiam dicitur omam castitæ & disciplinis omnibus eruditam, quam quidam quod nomine dici prohibi- tum fuerat, Bonam deam appellatam voluit. Hos Faunos etiam fituos dicunt, quod per stuporem diuina pronuntiant: quidam Faunum appellatum voluit, eum quem nos propitium dicimus. *Truncis, & duro robore nati*. Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cauis arboribus, aut in speluncis manebant: qui eum exinde egredierentur, aut iam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati. *Neque cultus erat*. Id est nullam sui curam habebant. Alij ad animum referunt, ut Salustius *Indocili incultisque*. Alij ad morem hoc B est qui neque legibus aut imperio cuiusquam regebantur; quia mos est lex quadam viuendi, nullo vinculo adstricta, hoc est lex non scripta. Sed hic cultum, legem imperium, dictum voluit: Alij mores pro legibus veluti: *Moresque viris & moenia ponet & Veterisque dei se more tenent*. *Componere opes*. Reseruare, ordine. *Paucere partem*. De die, inquit, viuebant, nec inuenta seruabant. *Rami atque asper victu venatus alebas*. Cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: hinc enim ali debent ex arboribus nati.

26

*Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset rursus in oris.
Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuere
Secula: sic placida populos in pace regebat,
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.*

Primus. Quasi & alius venerit è caelo, sed primus in Italiam venit. *Ab ætherio venit Saturnus Olympo*. Hoc dicit secundum poeticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iupiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Iano rege, qui urbem habuit vbi nunc Ianiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset vsum vinearum & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus in perij, & sibi oppidum fecit: sub cliuo Capitolino vbi nunc eius ædes videtur, qui postea suum repetiuit imperium. Ex hoc & Saturnalia, vt essent memorialia vitæ quam Saturnus docuerat, qua die simile & promiscuo victu vtuntur serui & liberi. Ideo autem in æde ipsius ærarium Saturni, quod ibi potissimum pecunia seruaretur, eo quod illi maxime credatur. *Is genus indocile*. Pro indoctum, nam indocile est quod penitus non potest doceri: indoctum, quod nondum didicit. Hos autem dicit esse compositos: vnde apparet quia *indocilis* dixit pro indoctum. Hoc autem est quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum, *Feros adhuc homines magni cuiusdam viri oratione compositos. Legesque dedit*. Atqui dixit Haud vinelo, nec legibus æquam, sed intelligimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo optemperauerunt, vt iam ita per naturam sine legibus viuerent. Hunc sane Deum & leges recipere, & legibus præesse docet antiquitas, nam ideo & acceptæ à populo leges in ærario claudiebantur, quoniam ærarium Saturno dicatum erat, vt hodieque ærarium Saturni dicitur. *Latiumque vocari Maluit*. Bene maluit, nam & Saturnia dicta est: vt, Et nomen posuit Saturnia tellus. Et Virgilius Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit fugiens Iouem. Fabula nota est quod Saturnus filios suos ideo progenitos vorauerit, cum audisset à filio se regno esse pellendum, & quod ei vxor nato Ioue lapidem pro infante obtulerit deuorandum. Varro autem Latium dici putat, quod *latet Italia inter loca Alpium & Apennini*. Quidam ferunt à Latino dictum Latium, alij ipsum Latium à Latio. *Sic placida populos in pace regebat*. Vt merito aurea secula crederentur. *Decolor ætas*. Vitiola que decoloraret veteres mores. In omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metallo um, quam cernimus discolorum: nec immerito, supra enim dixerat Aurea secula: ideo nunc dixit *Ætas decolor*, id est aurea & ferrea, sicuti Hesiodus dicit. Sane decolor ætas quis ante hunc?

27

Tunc manus Ausonia, & gentes venere Sicana,

Sapius

A Sapius & nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asper que immani corpore Tybris,
 A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
 Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
 Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
 His posuere locis: matrisque egere tremenda
 Carmentis Nympha monuit, & deus auctor Apollo.

B Tunc manus Ausonia Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut aduenæ, aut con-
 uenæ, aut incolæ sunt; indigenæ tunc inde geniti, ut idem de Faunis dixit: aduenæ de vno loco
 venientes: ut Saturnus. cōuenæ de diuersis, ut Ausones & Sicani, quamvis quidem Ausones co-
 gnominatos ab Ausone Vlixis & Circes filio dicant. Sicani autem secundum nonnullos populi
 sunt Hispaniæ à fluuio Sicori dicti. Lucanus. *Hesperios inter Sicoris non vltimos annis.* Hi duce Si-
 culo venerunt ad Italiam. & eam tenuerunt ex cæcis Aboriginibus. Mox ipsi pulsi ab illis quos
 ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occupauerunt: eam Sicaniam à gentis nomine, Sici-
 liam vero à ducis nomine dixerunt: quoniam Tucydides dicat de Sicilia Italum regem venisse,
 & ab eo esse Italiam appellatam. Alij sic distinguunt Sicanæ, & subiungunt: Sapius & nomen
 potuit Saturnia tellus. Semel enim Sicani ex Hispania in Italiam venisse dicuntur; at Italia plu-
 ra nomina habuit, dicta est enim Heperia, Ausonia, Saturnia, Vitalia. *Immani corpore Tybris.* Hic
 Tusciorum rex fuit, qui iuxta hunc fluvium pugnans cecidit: & ei nomē imposuit, vel ut quidam
 volunt à Glauco Minois regis filio occisus est. Alij volunt istum ipsum regem latrocinatum
 esse circa huius fluminis ripas: & transeuntibus crebras iniurias intulisse. Vnde Tybris quasi *Utere*
 dictus est, *Utere* id est ab iniuria. Nam amabant maiores ubi aspiratio erat, & ponere. Alij
 Tyberini Iani & Camanæ filii ibi in bello perisse tradunt: Varro Tybrim à Tyberino quodā
 rege Latinorū, quod ibi interierit dictū tradit. Alij, ut supra diximus, volūt eos qui de Sicilia ve-
 nerunt, Tybrim dixisse à similitudine fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & A-
 thonienis iuxta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrim di-
 ctum, non procedit: ideo quia etiam ante Albanam Tybris dictus invenitur. Sed hic Alexandrum
 sequitur, qui dicit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium cecidisse, & fluvio no-
 men dedisse. nam & à Pontificibus indigitari solet. *Post Itali.* Etiam Euander se Italum dicit, *Al-
 bulbula nomen.* Antiquū hoc nomen à colore habuit. *Me pulsum patria.* Aut, ut diximus supra, propter
 patricidiorum: aut certe oraculorum necessitate compulsi. *Pelagique extrema.* Id est aut per extre-
 ma pelagi actum: aut, ut dicunt quidam, per pelagus extrema sequentem, ut pelagi aduerbium sit,
 aut pro in pelago, aut pelagi pericula. *Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.* Secundum
 Stoicos locutus est, qui nati & mori fati dant: media omnia, fortuna. Nam vitæ humanæ incerta
 sunt omnia vnde & miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est
 fato quam casus: sed secundum Stoicos dixit. Alij fortuna omnipotens, propter fugam & exiliū;
 Ineluctabile fatum, aut idcirco ut se scelus & patricidij erimine purgaret. *Egere.* Coegerunt, ut
 quasi ostendat initium. *Carmentis nympha monuit.* Matris Euandri quæ Nicolstrate dicta est. Sed
 ideo Carmentis appellata à suis quod diuinatione fata caneret, nam antique vate Carmentēs
 dicebantur, vnde etiam libentarios qui eorū dicta perscriberent Carmentarios nūcupatos. Alij
 huius comites Porrimam & Postū tam tradunt, quia variis & præterita & futura sūt notā. Alij
 etiam Tyburtem dicunt, Nympha autem, matris dicit. Nam Græce *Ἰδύπη* Latine responsa dicitur.
 hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Alij Nympham quæ vocarentur, in quibus
 res Arcadium scriplerunt, tradunt sex feminas ibi fuisse quæ Nymphæ vocarentur, in quibus
 & Carmentem; Proprio ergo vocabulo non Epitheto poetico vus est. *Auctor.* Scilicet oraculorū.

C Tusciorum rex fuit, qui iuxta hunc fluvium pugnans cecidit: & ei nomē imposuit, vel ut quidam
 volunt à Glauco Minois regis filio occisus est. Alij volunt istum ipsum regem latrocinatum
 esse circa huius fluminis ripas: & transeuntibus crebras iniurias intulisse. Vnde Tybris quasi *Utere*
 dictus est, *Utere* id est ab iniuria. Nam amabant maiores ubi aspiratio erat, & ponere. Alij
 Tyberini Iani & Camanæ filii ibi in bello perisse tradunt: Varro Tybrim à Tyberino quodā
 rege Latinorū, quod ibi interierit dictū tradit. Alij, ut supra diximus, volūt eos qui de Sicilia ve-
 nerunt, Tybrim dixisse à similitudine fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & A-
 thonienis iuxta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrim di-
 ctum, non procedit: ideo quia etiam ante Albanam Tybris dictus invenitur. Sed hic Alexandrum
 sequitur, qui dicit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium cecidisse, & fluvio no-
 men dedisse. nam & à Pontificibus indigitari solet. *Post Itali.* Etiam Euander se Italum dicit, *Al-
 bulbula nomen.* Antiquū hoc nomen à colore habuit. *Me pulsum patria.* Aut, ut diximus supra, propter
 patricidiorum: aut certe oraculorum necessitate compulsi. *Pelagique extrema.* Id est aut per extre-
 ma pelagi actum: aut, ut dicunt quidam, per pelagus extrema sequentem, ut pelagi aduerbium sit,
 aut pro in pelago, aut pelagi pericula. *Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.* Secundum
 Stoicos locutus est, qui nati & mori fati dant: media omnia, fortuna. Nam vitæ humanæ incerta
 sunt omnia vnde & miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est
 fato quam casus: sed secundum Stoicos dixit. Alij fortuna omnipotens, propter fugam & exiliū;
 Ineluctabile fatum, aut idcirco ut se scelus & patricidij erimine purgaret. *Egere.* Coegerunt, ut
 quasi ostendat initium. *Carmentis nympha monuit.* Matris Euandri quæ Nicolstrate dicta est. Sed
 ideo Carmentis appellata à suis quod diuinatione fata caneret, nam antique vate Carmentēs
 dicebantur, vnde etiam libentarios qui eorū dicta perscriberent Carmentarios nūcupatos. Alij
 huius comites Porrimam & Postū tam tradunt, quia variis & præterita & futura sūt notā. Alij
 etiam Tyburtem dicunt, Nympha autem, matris dicit. Nam Græce *Ἰδύπη* Latine responsa dicitur.
 hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Alij Nympham quæ vocarentur, in quibus
 res Arcadium scriplerunt, tradunt sex feminas ibi fuisse quæ Nymphæ vocarentur, in quibus
 & Carmentem; Proprio ergo vocabulo non Epitheto poetico vus est. *Auctor.* Scilicet oraculorū.

D Tunc manus Ausonia Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut aduenæ, aut con-
 uenæ, aut incolæ sunt; indigenæ tunc inde geniti, ut idem de Faunis dixit: aduenæ de vno loco
 venientes: ut Saturnus. cōuenæ de diuersis, ut Ausones & Sicani, quamvis quidem Ausones co-
 gnominatos ab Ausone Vlixis & Circes filio dicant. Sicani autem secundum nonnullos populi
 sunt Hispaniæ à fluuio Sicori dicti. Lucanus. *Hesperios inter Sicoris non vltimos annis.* Hi duce Si-
 culo venerunt ad Italiam. & eam tenuerunt ex cæcis Aboriginibus. Mox ipsi pulsi ab illis quos
 ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occupauerunt: eam Sicaniam à gentis nomine, Sici-
 liam vero à ducis nomine dixerunt: quoniam Tucydides dicat de Sicilia Italum regem venisse,
 & ab eo esse Italiam appellatam. Alij sic distinguunt Sicanæ, & subiungunt: Sapius & nomen
 potuit Saturnia tellus. Semel enim Sicani ex Hispania in Italiam venisse dicuntur; at Italia plu-
 ra nomina habuit, dicta est enim Heperia, Ausonia, Saturnia, Vitalia. *Immani corpore Tybris.* Hic
 Tusciorum rex fuit, qui iuxta hunc fluvium pugnans cecidit: & ei nomē imposuit, vel ut quidam
 volunt à Glauco Minois regis filio occisus est. Alij volunt istum ipsum regem latrocinatum
 esse circa huius fluminis ripas: & transeuntibus crebras iniurias intulisse. Vnde Tybris quasi *Utere*
 dictus est, *Utere* id est ab iniuria. Nam amabant maiores ubi aspiratio erat, & ponere. Alij
 Tyberini Iani & Camanæ filii ibi in bello perisse tradunt: Varro Tybrim à Tyberino quodā
 rege Latinorū, quod ibi interierit dictū tradit. Alij, ut supra diximus, volūt eos qui de Sicilia ve-
 nerunt, Tybrim dixisse à similitudine fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & A-
 thonienis iuxta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrim di-
 ctum, non procedit: ideo quia etiam ante Albanam Tybris dictus invenitur. Sed hic Alexandrum
 sequitur, qui dicit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium cecidisse, & fluvio no-
 men dedisse. nam & à Pontificibus indigitari solet. *Post Itali.* Etiam Euander se Italum dicit, *Al-
 bulbula nomen.* Antiquū hoc nomen à colore habuit. *Me pulsum patria.* Aut, ut diximus supra, propter
 patricidiorum: aut certe oraculorum necessitate compulsi. *Pelagique extrema.* Id est aut per extre-
 ma pelagi actum: aut, ut dicunt quidam, per pelagus extrema sequentem, ut pelagi aduerbium sit,
 aut pro in pelago, aut pelagi pericula. *Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.* Secundum
 Stoicos locutus est, qui nati & mori fati dant: media omnia, fortuna. Nam vitæ humanæ incerta
 sunt omnia vnde & miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est
 fato quam casus: sed secundum Stoicos dixit. Alij fortuna omnipotens, propter fugam & exiliū;
 Ineluctabile fatum, aut idcirco ut se scelus & patricidij erimine purgaret. *Egere.* Coegerunt, ut
 quasi ostendat initium. *Carmentis nympha monuit.* Matris Euandri quæ Nicolstrate dicta est. Sed
 ideo Carmentis appellata à suis quod diuinatione fata caneret, nam antique vate Carmentēs
 dicebantur, vnde etiam libentarios qui eorū dicta perscriberent Carmentarios nūcupatos. Alij
 huius comites Porrimam & Postū tam tradunt, quia variis & præterita & futura sūt notā. Alij
 etiam Tyburtem dicunt, Nympha autem, matris dicit. Nam Græce *Ἰδύπη* Latine responsa dicitur.
 hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Alij Nympham quæ vocarentur, in quibus
 res Arcadium scriplerunt, tradunt sex feminas ibi fuisse quæ Nymphæ vocarentur, in quibus
 & Carmentem; Proprio ergo vocabulo non Epitheto poetico vus est. *Auctor.* Scilicet oraculorū.

E **28** Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam:
 Quam memorant Nympha priscum Carmentis honorem,
 Vatis fœdica: cecinit qua prima fueros
 Æneadas magnos & nobile Pallanteum:
 Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
 Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,

*Parrhasio dictum Panos de more Lycei.
Necnon & sacri monstrat nemus Argiletii.
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.*

Monstrat & aram. Aut quam Euander matri fecit extinctæ: aut aram pro monumento, aut ideo aram quia ibi sepulta est, & post excessum dea credita Hæc ara iuxta portam, quæ primo à Carmente Carmentalis dicta est: post Scelerata à Fabiis CCC. sex, qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reuersi. *Vani faidice.* Bene addidit *faidice*, nam vatem & poetam possumus intelligere. Vt solum, plenum non erat. Ergo tale est vt illud in Salustio *in tugurio mulieris ancille.* Non quia mulieris, statim & ancillæ, si autem ancillæ, statim & mulieris. *Quæ prima.* Quia postea etiam Sibylla dixit. *Nobilis Pallanteum.* Futurum scilicet, sicut & Aneas, ad sequens enim Romanorum retulit tempus. *Asylum Retulit.* Postquam Hercules migravit è terris, nepotes eius timètes insidias eorum quos auus adfixerat Athenis, sibi primi Asylum, hoc est templum misericordiæ conlocarunt, vnde nullus postea abduci, quod etiam Scatius dicit, vt, *Hercules fama fundasse nepotes.* ideo ergo ait, *Quem Romulus acer Asylum.* Retulit. Hoc est fecit ad imitationem Atheniensis Asyli: quod ideo Romulus fecit, vt haberet aduenas plures, quibus conderet Romam. Iuuenalis, *Et tamen vt longe repetam, longæ que reuoluam Nomina, ab infami geniem de iuis Asylo.* Sane hoc non ad Euandri personam adplicatur quod ipse *Æneæ* retulit. *Giuda monstrat sub rupe Lupercal.* Sub monte Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est sacrificabatur: vnde Lupercal dictum nonnulli putant. Alij quod illic lupo Remum & Romulū nutrierit. Alij (quod est verius) locum esse hunc sacratum. Pani deo Arcadia. Cui etiam mons Lycaeus in Arcadia est consecratus. Et dictus Lycaeus quod lupos non sinat in oues scire. Ergo ideo & Euander deo gentis suæ sacravit locum, & nominauit Lupercal, quod præsidio ipsius numinis, lupi à pecudibus arcerentur. Sunt qui dicant hunc Panem: Alij deum bellicosum: Alij Liberum patrem, eo quod capro ei sit diuina res, qui est hestæ Liberi propria. In huius similitudinem interfecti cultores eius, cui Lupercalia instituta sunt, quia Deus pastoralis est: Nam Remum & Romulum ante urbem conditam Lupercalia celebrasse, quod quodam tempore vniuertum illis sit latrones pecus illorum abigere, illos togis positis cucurrisse: cæsi que obuui pecus recuperasse, id in morem versum vt hodieque nudi currant. Nonnulli propter sterilitatem hoc sacrum dicunt à Romulo constitutum, ideoque & puella de loro capri caduntur, vt cateant sterili ate & fecundæ sint, nam pellem ipsam capri veteres februm vocabant. *Parrhasio dictum Panos de more Lycei.* Ordo est, *Monstrat Lupercal Panos Lycei dictum de more Parrhasio id est ostendit Lupercal Panos Lycei dictum ex more Arcadico.* Nam Parrhasia, Arcadia est. *Datum* Dicitur, consecratum. *Panos Lycei.* Huius Panos, genitiuus est Græcus, & *Panos Lycei.* sic dictum est vt Iouis Olympici, Apollinis Delphi. *Sacri monstrat nemus Argiletii.* Sacri execrabilis. Sane Argiletum, quasi argi lætum multi volunt à pingui terra: ali j à tabula. Nam Euander Argum quendam suscepit hospitio, qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipse regnaret, Euandro hoc non sciente socij intellexerunt, & Argum necarunt. Cui Euander & sepulcrum fecit, & locum sacravit: non quod ille merebatur, sed hospitalitatis causa. Bene autem in hac re Euander immortalur, & docet causas ne apud hospitem veniat in suspicionem. Ergo Argiletum ab Argo illic sacro & sepulto. Alij Argum occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante sibi Hercule, quod is ex hospite factus esset inimicus: Alij Danaen cum duobus filiis Argo & Argeo quos de Fineo habuit venisse in Italiam, & locum vbi nunc Roma est tenuisse, ibi que Argum Aboriginum insidijs interfectum loco nomen dedisse. Alij Argiletanam portam appellari, quod eam Cassius Argillus siue fecerit siue refecerit, quod ibi Cassius post Argillus bello Punico primo sit interfectus ob turbulētam & seditiosam naturam. Alij quod Argillus Senator post Cannensem prælium iuauerit à Pœnis pacem postulari, ideo in Senatu captum, domumque eius dirutam & locum Argiletum appellatū. Quidam dicunt cum Capitolij, vbi nunc est, fundamenta iacerentur, caput humanū quod Olli diceretur, inuentum, quo omnes sollicitatos conditores misisse ad Tusciā ad aruspitem illius temporis nominatum, qui iam indicauerat Argo filio suo, tributum fataliter esse, vt is locus orbi imperaret in quo illud caput esset inuentum. Obuij igitur Argo hi qui missi erant, ybinam esse pater interrogauerunt, qui cognita causa itineris eorū, omne responsum patris prodidit, monuitque vt cauerent, ne ab eo interrogatione deciperentur: Sed cum Legati ad eū peruenissent, & de significatione inuenti capitis quærent, volens ille dominatū orbis patriæ suæ potens adscribere, interrogauit anne hic suum locum ostendens, inuenissent: Illis negantibus, suspicatus proditum esse responsum, quæsiuit an quenquam obuui fecissent, illis simpliciter contentibus occurrisse sibi iuuenem, tunc aruipex consensu equo sequutus Argum occidit eo loco vbi nunc

A vbi nunc Roma est, à cuius cæde Argiletum: Quamuis hæc historia enim de alio nomine sæpe celebrata sit. *7* *est* *locum*. Iurat non sua culpa iura hospitij esse violata; vel in testimonium ducit nomen loci, vel testatur.

29 *Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.
Iam tum religio pauidos terreat agrestes
Dira loci: iam tum syluam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum est) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque ciceret.
Hæc duo praterea disiectis oppida muris,
Reliquias v: terumque vides monumenta virorum:
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

C *Tarpeiam sedem.* Proleptis: duo hæc enim nomina postea monti indita sunt. *Aurea nunc.* Nunc ad vtrumque pertinet, & ad aurea & ad Tarpeiam sedem. Nam Tarpeia sedes dicta est à Tarpeia virgine, cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedit arcem tuendam, filia eius Tarpeia aquatum profecta in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem arcis, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est armillas. Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte, pro omnia soluerunt. Nam scuta, id est sinistrarum manuum ornatum, super illam iacentes, eam vita priuarunt, quæ illic sepulta, Tarpeiaæ ledi nomen imposuit. *Religio.* Id est metus, ab eo quod mentem religet dicta religio. *Dira.* Magna, admirabilis: vt An tua cuique deus sit dira cupido? *Saxum.* Sic appellatur Capitolium. *Hoc nemus.* Bene vbiq; n: m: dixit, nam tuuc ædificia non erant. *Quis Deus.* Dubitando quis deus adfirmat deum esse. *Ipsam credunt se vidisse Iouem.* In hoc scilicet nemore Sane ad illud alludit quod primi dicuntur Ioui templa & rem diuinam fecisse: Cacus enim primus in Arcadia templum constituisse dicitur: nec enim longe sunt à monte Olympico, vnde eos dicit Iouem vidisse: & quod ipsi sunt *moysi, luoi*, id est ante Lunam creati, vt ait Statius, *Arcades astris Lunæque prior:* licet dicat Salust. Cretenses primos inuenisse religionem: vnde apud eos natus fingitur Iupiter. *Ægida concuteret.* Hic distinguendum, nam ægida, id est pellem Amaltheæ capræ, à qua nutritus est, in sinistra Iupiter tenet. Sane Græci poëtæ turbines & procellas *ægida* appellat, quod hæc mota faciant tempestates. Ergo *nigrantem*, tempestatem commouentem. *Dextra, nimbosque ciceret.* Et de dextra fulmina commoueret, nam modo nimbos pro fulminibus posuit, quæ dextra iacit. *Ægidis autem concussio commouet pluuias.* Ergo *Concuteret Ægida*, atque per eam nimbos moueret. *Disiectis oppida muris.* Vnum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetusta. *Monimenta virorum.* Hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse. *Ianus pater.* Ianus in Ianiculo habitauit, qui quod vna naui exul venit, in pecunia eius ex vna parte Iani caput, ex altera naui signata est.

30 *Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant,
Romanoque foro, & lautis mugire carinis.
Vt ventum ad sedes, Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit, hæc illum regia cepit:
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebusque veni non asper egenis.
Dixit & angustis subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisque locauit,*

Effultum solis & pelle Libyſtidis uſſe.
Nox ruit, & ſuſcis tellurem amplectitur alis.

Dictis. Dubium nomen ſit dictis, an participium. *Pafimqua armenta uidebant.* Quæ poſt mortem Caci paſſim nullo timore vagabantur. *Romanoque foro.* Romanum forum eſt, ubi nunc roſtra ſunt. Sed & hic proleptin fecit, nam poſtea ſic dictum eſt. *Lautis magire carinæ.* Carinæ ſunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templum Telluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Auguſtum, qui natus eſt in lautis carinis. Alij dicunt Carinas montem nominatum, quod ager ſuburbanus ante portas Carii erat. Alij *lauta* loca legatorum, quæ in ea regione inſtructa accipere conſueuerant. Alij quod ibi Sabini nobiles habitauerint, quorum genus inuidere & carinare ſolebat. Carinare autem eſt obſectare. Ennius, *Contra carinantes uerba atque obſcena profatus.* Alibi, *Neque me decet hanc carinantibus edere chartis.* Alij quod Romani Sabinis inſtantibus fugientes eruptione aquæ feruentis & ipſi liberati, & hoſtes ab inſequendo reſpreſſi. * quia calida aqua lauandis uulneribus apta fuit, locus lautulus appellatus eſt *Victor Alcides ſubiit.* Virg. hic ius pontificale quibusdam uidetur ſubtiliter tangere, domum enim in qua Pontifex habitat regia dicitur, quod in ea rex ſacrificulus habitare conſueſſet, ſicut flaminia domus in qua flamæ habitat dicebatur, quod hic oſtendit ex perſona Euandri, quem facit orantem, ut *Æneas* ſuam ingrederetur domum, non utique profanam, ſed ſacratam ſcilicet quæ fuerit hoſpitiū Herculis, illis uerſibus. Hæc inquit limina *Victor Alcides ſubiit*, hæc illum regia cœpit, quem etiam honore diuinæ dignationis ſociat, adiciens: *Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum.* Finge deo: hæc enim dicendo quid aliud agit, quam ut ſacratæ religionis uſum tribuat antiſti * diuinæ communia, utpote quem etiam Pontificali honore nuncupauerat: dicens: *Maxime Teucrorum ductor,* neque enim quia ductor eo maximus, ſed quia maximus eo omnia * regia autem uerius meminit dicendo; *Tecta ſubiabant Pauperis Euandri,* Romanoque foro, quis enim ignorat regiam ubi Numa habitauerit in radicibus palatii, ſinibusque Romani fori eſſe? *Victor* autem *Alcides ſubiit* uoluntatem, id eſt bonum *Æneæ* omen oſtenditur, Varro enim diuinarum Lib. III. *Victorem* Herculem putat dictum quod omne genus animalium decies uicerit: Sed Romæ, *Victoris* Herculis ædes duæ ſunt, una ad portam trigeminam, altera ad forum boarium: cuius commentum cauſa hæc exponitur, *Marcus Octauius Herſennus* in prima adoleſcentia tibicen, poſtquam arti ſuæ diſſiſus eſt, mercaturam inſtituit, bene re geſta decimam Herculi dicauit, poſtea cum nauigans hoc idem ageret à prædonibus circumuentus fortiffime pugnauit & *Victor* receſſit, quem in ſomnis *Hercules* docuit ſua opera ſeruatum, cui Octauius impetrato à magiſtratibus loco, ædem cum ſigno ſacrauit, & *Victorem* incifis litteris appellauit. Ergo Virgilium non tantum ad *Victoriam* præſentem *Victorem* dixiſſe, ſed occulte perpetuo eius Epitheto uſum debemus accipere, qui ipſe quem Romæ ſub hoc nomine ſacratum coli uidebat: nam ſupra ait, *Taurusque* hæc *Victor* agebat, cum de pugna eius alia loqueretur. Sane hic *ſubiit* iuxta uſum præſentem accuſatiuo innixit, cum antiquo more alibi datiuo iunxerit, ut *Progreſſi ſubeunt* luco. *Cepit.* *Mire* dixit, ut alibi, *Nec te Troia capit.* *Aude hoſpes contemnere opes.* Bene *aude*, quaſi rem arduam & difficilem, tanquam uirtute opus ſit animi & ad expellendum amorem diuitiarum. *Dignum finge deo.* Compone te & forma in ſimilitudinem numinis: quod iuxta ſectam cynicam hoſpes *Herculis* ſuadet: Sane quidam deo pro immortalitate dictum uolunt. *Non aſper.* Non aſpernator, id eſt ſaſtidi oſus. *Anguſti ſubter faſtigia tecti.* *Ingentem Æneam duxit.* Et contrarietate quaſitus ornatus, ait enim, *Anguſti tecti ſubter faſtigia ingentem Æneam duxit.* *Effultum.* Sicut ſupra dictum eſt, apud ueteres dicebatur ſuper quod uolutique iacuiſſet. *Pelle Libyſtidis uſſe.* Species pro genere, nam cuiuſlibet feræ poſſumus accipere. Idem dicit *Libyſtidis*, ut ex pretio beſtiæ aliquid gratiæ potuiſſet ipſis ſtratis accedere.

31 *Ad Venus haud animo nequicquam exterrita mater,*
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur: thalamoque hæc coniugis aureo
Incipit, & dictis diuinum aſpirat amorem:
Dum bello Argolici ualſtabant Pergama reges
Debita, caſuræſque inimicis ignibus arces,
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogauit
Artis opisque tuæ: nec te chariſſime coniuæ,

Incaſſum uoc

A *Incaſſumve tuos volui exercere labores.
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae fleuiſſem ſepe laborem.
Nunc Iouis imperio Rutulorum conſiſtit oris.
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato, te ſilia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia ſcelere coniux.
Aſpice qui coeant populi, qua moenia clauſis
Ferrum acuunt portis, in me excidiumque meorum.*

B *Exterrita mater.* Ideo territa, quia mater. *Tumultus.* Gallicus tumultus. *Diſtis diuinum aſpiras amorem.* Id eſt diſtis ſuis addit venuſtatem, vt amabiliter eius audiatur oratio. Sane Venus petitura pro filio de adulterio procreato, orationem ſuam ingenti arte compoſuit: quod etiam Vulcanus ipſe teſtatur dicens, quid cauſas petis ex alto? Non enim aperta eſt petitio eius: ſed longo proeſtudio peruerſum amorem arte circumuenit. Praeſentẽ ergo quaſtionem hanc, quae naſcitur ex petitione Veneris impudica, ſolumus his modis: Primo quod Vulcanum amore circumuenit: nam & poſt completam orationem ſtatim eum cõplectitur & molli amplexu fouet: Deinde naſta eſt eius occaſionem temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuiſſe ſciebat adulterum: per quod datur intelligi Vulcanum iam omnem ſuſpicionem & iram, quam habuit circa Venerem, depoſuiſſe, adeo vt arma etiam ipſi fabricaret adultero, Praeterea Vulcanum vxorium fuiſſe teſtã.

C *tur, & ipſe Virgilius dicens, Tunc pater aeterno fatur deuinctus amore. Et Statius. Vbi Martẽ Venus adloquitur: vt, At non eadẽm Vulcania nobis Obſequia, & laſi ſerui tamen ira mariti.* Nam quod dicit Donatus potuiſſe fieri, vt cum Anchia concumberet Venus antequam Vulcano nuberet, non procedit. Conſtat enim a principio Venerem vxorem fuiſſe Vulcani. Sane diuinum rã deo demus accipere, *Dum bello Argolici.* Dum poſtquã. Sane hæc oratio rhetorica ſuaſio eſt, nam principium a verecundia ſumpſit, dicendo enim nunquam te moleſtam antea fuiſſe oſtendit impetrare debere, præteritum ex eo quod non timuerit petere. *Nunc Iouis imperio Rutulorum conſiſtit oris: Ergo eadem ſupplex venio.* Hæc non tantum rogandi, ſed etiam impetrandi vim habent, verò tamen ordine, nam primo arma petit, deinde adiuvat exemplo dicendo Te ſilia Nerei &c. deinde cauſam. Aſpice qui coeant populi. Ipſum enim populi multitudinem ſignificat, &

D *quasi nõ impugnet, ſed impugnetur Aeneas, ita pathos fecit dicens, In me excidiumque meorum* nam quod a principio arma petit, hæc ratio eſt, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano petebat, idẽo & ſtatim poſuit, nam vbi maius aliquid eſt, ante cauſa dicenda eſt, vt præmolitis animis, tunc quod petitur ſuggeratur. *Debita.* Fataliter ad exitium deſtinata. *Cafuraque inimicis iugibus arca.* Cauſa cui nõ petierit. *Miferis.* Atque honeſtum eſt miſeris ſubuenire: ſed hoc dicitur te ſanguinem pro hominibus ſati neceſſitate perituris? *Arma rogo.* At gate hic in principio arma nominat, vt iam intelligatur quid petitura ſit. *Arts opisque iuae.* Duo duobus reddit, opis arma, aut certe dem valet opis quod artis, hinc opifices. *Incaſſumve tuos.* Ordo eſt, tu oſiue labores incaſſum exercere volui. *Priami deb. plur. natis.* Scimus quod Paridi tantum debuit: ſed hoc honeſtius ad aliarum commemorationem perſonarum adduci poteſt, ne ex turpi cauſa Paridi debuiſſe videatur, & ſupul, vt quidam tradunt pulchritudinis ſue Vulcanum admoneret, hoc eſt formæ iudicio Iouis coniugem vici. *Aeneae fleuiſſ. ſepe laborem.* Bene poſt Pergama, poſt Troianos, poſt Priami liberos, cum exultatione fit Aeneae commemoratio: Dicit enim ſe eius infelicitate commotum, vt illud cauſas habeat, hoc miſeratione conſiſtat. *Iouis imperio.* Id eſt nunc vero, & ſubdiſtingue, nunc autem Iouis imperio, ne videatur impudens, ſi aliena regna depolceret: & hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Iupiter fauet. *Eadem.* Quae nunc ſcilicet ſilui, quae nihil petij. *Sanct. mihi numen.* Si ſanctum ſimpliciter accipitur, tunc eſt numen, Ergo ſanctum vt leges ſanctas dicitur, id eſt ſi natus a ſanciendo. *Arma rogo.* Hoc diſtinguendum, vt cui petat, non dicat: ſed relinquitur intelligi, ne foede apud maritum & amorem ſuum circa Anchilem memoret & luſceptum de adultero filium. *Genitrix nato te ſilia Nerei.* Hoc eſt ſoles hoc præſtare matribus, & dicit Thetidem quae Achilli arma impetrauit. Et bonis vritur comparationibus dicendo ſilia Nerei, cum Ipiã Iouis ſit ſilia. Item vxor Tithonia, cum ſit ipſa Vulcani. *Viri autem pro Nerei.* Omnia enim, quae in eius exſtunt hodie, apud maiores in eius exſtabant: vt Nereus Neres: Tydeus Tydes: & genitium in eius mirebantur, vt Tydeus Nereis. Sed quia plerumque ſupra in Latinitate detrahitur, remanſerat ei, hinc eſt ſilia Nerei Iamantis Achillei. Item in Salluſtio, ad b. *Urum Perſi Macedonicum. Tithoniae, nux.* Aurora pro Memnone. *Aſpice qui coeant populi.* rã arbor, vt præſentem oſtenderet neceſſitatem, dicendo autem populi phantaſiam fecit. *Clauſi ferru accuunt portis.* Vt oſtenderet feſtinationem, dixit enim ſuperius, Quinque adeo magnae poſitis incudibus

E *formæ iudicio Iouis coniugem vici. Aeneae fleuiſſ. ſepe laborem.* Bene poſt Pergama, poſt Troianos, poſt Priami liberos, cum exultatione fit Aeneae commemoratio: Dicit enim ſe eius infelicitate commotum, vt illud cauſas habeat, hoc miſeratione conſiſtat. *Iouis imperio.* Id eſt nunc vero, & ſubdiſtingue, nunc autem Iouis imperio, ne videatur impudens, ſi aliena regna depolceret: & hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Iupiter fauet. *Eadem.* Quae nunc ſcilicet ſilui, quae nihil petij. *Sanct. mihi numen.* Si ſanctum ſimpliciter accipitur, tunc eſt numen, Ergo ſanctum vt leges ſanctas dicitur, id eſt ſi natus a ſanciendo. *Arma rogo.* Hoc diſtinguendum, vt cui petat, non dicat: ſed relinquitur intelligi, ne foede apud maritum & amorem ſuum circa Anchilem memoret & luſceptum de adultero filium. *Genitrix nato te ſilia Nerei.* Hoc eſt ſoles hoc præſtare matribus, & dicit Thetidem quae Achilli arma impetrauit. Et bonis vritur comparationibus dicendo ſilia Nerei, cum Ipiã Iouis ſit ſilia. Item vxor Tithonia, cum ſit ipſa Vulcani. *Viri autem pro Nerei.* Omnia enim, quae in eius exſtunt hodie, apud maiores in eius exſtabant: vt Nereus Neres: Tydeus Tydes: & genitium in eius mirebantur, vt Tydeus Nereis. Sed quia plerumque ſupra in Latinitate detrahitur, remanſerat ei, hinc eſt ſilia Nerei Iamantis Achillei. Item in Salluſtio, ad b. *Urum Perſi Macedonicum. Tithoniae, nux.* Aurora pro Memnone. *Aſpice qui coeant populi.* rã arbor, vt præſentem oſtenderet neceſſitatem, dicendo autem populi phantaſiam fecit. *Clauſi ferru accuunt portis.* Vt oſtenderet feſtinationem, dixit enim ſuperius, Quinque adeo magnae poſitis incudibus

F *formæ iudicio Iouis coniugem vici. Aeneae fleuiſſ. ſepe laborem.* Bene poſt Pergama, poſt Troianos, poſt Priami liberos, cum exultatione fit Aeneae commemoratio: Dicit enim ſe eius infelicitate commotum, vt illud cauſas habeat, hoc miſeratione conſiſtat. *Iouis imperio.* Id eſt nunc vero, & ſubdiſtingue, nunc autem Iouis imperio, ne videatur impudens, ſi aliena regna depolceret: & hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Iupiter fauet. *Eadem.* Quae nunc ſcilicet ſilui, quae nihil petij. *Sanct. mihi numen.* Si ſanctum ſimpliciter accipitur, tunc eſt numen, Ergo ſanctum vt leges ſanctas dicitur, id eſt ſi natus a ſanciendo. *Arma rogo.* Hoc diſtinguendum, vt cui petat, non dicat: ſed relinquitur intelligi, ne foede apud maritum & amorem ſuum circa Anchilem memoret & luſceptum de adultero filium. *Genitrix nato te ſilia Nerei.* Hoc eſt ſoles hoc præſtare matribus, & dicit Thetidem quae Achilli arma impetrauit. Et bonis vritur comparationibus dicendo ſilia Nerei, cum Ipiã Iouis ſit ſilia. Item vxor Tithonia, cum ſit ipſa Vulcani. *Viri autem pro Nerei.* Omnia enim, quae in eius exſtunt hodie, apud maiores in eius exſtabant: vt Nereus Neres: Tydeus Tydes: & genitium in eius mirebantur, vt Tydeus Nereis. Sed quia plerumque ſupra in Latinitate detrahitur, remanſerat ei, hinc eſt ſilia Nerei Iamantis Achillei. Item in Salluſtio, ad b. *Urum Perſi Macedonicum. Tithoniae, nux.* Aurora pro Memnone. *Aſpice qui coeant populi.* rã arbor, vt præſentem oſtenderet neceſſitatem, dicendo autem populi phantaſiam fecit. *Clauſi ferru accuunt portis.* Vt oſtenderet feſtinationem, dixit enim ſuperius, Quinque adeo magnae poſitis incudibus

vrbes Tela nouant. In me. Artificiose arma petit etiam sibi profutura: Nisi enim subuenis, iterum vulnerabor. Nam à Græcis fuerat vulnerata. Vnde est, Equidem credo mea vulnera restant. A

32 *Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet: ille repente
Accepit solutam flammam, notusque medullas
Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia coniux.
Tum pater æterno faturo deuinctus amore,
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi diua mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant.
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos*

Cunctantem. Scilicet de promissione, quam per amplexum suum immisso amore persoluit. *Accepit solutam flammam,* Vel quasi maritus, vel alludit ad rem naturalem. Namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod Venerium officium non nisi calore consistit. Vnde est, Frigidus in Venerem lenior. *Labefacta per ossa.* Si ossa labefecit, quanto magis animum? *Atque oim.* Fere ut solet. nam non est aduerbium temporis. *Ignea rima micans.* Id est fulmen, cuius naturam expressit. Namque nubes vento coactæ plerunque rumpuntur, & ex se fulmen emittunt. *Quantus philosophi fulgura & tonitrua simul exprimi dicant.* Sed illud celerius videtur, quia clarum est, tonitrua autem ad aures tardius peruenire. Alij *Rima micans,* Fulgetram dicunt, ex hoc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percussit. *Formæ conscia coniux.* Intellexit se sola pulchritudine peruertisse mentem mariti. Alij duabus rebus Venerem volunt maritum adgressum dolis & pulchritudine, & volunt melius, dolis & formæ conscia, quam læta; & formæ melius datiuo casu quam genitiuo. *Deuinctus.* Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere. *Ex alto.* Mirum & hoc libenter, & olim de promittentis* & virtutis argumentatione lóge repetita. Est autem de vfu dictum, Cicero primo libro ad Brutum, *Si Pompeius non ex alto peteret, & multis verbis me iam hortaretur.* *Tum quoque.* Sicut nunc, & tunc quoque bis audiendum. *Teucros armare fuisset.* Per Teucros Ænean debemus accipere, quia Venus ante ait, Armâ rogo, & subiungendo Genitrix nato, per similitudinem significat Ænean. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. Sane fuisset in proximum reperitum decorem addidit. *Nec pater omnipotens.* Notandum quod hic Iouem à fatis separat cū alibi iungat, vt, Sic fata deum rex Sortitur. Sed hanc imminentium maiorem dilationem Etrusci libri, primo loco à Ioue dicunt posse impetrari, postea fatis. vnde & hic sic ait, *Nec pater omnipotens, nec fata vetabant.* *Nec fata vetabant Stare.* Atqui supra ait, debita. Sed sciendum secundum aruspicing libros & sacra A. herodotia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: quod etiam Iuno dicit, vt, *Atque immota manet fatis Lauinia coniux,* At trahere atque moram tantis licet addere rebus. B

33 *Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est,
Quicquid in arte mea possum promittere cura,
Quod fieri ferro liquidove potestur electro:
Quantum ignes animeque valent, absiste precandis
Viribus indubitare tuis, ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde ubi prima quies medio iam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum: ceu foemina primam*

A Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
 Impositum cinerem & sopitos suscinat ignes,
 Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 Exercet penso, castum, vi servare cubile
 Coniugis, & possit paruos educere natos:
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.

B Si bellare paras. Quia dixerat, In me excidiumque meorum. Quidam hunc sensum illi iungunt, ab ille precando Viribus indubitare tuis, caetera enim per parenthesis dicta sunt. *Possim promittere curae.* Quicquid in me curae est id est officij & sollicitudinis. *Liquid electro.* Aut liquefacto aut puro: & secundum Plinium in naturali historia, sunt tria electri genera: vnum ex arboribus, quod succinum dicitur, aliud quod naturaliter inuenitur, tertium si quod fit de tribus partibus auri & vna argenti: quas partes etiam si naturam rebluvas, inuenies. Vnde errant qui dicunt melius esse naturale. Electri autem natura Probatum veneno, quo recepto & stridorem emittit, & variis ad similitudinem arcus coelestis reddit colores. Et ad lumina in conuiuio clarior auro & argento lucent. *Animaque vident.* Fabrica Vulcani duobus constat, ventis, & flatu, hic ergo anima pro spiritu quo fabrilis folles inflati solent, id est venti, & flatu. Horatius, *Impellant anime limbi.* Thracia. Vnde anima dicitur, quae secundum aliquos ventus est, vt. Atque in ventos vita recessit. *Ea verba locutus.* Quidam humiliter dictum accipiunt. *Precando Viribus indubitare tuis.* Id est dubitare, nam in vacat, & hoc dicit. Precum nimeras, postulationis significat dubitationem. Sane indubitare quis ante hunc? *Coniugis insusum gremio.* Hoc est, ante concubuit, & sic quieuit. Probus vero & Carminius propter sensum cacephaton, insusum legunt, vt sit lenius, Dormit cum coniuge dormiente, id est, perit soporem insusum, etiam coniugis e gremio. Alij insusum legunt, vt significetur coisse illos, & sic sopitos, & volunt esse emphasin coitus, nam insusum gremio soporem nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt, ne duo epitheta videantur placidum & insusum: Alij figurate accipiunt placidum per membra, pro eo quod est placidum membris. *Et per membra.* Potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris. *Curriculo.* Tempore modo: alias loco, alias officio. Cicero in oratore pro loei ipario. *Hec sunt curricula ac spacia multiplicium virtutumque virtutum:* Et multi sic distinguunt. Inde vbi prima quies medio iam noctis abacte Curriculo expulerat somnum, cum foemina primam Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva impositum, nam quies curriculo expulerat somnum cum pene nihil est: quid enim est quies nisi somnus? aut vt sit aliquid, non est abtemia matrona illi dum surgit, quia est tria, maxime, aut tolerare colo vitam, tenuique Minerva Impositum: Et hic distinguitur, qui enim est Impositum cinerem cum illud sit pulchrius, cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, vt sequatur Cinerem & sopitos iulcitat ignes, vt alibi, Et sopitas ignibus aras Excitat. Cui. Hunc sequimur: nam huius coli dicimus, non vt Stadius, huius colus. *Tenuique Minerva.* Non solum tenuis est subtili artificio, sed paruo pretio lanificio, id est tenuiter, & exiliter victum praebet. Et alij hic distinguunt, & sebaudiam mos est, aut, placeat, vt sit sensus, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est, vel placeat: & sic inferunt, *Impositum cinerem, & sopitos suscinat ignes.* Vt contra Horatius, *Lacris per ignes postas cineri doloso.* Alij sic legunt, Tenuique Minerva Impositum: quasi factum datum, hoc est cui haec est fataliter data necessitas. *Noctem addens operi.* Per transitum ostendit noctem esse partem diei. *Exercet penso.* Fatigat. Terentius, *Primo haec vitam te exercet, & agabat.* Hinc, ergo traxit Virgilius vt diceret Castum vt seruare recubite Coniuga, id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere. *Ignipotens.* Vulcanus, vt diximus, ignis est, & dicitur Vulcanus quasi Volcanus, quod per aerem volat. Ignis enim e nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum de aere praecipitatum in terras, quod eumne fulmen de aere cadit: quod quia eiebro in Lemnum Insulam iacitur, ideo in eam dicitur, cecidisse Vulcanus, Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus est ignis. *Nec tempore segnior illo.* Bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem & indultitiam. *Ad fabrilia surgit.* Dura & ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus e stratis iurrexit ad operata fabrilia.

C *Insula Sicannum iuxta latus Aetiamque*
Erigit in Lipaem fumantibus ardua saxis
Quam subter speus & Cycloppum exesa caminis

D *Insula Sicannum iuxta latus Aetiamque*
Erigit in Lipaem fumantibus ardua saxis
Quam subter speus & Cycloppum exesa caminis

E *Insula Sicannum iuxta latus Aetiamque*
Erigit in Lipaem fumantibus ardua saxis
Quam subter speus & Cycloppum exesa caminis

F *Insula Sicannum iuxta latus Aetiamque*
Erigit in Lipaem fumantibus ardua saxis
Quam subter speus & Cycloppum exesa caminis

Antra *Aetna* tonant, & validique incudibus *ictus*
Auditi referunt gemitum: striduntque *cauernis*
 Strictura *chalybum*, & fornacibus ignis *anhelat*
Vulcani domus, & *Vulcania* nomine *tellus*.

*Insula Sicani*um iuxta *latus*, *Aeoliam*que *erigitur* *Liparem*. Physiologia est cur *Vulcanus* in his locis officinam habere fingatur inter *Aetnam* & *Liparem*, scilicet propter ignem & ventos que apta sunt fabris. *Aeoliam* autem *Liparem* ideo quia una est de illis septē intulis, in quibus *Aeolus* imperavit. *Exesa* caminis. *Exesa* ad vsum caminorum qui sunt *Cyclopum*, an caminis *exesa* pro ignibus *exesa*? *Antra Aetna* 20. Magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes reuultabant: certe *Aetna* quasi *Aetna* dixit. *Auditi referunt* 22. Et hoc breuiter significatur, id est referentes gemitus audiuntur, non enim prius audiuntur, & postea referunt gemitus: potest & bis intelligi, audire eos primum cum eduntur, postea per *Echo* cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt. *Strictura chalybum*. *Strictura* est terra ferri in massam coacta, *Chalybes* autem proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum, ut ipse, At *Chalybes* nudi ferrum, viroaque *Pontus* *Castorea*. vnde modo *Chalybum* posuit *stricturas* pro ferri massis.

35. Hoc tunc ignipotes caelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto *Cyclopes* in antro,
*Brontes*que, *Steropes*que, & nudus *membra* *Piracmon*.
 His informatum manibus iam parte polita
 Fulmen erat, toto genitor que plurima caelo
 Deuicit in terras: pars imperfecta manebat.
 Treis imbris torti radios, treis nubis aquose
 Addiderant, *Ruculi* treis ignis, & aliis *Austri*.
 Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia *Marti* currumque rotasque volucres
 Instabant: quibus ille viros, quibus excitat vrbes:
*Aegida*que horrificam, turbatae *Palladis* arma,
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque anguis, ipsam quo in pectore diuoc
Gorgona, defecto vertentem lumina collo.

Hoc tunc. Id est huc tum: & hoc pro hoc posuit secundum antiquum morem. Nam antea hoc adverbium loci fuit: quod nunc aboleuit. Nam crebro in antiquis, lectionibus inuenitur, sicut in epistola probat *Verrius Flaccus* exemplis, auctoritate, ratione, dicens in aduerbis pro uo plerumque maiores ponere consuetos: & sic pro hoc, hoc veteres dicere solebant: sicut pro illic, illud dicimus. Vnde etiam hoc, o longum esse apparet, sicut illo quod pro illic ponitur. *Ferrum exercebant*. *Oeconomia*. *Brontes*que. Quid facturi sint ex nominibus docet. Nam *Brontes* a tonitru dictus est, & *Steropes* a op. s. A fulgetra, & *Piracmon* verò, qui nunquam a calenti incide discedit, & non a vires. Nā a uo p. ignis est, & a uo p. incus. *Nudus membra*. Per hunc etiam ceteros nudos fuisse significat. *Informatum*. In quandam formam designatum & compositum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem iam politam fuisse. *Manibus*. Deest In, ve sit in manibus: Tot genitor que plurima caelo. Toto caelo, id est ab omni parte caeli. Nam dicunt physici de sexdecim partibus caeli iaci fulmina. Que autem, pro quata, ut, Hunc ego te *Euryale* aspicio, id est talem. Ergo hoc dicit, Faciebant fulmen in eorum similitudinem: quæ *Iupiter* iacit toto caelo, hoc est diuersis partibus caeli, scilicet sexdecim. *Dicit*. Quisdam videtur humiliter dictum: alij de pro valde accipiunt, sicut diximus deamo pro valde mo. *Treis imbris torti radios*. *Constricti* & coacti in grandinem. *Statius*, *Sicca* quos asperhiatus *Præsolidat* *Boreas*. Et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno iaci fulmen, nam per has periphrales, tempora ostendit anni totius, quæ & quatuor esse & ternos mentes habere manifestum est. Vnde est *Treis imbris torti radios*: hoc est grandinis, quæ abunda per hyemem. *Treis nubis aquose*. Hoc est veris, quo tempore nimæ sunt pluuia: ut. Et ruit imbriferum ver.

- A** *Rutuli tres ignis.* Hoc est æstatis. *Et aliis austru.* Id est Autumni, quo ventorum crebra sunt flamma. Et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est ut per nubes nascatur & ventos. Nam alibi ait, Fulminis adflant ventis & contigit igni, & bene in materiam fulminis vertit ea ex quibus fulmen nascitur, nubes, imbrem, ventum, nam ut Physici volunt cum nubes ventis vehementer agitatae sunt, sic incalcescunt ut accendantur. Sane fulmen triplici præditum potestate est: Est ostentatorium, peremptorium, prælagum: ostentatorium est quo terror incutitur, ut Fulgores nunc horribiles, sonitumque metumque. At cum dicit Flammi que sequacibus iras, peremptorium docet. Prælagi autem sic meminit. Tertius ille hominum diuumque interpretes Aiyas, Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent, Et linguæ voluerum, & prælagi fulminis ignes. Nonnulli vero manibus fulminis, his numinibus id est Ioui, Iunoni, Marti, & Austro vento adferunt attributas, quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit Tris imbris torti radios, Iouem significasse intelligitur, cum vero Tris nubis aquoia, Iunonem intelligit: cum autem Rutuli tris ignis, Martem, & sic adiectum Altit alius * ventis. Alij ideo terrorem radio: rum volunt mentionem factam, quia fulmen ni * trituleum est: aut enim gerebat incenditur, aut disciplina * & imbris torti radios pro tortos radios torti autem elementis, & hoc verbo frequenter vitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, ut Torquet aquoiam hyemem, & An te genitor, cum fulmina torques. *Fulgores nunc terrificos.* Quas fulgetras dicunt *Sonisumque metumque.* Non quem habeant, sed quem inferant, & per sonitum tonitrua ostendit: per metum, fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit ut hominibus videtur. Nam reuera prior est confusio nubium, vnde ignis emanat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus quam tonitrua audimus, quia velocior oculorum quam aurium tentus. *Sequitur Perlecutricibus,* quoniam rapax natura ignis est, & ordo est, *Tarasque flammis sequacibus.* *Curruumque rotasque.* Noua locutio currum & rotas instabant. Nec nos moueat, quod in domo Vulcani Marti currus fabricatur, eo enim absente fabricabatur. *Ægidaque horrifera.* *Ægis* proprie est munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, *Ægis* vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, lorica dicitur. *Turbata.* Vel concitata & irata, vel turbantis, nam timuit Homæoteleuton, & fecit supinam significationem. Alij ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata, ut quasi ipia nunc repararet, cuius dicti nullus auctor inuenitur idoneus. *Squamis serpentum auroque polibant.* *Ægida* horrifera aureis squamis serpentum certatim polibant. Alij volunt se vera de corio serpentum dicere eum arma esse leuigata. *Conuexisque anques.* Gorgonis scilicet capiti. *Desecto verentum lumina collo.* An sua lumina circumferentem, & mortis indignatione querentem, quorum se interitu posset vlcisci. Aut certe intuentum lumina in saxa vertentem. At horrore suo aliorum oculos auertentem, ne cum periculo videretur. Hoc autem caput ideo Minerua fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac iaceos comprobat. *Ipsumque in pectore diuæ.* Hoc est quæ in pectore ponatur. *Desecto verentem.* Quomodo vertentem? Id est lecto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem qui hanc vidissent: aut verentem, dixit lumina aduersa habentem, ut habuit cum secaretur ei colum, & quereretur aspectibus vindicari.
- B** 36 — *Tollite cuncta, inquit, ceptosque auferite labores*
Æneii Cyclopes, & huc aduertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus vsu,
Nunc manibus r'apidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras, nec plura effatus, at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti sunt, et riuus aurique metallum,
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum infirmant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septemque orbibus orbes
Impediunt, alij ventosi: sollibus auras
Accipiunt red duntque, alij r'identia tingunt.
Æ a lacri genue inpositis, in cubibus aurum.
Illi inter se multa vs br'ochia tollunt.
In numerum, versant que conaci forcipe massam.

Tollite cum Te Inquit. Vile est, quod plerique dicunt; propter arma Martis iratum esse Vulcanum. A
 num præsertim cum & arment Minoeram & fabricent fulmina Cyclopes: & Vulcanus dixit,
 Cuncta tollite. Ergo tollite, aut differte est, aut celerius terminat. *Captosque auerte labores.* Quia
 dixerat. His informatum manibus iam parte posita Fulmen erat. *Aenei Cyclopes.* Ut Aeneos fra-
 tres. *Nunc vixibus usus.* Hoc est, nunc est vestitum virium exercitium, id est tempus est exer-
 cende virtutis circa arma viri fortis. Et sic dictum est ut dicimus opus est viribus, & hoc quidam
 non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt. *Rapidis. Latis. Arce magistra.* Ambitio-
 sius quam si dixisset, magistri, & rem per totam in artem transtulit: ut si dicas, opus est peritia me-
 dicinæ, non medici. *Præcipitate moras.* Præcipitanter, id est festinanter abiicite. *Nec plura effatus.*
 Sicut festinantem decebat. *Quis in cubuero.* Quam ille præceperat. *Pariter.* Pari modo dicitur, &
 pro similiter & pro simul. *Sorsis.* Diuiserunt inter se laboris officium: ut, Sortiti remos. *Vulnifi-
 cusque Chalysis.* Populum apud quos nascitur, pro ferro posuit. Et *liquescit*, dixit proprie. Nam fer-
 rum non semper soluitur, sed mollescit. *Informans.* Delignant. *Ingentem* autem & magnitudine, &
 soliditate. Nam & *clypeum* dixit, qui magnitudine corpus foratur. Vnde & clypeus dictus est
 & dicitur est, *Septenosque orbibus orbem impediunt.* Id est veluti septem scuta facta
 in unitatem connectunt. *Ventosis.* Ventos gignentibus, alter Ventosa per aquora ventis, qui
 ventis turbentur. *Accipiunt redduntque.* Iungendum, vno enim eodemque tempore partim red-
 dunt partim ventos accipiunt. *Stridentia tingunt.* Tingendo itridere faciunt. *Aera lacu.* Amat
 lacum pro aqua ponere. *Illi.* Quidam pro alij accipiunt. *In numerum.* In ordinem: ut, Tunc vero
 in numerum Faunosque feraique videres Ludere. *Forcipe.* Forcipes quibus incidimus: forcipes
 quibus aliquid forbum tenemus, quasi forbi capes. Nam forbum est calidum. Vnde & formosos
 dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. has tamen forcipes in Medi-
 cinalibus Græci *σφραγίδες*, appellant, quibus solent in bello vulneratis spicula extrahi.

37 *Hæc pater Aëolis proferat dum Lemnius oris,
 Euanthum ex humili lecto lux suscitât alma,
 Et matutini volucrum sub culmine canus.
 Conspicit senior tunicaque inducitur aruus,
 Et Tyrhena pedum circumdat vincula plantis.
 Tum lateri atque humeris Tegeum subligat ensen,
 Demissa ab læua panthera terga retorquens.
 Necnon et gemini custodes lumine ab alto
 Procedunt, gressuque canes comitantur herilem:
 Hospitis Aeneæ sedem, & secreta petebat.
 Sermonum memor & promissi muneri heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
 Filius huic Pallas, olli comes ibat, Achatas,
 Congressi iungunt dexteras, mediisque residunt
 Adibus, & licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior hæc:*

Dum hæc proferat. Hoc est properanter facit: & est honesta elocutio. *Aëolis.* Nam, ut diximus
 Vulcania yna est de septem Aëolis, in quibus Aëolus regnavit. *Lemnius.* Quia in Lemnum in-
 sulam, ut diximus, cecidit, vel à Iunone propter deformitatem deiectus, quam aërem constat es-
 se ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod
 fulmina de imo aëre nascuntur: quod etiam Lucanus dicit, *Fulminibus terra propior succenditur
 aër, Pacem summa tenent.* *Volucrum sub culmine.* Potest & generaliter accipi, volucrum quarumuis
 quæ matutinæ sonant: potest & specialiter, ut hirundinum, potest & gallorum, quæ omnia pro-
 pter sermonis humilitatem vitavit. *Tyrhena vincula.* Tusca calciamenta. Et dicit crepidas quas
 primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alij calceos senatorios volunt,
 quia hoc genus calciamenti à Tuscis sumptum est. *Tegeum ensen.* Arcadicum gladium. *Demissa
 ab læua Panthera terga retorquens.* A sinistro humero pellem demissam habuit, quam retorquens
 & in dextram reuocans partem se amiciebat. *Gemini custodes.* Hoc & in Homero lectum est: & in
 historia Romana quæ ait, *Syphax inter duas canes stans Scipionem appellauit.* *Sermonum memor.* Scilicet
 promissi auxilij ut, *Auxilio tutos dimi: tam opibique iuuabo.* *Heros.* Hoc nomen non tan-
 tum præsentis est virtutis: sed & præteritæ. Vnde est quod Euanthum Heroem dicit, tñ sit virtu-
 tis emeritæ: plerique heros & generis est. *Matutinus agebat.* Rem temporis ad personam transtu-
 lit. *Iun-*

A lit. Iungunt dextras. Sic enim se antiqui salutabant, Cicero tandem sermone tandem quia amborum de-
syderio nox fecerat moram, vel tandem dato secreto.

38 *Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Troia victas aut regna fatebor:*

Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto

Exiguae vires: hinc Tusco claudimur anni,

Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.

Sed tibi ego ingentes populos, opulenta que regis

B *Iungere castra pavo: quam fors inopina salutem*

Ostentis, satis huc te poscentibus affers.

Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto

Vrbis Agyllina sedes, ubi Lydia quondam

Gens bello praeclara, iugis infedit Heuruscis.

Hanc multos florentem annos rex deinde superbo

Impero, & senie tenuit Mezentius armis.

C *Maxime Teucrorum.* Dicendo maxime subtiliter ostendit eum Pontificis maximi & scientiam
& potestatem habere. *Nunquam res equidem Troie victas.* Satis mature equidem dixit, id est ego e-

C quidem Troiam te viuo victam non arbitror, quantum est in opinione mea. *Pro nomine tanto.*

O Pro tui nominis gloria. *Et murum circumsonat armis.* Et breuitatem sui ostendit imperij & hosti-

lem necessitatem: ob quam se penitus ex aere non poterat. *Anni autem claudimur Tusco,* ideo

dixit quia ipse fuit Romani finis imperij, Iuuenalis, *Et quae Imperii fines Tyberinum virgo natauit.*

Hinc Rutulus premit. Hoc est. Gens eadem quae re crudeli Daunia bello Inlequitur. *Sed tibi ego.*

A *Artificiose ait,* vt etiam quae monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. *Ingentes autem populos,*

non sine causa dixit, nam Tuticia duodecim Lucumones habuit, id est reges quibus vnus praer-

rat. Vnde est. Gens illi triplex populi sub gente quaterni. *Quam fors inopina.* Hoc beneficium ca-

sus praestat, qui efficit vt eo tempore queras auxilium, quo Tyrheni ducem requirunt. *Satis huc*

D *te poscentibus affers.* Perge illuc poscentibus satis, nam talis est sensus. Si legeris adfers, similiter

C iungit fortunam fato: vt supra vbi ait, *Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.* Si autem lege-

ris adfers: sensus erit talis, *Fati necessitate factum est vt venires: fortunae beneficio vt illi ducem*

E *requirant.* Legimus ergo & adfers & adfers. *Haud procul hinc,* vt ire ei facile persuadeat. *Saxo col-*

E *tur fundata vetusto.* Antiquo opere: vt Templi dei saxo venerabat structa vetusto. *Vrbis Agyllina*

E *sedes.* Quae nunc Cere dicitur. *Lydia quondam Gens.* Quondam infedit, non quondam bello pra-

clara, nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus, Meoniam prouinciam esse, cuius

dum breuitas duos fratres Lydam & Tyrrhenum ferre non posset ex forte Tyrrenus cum in-

genti multitudine profectus est, & partem Italiae tenuit, & Tyrrenam nominauit. Hi diu pira-

ticam exercuerunt, vt etiam Cicero in Hortensio docet, cum captiuos nouis poenis adfligerent,

occisorum eos religantes cadaueribus: quod Virgilius dat Mezentio, sciens lectum esse de gen-

te Tyrrenorum. Sane illo tempore Tyrreni dicti sunt: postea Tosci, *Non in Sarr.* Lydi autem a

Lydo regis fratre qui in prouincia remanserat: & Lydia prouincia positum, Lydia gens deri-

uatum pro Lydia. * Sane hanc Agyllinam quidam a Pelasgo conditam dicunt, alij a Telego-

no, alij a Tyrreno Telefi filio. Inlegit autem secundum Sallustium, *Mentem sacrum atque Auen-*

E *tinum infedit.* Sane tenuit Mezentius armis. Vnde illi magis indigni iniuriis quorum persona lau-

dada, & hoc positum est vt ostendatur, an vtile illis sit iungi Aeneae.

39 *Quid memorem infandae caedes, quid facta tyranni
Efferat: dii capti ipsius generique referunt.*

A *Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,*

Componens manibusque manus atque oribus ora,

(Tormenti genus) & sanie raboque fluentis

Complexum in misero, longa sic mors nocabat.

At fessi tandem ciues infanda surrentem

Armati circumstant, ipsumque domumque:

Obiurancant sacros, ignem ad fastigia ractant.

Ille inter cades Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, & Turnus defendier hospitii armis.
 Ergo omnis furis surrexit Hebruria iustis:
 Regem ad supplicium presenti Marte reposcunt.

Quid memorem insandas cades. Figura oratoria quæ Paralepsis vocatur. Cicero, Nam illa nimis antiqua prætereo. Efferat. Cruenta. Dii capiti ipsius. Vt est, Quod dii prius omen in ipsum Conuertant. Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quasi commoti auertimus orationem, vt in Italia Græcis. Mortua quinetiam quod supradictum est, quod Cicero etiam in Orgetio de Tuscis dixit. Tormenti genus. Exclamatio est inuenti supplicij, & detestatio. Sane taboque. Sane, mortui est tabo, viuentis scilicet sanguinis. At fessi. Cum essent fessi, tandem circumstant. Confugere. Confugiebat: vt diximus, historicus titulus est. Defendier. Defendit: id est defendebatur. Et vertit historiam. nam vt diximus, Turnus magis contigit ad Mezentium. Ad supplicium. Bene, non ad bellum. Presenti Marte reposcunt. Sine aliqua dilatione.

40 His ego te Aenea ductorem millibus addam:
 Toto nanque fremunt, condensa litore puppes,
 Signaque ferre iubent, retinet longæuis aruspex,
 Fata canens: O Meonia delecta iuuentus,
 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
 Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
 Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 Externos optate duces, tum Hetrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita diuûm.

His ego te Aenea ductorem. Quasi grande incrementum. Addam. Aut dabo: aut re vera addam habentibus Tarchontem. Toto namque fremunt. Vel præterita narrat, vel coniectura est, utrum velint qui cessant. Longæuis aruspex. Argumento ætatis vult doctum videri. Quibuidam sane displicet quod aruspiciis nomen addiderit, cuius ætatem auctoritatemque designat. Flos veterum. Ennianum. Externos optate duces. Votis scilicet. Vel certe expectate, legitur. Hoc acies campo. Quasi iam in bellum parati. Subiungere. Coniungendo subiungere.

41 Ipse oratores ad me regni que coronam
 Cum scepro misit, mandati que insignia Tarchon,
 Succedam castris, Tyrhenæ que regna capeßam.
 Sed mihi tarda gelu, felisque effera senectus
 Inuidet imperium, seræque ad sortia vires,
 Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella
 Hunc partem patria traheret, tu cuius & annis
 Et generi fatum indulget, que n' numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri,
 Pallanta adiungam, sub te tolerare magistro
 Miluiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
 Assuescat, primis & te miretur ab annis.
 Arcades huic equites bis centum, robor a pubis
 Lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.

Regni que coronam. Insigne: non re vera coronam quam Tuici reges nunquam habuerunt. ergo species est pro genere. Mandati que insignia. Aut mittit insignia, id est omnia ornamenta regalia. Aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit coronamque cum scepro regni. Mandati que insignia, id est magna, vt Castris succedam & capeßam regna Tyrhena. Alij, Insignia pro facibus qui ad Romanos à Tuicis transfati sunt, aliud est enim insigne singulari numero, aliud insignia,

A signa, in quibus vestis & sella regia accipi potest, vel *mandat* trahit, vt dicimus mandari magistratum. Sallustius. *Ad consulatum mandandum M. Tullio Cicero. Sed mihi tarda gelu.* Occurrit tacitis quæstionibus, dicens se non esse propter senilem ætatem: filium propter mistum genus per originem matris. Vnde Æneam dicit ire debere, cui & ætas & origo regna concedunt. *Sed etis que effata senectus.* Notandum dicta secula etiam in vno homine secundum eos qui dicunt seculum triginta annos habere. Nam alij centum & decem alij mille annis putant seculum contineri. *Inuidet imperium.* Bona locutio, vt Liber Pampineas inuidit collibus vmbas. *Mixtus matre Sabella.* Pro duplici genere natus. *Partem patriæ traheret.* Sic dixit traheret, quomodo dicitur originem ducere. *Et annis.* Ad se retulit *Generis sum indulget.* Ad Pallanta retulit. *Quæ numina poscunt.* Vt, Externos optare duces. *Italiam fortissime ducet.* vt *supplicius* iam ductorem Italiæ vocat Æneam. *Spes, & solatia.* Spes, quia multa sibi de eius virtute promittebat pater, *solatia*, quia amissa coniuge, vnici filij vtebatur solatio. *Tolera.* Quis rem ætatem & difficilem. Et per hoc significat nondum eum iussicere, vt intelligatur quid nolit, nam & paternam sollicitudinem feruat, & heroicam virtutem, & ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare, sed verecunde. Sub te tolerare magistro. *Miser.* Imitetur. Lucanus, *Miratorumque Catonum.* Id est imitatorum. Optima enim ingenia necesse est, vt ea quæ mirantur imitentur. *Suo nomine.* Bene in omnibus filij gratiam facit: maluit enim munus suum cum persona eius diuidere, quam suo nomine totum dare. Namque dicit, dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine: ipse vero à me accipiat ducentos.

C 42 *Vix ea fatuus erat, defixique ora tenebant*
Æneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cælo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruerè omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem cæli in regione serena
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupere animis alij: sed Troiæ heros
Agnouit sonitum, & diuæ promissa parentis.

Defixique ora tenebant. Aut tacebant: vt, Tenuitque inhians tria Cerberus ora: aut stupebant. *Tristi cum corde.* Propter breuitatem auxiliorum. *Putabant.* Figura per tempora putabant, quasi putassent, nisi signum dedisset, aut certe putabant cogitabant. Vnde & arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur quid eis adimi debeat, quid relinquat: Putare est & diuicere, & in partes redigere, inde disputare *Cælo aperto.* Sereno, vt Et aperta serena Prospicere, in eo est enim quod aperti. *Improviso.* Nullum enim indicium præcesserat nubium. *Vibratus.* Proprium telorum ad fulgura transtulit. *Fulgor.* Id est fulgetra Et tria genera fulgoris esse dicuntur, vnum Consiliarij, vbi quid cogitantibus nobis accidit quod verat aut hortatur, alterum auctoritatis, quod euenit re gesta quod probet, tertium statum est, vbi nec noui quicquam gessimus nec cogitamus, sed quietis nostris rebus fruimur, sed duo hæc quæ sequuntur ad locum hunc non pertinent. Primum tane apte videtur adiuncti verbi, quod cogitantibus nobis accidit, quod verat aut hortatur, quod consiliarij dicitur. Nam & hic modo Æneas de breuitate auxilij cogitat, quia ait *Multaque dura suo tristi cum corde putabant:* & sic fulgor factum est, quod eum hortetur ne de bellicis subsidiis desperet. *Cum sonitu.* Tonitruum scilicet. Et vt diximus supra ordinem tenuit qui nobis apparet: vt fulgetras dicat priores, cum sint ante tonitrua. *Ruere omnia.* Sic enim sonat vt videatur ruina: alibi, Cælique ruina. Bene autem temperavit dicens, *Visa.* Id est ad opinionem animi: Tyrrhenique tubæ mugire per æthera clangor. Tyrrhenum clangorem dixit: ideo quia apud Tuicos tubam constat inuentam, Ergo Tyrrhenus clangor, sonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis omnibus arma nuntiantur per sonum tubarum. Et figurare aer epitheti immutatione Tyrrhenæ tubæ: Varro de seculis auditum sonum tubæ de cælo dicit. Videtur hic opportune Tyrrhenæ tubæ facta mentio, vt iâ Tyrrhenorum castra vocare videatur Æneas. *Fragor intonat ingens.* *Fragor* est proprie armorum sonus, quod autem dicit *intonat*, illud spectat, Fulminat Æneas armis, quæ vult fragore tonitrua, splendore fulgetram imitari. Non autem

mirum est à Venere adlatis armis inesse fulgorem. Nam & Homerus dicit à Thetide oblata arma habere motum quendam & spiritum: quæ duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem nouimus Nympham esse. *Inter nubem*. Per nubem, more suo. Et dicit in serena parte cœli fuisse nubem, per quam arma portata sunt. *Per sudum*. Sudum est quasi sub vdim, serenum post pluias, vt ver sudum. Alij sudum semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perueniat solis ictus non integer. *Pulsa tonare*. Recte arma, quæ hisdem ignibus, quibus fulmina facta sunt, ait tonare pulsa, & hic magis proprie quam Homerus, ille enim spirare ait & moueri: Hic vero armis *Æneæ* cœlestem sonitum dedit, vnde veniebant. *Agnouit sonitum*. Hoc est quid sonitus significaret. *Due promissa parentis*, & *et cetera* intelligamus Venerem ei promissis.

- 43 *Tum memorat: Ne vero hospes, ne quere profecto
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo:
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quantæ miseris cades Laurentibus instans!
Quas penas mihi Turne dabis! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volues
Tybri patet! poscant acies, & fœdera rumpant.*

Hospes. Et qui suscipit, & qui suscipitur, hospes vocatur, vt hoc loco Euander. Item supra, Hospitis *Æneæ* sedem. *Ne quere profecto*. Hic profecto vetuste pro expletiva conjunctione positum. Ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantum. *Portenta*. Modo bona omnia *Ego poscor Olympo*. Aut de Olympo poscor, id est hæc signa mei causa sunt, aut certe in Olympum poscor. Alij Olympo poscor, alij Olympo sequentibus iungunt. *Diua creatrix*. Rerum omnium generaliter. *Heu*. Adeo de victoria fretus est, vt etiam hostium miseretur, & hinc nascitur ille sensus. Non hæc ò Pallas dederas promissa parenti. Item *Æneas*, Hi nostri reditus, expectatique triumphi, Hæc mea magna fides. *Poscant acies*. Quasi eant nunc, & flagitent bellum. *Fœdera rumpant*. Quæ se facturum Latinus promiserat, non enim erant facta: aut certe fœdera, quod in septimo legati cum muneribus missi.

- 44 *Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat: hesternumque larem paruosque penates
Latus adit: mactat lectas de more bidentes.
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad naueis graditur, sociosque reuisit:
Quorum de numero qui sese in bella sequuntur,
Præstantes vniute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo destitit amni,
Nuntia ventura Ascenio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exortem Æneæ, quem fulua leonis
Pellis obis totum, præfulgens unguibus aureis.*

Herculeis sopitas ignibus aras. Hypallage est, id est suscitabat aras Hercules in quibus erant ignes sopiti. *Hesternum autem larem*, cui pridie sacrificauerat, & est iteratio. nam male quidam *externum* legunt, id est extraneum. *Mactat lectas*. De more lectas, an de more mactat? *Euandrus*. Pro Buander, sed vitauit quædam sequentis verbi. *Post hinc ad naueis graditur*. Vnum vacat aut post, aut hinc: vt, Post hic digrediens iubeo frondentia capris Arbuta: tale est & illud, Primus iot ante omnes. *Qui sese in bella sequuntur*. In expeditionem & bellicam præparationem. nam vt supra dictam est, bellum est tempus omne quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium: vel quo pugnatur. *Prælium autem dicitur confectus ipse bellorum*. Vnde modo bene dixit, *Qui sese in bella sequuntur*, non ad prælium, nam ad auxilia petenda.

A vadit, non ad pugnam. Quanquã etiam si sic diceret, qui se in prælium sequantur: non valde abs re esse videbatur. Hi enim equites cum à Tarchonte accepisset Æneas auxilium, cum aliis Hetruscis equitibus per terram missi, obuios statim habuere bellantes: & quasi iam hinc recta pergere videntur in prælium. Vnde etiam à Cymodocea nauiganti Æneã dicitur, iam loca iussa tenet forti permixtus Hetrusco Arca; eques. *Segnis*. Sine remigio, id est cessans, nihil administrans. Et respexit ad descendentes, de quibus ait, Remigio noctemque diemque fatigant. licet fuerit lenissimus fluius. Epitheton ergo ad tempus, non enim ignauos dixit: aut legnis certe quia meliores elegerat. *Desiuit*. Defertur. *Rerum*. Quas gesserat. *Patris*. Vbi esset. *Exsortem Æneã*. Per id quod non est factum, quod factum est indicatur, per exortem autem, optimum & præcipuum significat. Exsortem autem aut exlegem: & multi hoc loco reprehendunt Virgilium, qui cum Æneam vbique Pontificem ostendat, & Pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut in septimo à Latino ei currum missum dicit, cur equo eum ipsum* faciat, dicens ducunt exortem Æneã, quem sulua leonis Pellis obit totum præfulgens vnguib; aureis. Et. Iamque adeo exierat portis equitatus apertis Æneas inter primos: cuius rei hæc redditur ratio: Æneam non tantum Pontificij iuris, sed omnium factorum & peritum & primum fuisse: Virgilium autẽ inuenta occasione ritum Romanarum ceremoniarum exponere: more etenim veteri sacrorum, neque Martialis neque Quirinalis Flamen omnibus ceremoniis tenebatur, quibus Flamen Dialis, neque diurnis sacrificiis destinabantur, & abesse eis à finibus Italiã licebat, neque semper prætextam, neque apicem, nisi tempore sacrificij gestare soliti erant: Ergo si ire eis in prouinciam licebat, & equo sine religione vehi licuit, quod hic ostendit velut in prouinciam missõ Æneã, equum datum, nam Euander hoc ait, Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis lunge re castra paro, deinde infra de potestate obtinendã prouinciã subtextuit. Ipse oratores ad me regni que coronam Cum sceptro misit. Tum excultatione interposita hortatur Æneam, vt Etruscis regem, & dacem desiderantibus præsit, ait enim, Tu, cuius & annis, & generi fatum indulget. Incedere ergo & equo merito vti potuit, si ei ire in prouinciam fas erat. Sciendum tamen poetã contentum esse diuersum Ius Pontificale, dum aliud narrat, attingere. *Pellis obit totum*. Pellis ostenditur magnitudo in eo, quod dicitur totum obit, id est circumdat. *Vnguib; aureis*. Aut quia vngues ipsi cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia solent deaurari. Statius, *Auro mansueuerat vngues*.

D 45. *Fama volat paruum subito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad litora regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus cunctis
Heret, in expletum lachrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat, si Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
Strani scutorumque incendi victor acervos:
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi:
Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma mouenda,
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omneis
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exiit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam
Nate tuo: neque finitimo Mezentius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæua dedisset
Funera, tam multis viduasset ciuib; urbem.*

F *Subito vulgata*. Cur subito? ipse dicit: quasi per paruam urbem. *Ocyus*. Positius antiquus est, id est celeriter, nec enim potest esse comparatiuus vbi nulla est comparatio, tractum ex Grego *ὀκυς*. *Vota metu duplicant matres*. Bene metu duplicant, nam inest semper in matribus votum. *Propiusque periclo It timor*. Periclo, id est ad periculum vicinus: aut certe It timor propius periclo, propius pro propior: nam matres quod timent, hoc putant liberis posse contingere. Aut certe æquatur periculo timor, & per datiuum extulit, vt Propius stabulis armenta te-

nerent, aut poetice dixit timorem periculo comitem *Iam apparet*. Adhuc illis pergentibus iam prælium cogitabatur à maribus. Ergo ut solet imaginem *visi quæ actus*, ut est, Et plurima mortis **A** imago: hanc Sallustius Speciem dicit, sicut ipse dicit speciem captæ vibis. efficere discedentes. *Pater Euandri*. Cum dicit Pater, ostendit cuius. *Dextram complæxus eunus*. Filij scilicet, quia dixerat pater, *Hæc et in expletum*. Multi hic distinguunt. ut sit, In expletus hæsit, & talia locutus est lachrymans. Alij legunt in expletus lachrymans. Honcilius tamen est in expletum lachrymans, ut sit nomen pro adverbio, id est in explebiliter. *O mihi præteritos roborat si Iuppiter annos*. Et ò & si optantis sunt: id est utinam quæ nunc iunguntur. nam singula ante ponebantur. Ut, Si nunc se nobis ille aureus arboræ ranius. Ergo vnum vicit quantum ad antiquitatem, & notandum votum, de præterito fieri. *Qualis eram cum primam aciem*. Aut ut sim talis, qualis tunc eram quando ista perfeci. Aut certe laudantis est: *Qualis eram cum primam aciem*. Præterite sub ipsa Stravi, **B** Et bonum principium parentis qui filium ad bella mittens cohortetur, ab arate enim iuuenum coepit, cui facile esse debet hostem prosternere, simul & filij paternis exemplis admonuit ut & pater Aeneas & auunculus excitat Hector. *Præterite sub ipsa*. In septimo neutro genere dicit. *Quique alium Præterite viri*. *Scutumque incendi victor aceruus*. Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri. *Cui tres animas*. Per transitum ostendit illam Platonis & Aristotelis contentio- **C** nem, qui dubitant virum quatuor, an tres animæ sunt in homine, *quorum à dicitur, virtutum remota animarum*. Hoc autem loco per tres animas magnum & perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas per tria habuit corpora. Attendendum sane hoc sibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule, Nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic Erilum occidit. inde est quod paulo post ait, Neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans. Hercules enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim sicut Varro dicit. *Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur*. Licet eos primo x l i i i. enumeraverit. Hinc est quod legimus Herculem Tirynthium, Argivum, Thebanum, Lybium. *Feronia mater*. Nympha Campaniæ, quam etiam supra diximus, hæc etiam libertorum dea est, in cuius templo rato capite pileum accipiebant. Cuius rei etiam Plautus in Amphytrione facit mentionem. *Quod utinam ille faxit Iuppiter, ut raso capite portem pileum*. In huius templo Tarracinae sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *Benemeriti serui sedent, surgent liberi*. Quam Varro libertatem deam dicit Feroniam quasi fidoniam. *Horrendum dictu*. Dictum est per Poetam his quibus fides difficiliorem interponit adfectum, ut alibi. *Horreico referens, & Horrendum dictu latices nigrescere sacros, & hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur*. *Terna arma mouenda*. Figura poetica, nam **D** trina debuit dicere. Arma enim numeri sunt tantum pluralis. mouenda autem vel contra ipsum, vel ab ipso. *Finissimo*. Aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est vicino. *Huic capiti insultans*. Ad curam enim viri fortis, & viri boni pertinet ne quid iniuriosè fiat alicui homini: Ergo & hinc contumeliam ducit, quod finitimos à tyranni iniuria non defenderit. *Viduasset quibus vobis, Scilicet viris fortibus peremptis, & proprie viduasset dixit, quia urbs generis est sceminini. Horatius abusive & satis incongruè in genere masculino posuit dicens. Viduus pharetra vixit Apollo.*

46

*At vos, ò superi, & diuum tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij quaso miserescite regis:
Et patrias audite preces: si numina vestra
Incolumem Pallanta mibi, si fata reseruant:
Si visurus eum viuis, & venturus in vnum,
Vitam oro, patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum Fortuna minaris,
Nunc nunc ò liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum cura ambigue, dum spes incerta futuri,
Dum te chore puer, mea sera & sola voluptas
Complexu teneo: grauior ne nuntius aures
Vulneret. Hac genitor diereffu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.*

At vos ò superi. Iam hinc quasi pater loquitur. diuisa enim est hæc adlocutio, & vltima pars eius habet adfectum parentis, quod & ipse ostendit dicens, *Et patrias audite preces*. Prima vero viri fortis est: ut, *Qualis eram cum primam aciem Præterite sub ipsa Stravi. Patrias audite preces.* **E**
Poterat

A Poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur. *Durare laborem.* Ipsius scilicet senectutis. Terentius, *Senectus ipsa morbus est.* Durare autem est sustinere. Horatius, *Ac sine funibus vix durare carine.* Possunt imperiosum equor. *Infandum casum.* Parentis est nolle memorare quod formidat. *Crudelom vitam.* Quæ filio est superstes. *Sola & sera.* Quia & vnus erat, & serius susceptus, id est à teniore, vel propter hoc vitam optat longiorem, quod breuem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filii voluptas est. *Supremo.* Hoc ex persona Poetæ, quia periturus erat Pallas.

B Tanque adeo exierat, portis equitatus apertis,
 Eneas inter primos, & fidus Achates,
 Inde alii Troia proceres: ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde & pectus conspectus in armis:
 Qualis sibi Oceani peresus Lucifer unda,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
 Extulit os sacrum cælo, tenebrasque resoluit.
 Stant, pandæ in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem, & fulgentis are cæternas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
C Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Tanque ad o exierat. Adeo ad ornatum pertinet tantum. *Inde.* Hic deinde significat, & est polysemus sermo. *Ipsè agmine Pallas In medio.* Hic enim mos fuit ut tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi. Medio dux agmine Turnus. *Conspectus.* Conspicuis, conspicabilis. Nam pro nomine participium ponit: Sic est, Et vestis Arcades armis. *Qualis Oceani.* Homericum est. *Anne alios astrorum diligit ignes.* Venus in cælo habet vnâ propriam stellam quæ oriens Luciferum, occidens vespertinam facit. *Inde Staturus, Et alterno deprenditur Venus in ortu.* Habet etiam duas alias, vnâ nam in signo Tauri, & vnâ in Septentrione. Vnde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit: *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.* Sacrum. Venerabile. *Tenebras autem resoluit* propter iubar, quod iola possidens aliquod adfert lumen. *Oculisque sequuntur.* Mira breuitate hoc explicuit, id est quam longissime prospiciunt. *Pulveream nubem vsq; cæternas.* Quæ proxima meta viarum. Quæ proximus circuitus est. *Agmine facto.* Agmen est proprie exercitus ambulans, quicquid fuerit aliud, abusiue dicitur.

48 *Est ingens gelidum lucus prope Ceritis amnem,*
 Religionem patrum lævè sacer: undique colles
 Inclusere caui, & nigra nemus abiete cingunt.
 Sylvano foma est veteres sacrasse Pelasgos
 Aruorum pecorisque deo, lucumque, diemque:
 Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho & Tyrrhem tuta tenebant
 Castra locis: celsoque omnis de colle videri
 Iam poterat legio, & latis tendebat in aruis,
 Huc pater Aeneas, & bello læcta iuventus
F Succedunt, fessique & equos & corpora curant.

Prope Ceritis amnem. Agylla ciuitas est Tusciæ à conditore Agella appellata, cui ex inscientia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quæ diceretur ciuitas, illi vt pote Græci quid audirent ignorantes, & optimū ducentes si prius eos salutarerent, dixerunt χερσι: quam salutationem, Romani nomen ciuitatis esse putauerunt, & detracta aspiratione eam Cære nominauerunt, at dixit Yginus de vibibus Italicis. *Amnem autè aut tacuit nomen, aut vt quidam volunt Minio dicitur: quia alibi dixit, Qui Cerete*

domo, qui sunt Minionis in aruis. Alii certe montem putabant, ob hoc oppidum dictum. * *La* **A**
te sacer. Hoc est non solum colebatur à ciuibus, sed etiam ab accolis. *Vndique.* Deest quem, vel
 eum *Nigra Umbrosa* more suo. *Veteres sacrasse Pelasgos.* De his varia est opinio. Nam alii eos ab
 Atheniensibus, alij à Laconibus, alij à Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius.
 Nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse ciuitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur.
 Filiochorus ait, ideo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tempore aduenire visi sunt vt
 aues. Yginus dicit Pelasgos esse qui Tyrreni sunt, hoc etiam Varro commemorat. *Arvorum*
pecorisque deo. Publica ceremoniarum opinio hoc habet, Pecorum & agrorum deum esse Sylua-
 num. Prudentiores tamen dicunt eum esse *Ὀλύμπιον*, hoc est deum *Ὀλύμπου*. Hyle autem est fex
 omnium elementorum, id est ignis sordidior & aer, item aqua & terra sordidiora, vnde cuncta
 procreantur: quam *Ὀλύμπου*, Latini materiam appellauerunt: nec incongrue cum materia syluarum
 sint. Ergo quod Græci à toto, hoc Latini à parte dixerunt *Lucumque, diemque.* Hoc à Romanis **B**
 traxit, apud quos nihil fuit tam solenne quam dies consecrationis. Hinc est illud, Nostrosq; hu-
 ius meminisse minores. Ecce & hic luco & numen, & consecrationem dedit *Tarcho & Tyrre-
 ni.* Tarcho, sic legitur, & est Latinus nominatiuus de Græco veniens ab eo, quod est Tarchon:
 perdita litera *n*, & *o* in *o* mutata, vt a pollo *Ὀλύμπου*, aliter versus non stat. *Tuta tenebant Castra locis.*
 Hoc est industria & natura munitissima. Sed nouimus castra per naturam munita esse non
 posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit, Latis tendebat in
 aruis? Ne sit ergo contrarium, intelligamus quod hodieque videmus & legimus, hanc collium
 fuisse naturam, vt planicies esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quanquam multi
 velint, Celsoque omnis de colle videri. Iam poterat legio: ad *Aeneam* referre, vt intelligamus
 venientes in collibus fuisse Troianos: Castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus acci-
 pere, quemadmodum procedit, *Tuta tenebant Castra locis?* nam *tuta* id est per naturam loco-
 rum, *De colle videri.* Incertum vtrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt. **C**
Tendebat in aruis. Vt, Hic *scæuus* tendebat achilles. Hoc est tentoria habet. *Et bello lecta.* Quia ait *su-
 pra*, Qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit. *aut lecta* proprie, quia delectus mili-
 tum est. *Fessique & equos & corpora curant.* Ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in de-
 cimo. nanque si vellet dicere venisse *Aeneam*, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum
 fuerat, & peribat illud quod ait *supra*, Toto nanque fremunt condensæ littore puppes: cum &
 Hetruscorum festinationi dicentis breuitas congruat. Verum hoc quod in isto loco prætermi-
 sit, reddidit in decimo, dicens. Nanque vt ab Euandro castris ingressus Hetruscis, Regem adit, &
 regi memorat nomenque, genuisque.

- 49 *At Venu aetherios inter dea candida nimbos*
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obiulit vltro:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis nate superbos,
Aut acrem dubites in praelio poscere Turnum.
Dixit & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma sub aduersa posuit radiantia querens.

Aetherios nimbos. Per aërem numinum, scilicet purgatiorum, qui circa deos est. *ὁ δὲ νῆας ἰσχυρῶν*
δῶν ἄσπετος δῶρα. *Reducta.* Secreta. *Egelido secretum flumine vidit.* Egelido, id est nimium geli-
 do: & est vna pars orationis, vt IIII. G. org. *Eduramque pirum:* id est valde duram, & sic dixit
 Secretum flumine egelido, hoc est perfidio fluminis: vt dicimus, secretus est monte vel syluis.
 Latenter autem ostendit *Aeneam* non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse. *Obiulit vltro*
 Id est deam confessa vt in secundo dixit, est autem *ὁ δὲ νῆας ἰσχυρῶν* & ordo est. *Obiulit se,* & lo-
 cuta est. *Promissa & τὴν σὺν πατρίδι:* vt *supra*, Hoc signum cecinit missuram diua creatrix. *Lauren-*
sis superbos. Vt Quos illi bello profugos egere superbo. *Acrem Turnum.* Fortem, & proprie apud **F**
 nos acer est qui apud Græcos *ἀκρίς* dicitur, nam fortem & vehementem *ἀκρίς*, & asperum,
 & amarum potest significare. *Poscere.* Prouocare. *Cicero, Poscent maioribus poculis,* id est pro-
 uocant.

50 *Ille dea donis, & tanto larus honore,*

Expleri.

A *Expleri nequit, atque oculos per singula voluit:
Miraturque, interque manus & brachia versat.
Terribilem cristis galeam, flammisque vomentem,
Fatiserumque enssem, loriceam ex ereigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum caerulea nubes
Solis inardescit radiis, longaeque resulget.
Tum leueis ocreas, electro auroque recocto,
Hastamque & clypei non enarrabile textum.*

B *Dee donis. Propter arma. Tanto laevis honore. Quod manifeste viderat matrem, & plenam nu-*
minis sui. *Interque manus & brachia versat.* Iungendum est, vt intelligas Aenean manibus mi-
nora, brachiis maiora arma considerasse, vt pura loriceam vel leuissimam: haec enim sunt arma maiora,
minoram vero, galeam, gladium, ocreas. *Versat.* considera. Vt huc illuc vincolorum immenta volu-
mina versat. *Fatiserumque enssem.* Fatum sepe pro morte positum legitur, fatiferum ergo lethiferum.
Rigorem, Sanguineam, ingentem Distinguendum propter plura epitheta. Sanguineam autem velut
cruentam terribilem. *Solis inardescit radiis.* Item Physica ratione describit quae fit cum aquosam
nubem ardor solis irradiat. Nec est incongrua haec comparatio, cum lorica de diuersis metallis fieri
plerumque consueuerat. *Leueis ocreas.* Id est nitida tibialia. *Recocto.* Saepè purgato, quia quanto
plus coquitur, melius fit. Ergo ad qualitatem & ad commendationem refertur. *Non enarrabile.*
Bene non enarrabile, cum enim in clypeo omnem historiam Romanam vellet esse descriptam,
dicendo Illic omne genus futuræ Scipis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella: carptim tamē
C pauca commemorat sicut in primo ait. Videt Iliacas ex ordine pugnas, nec tamē vniuersa descri-
bit. Sane interest inter hunc & Homeri Clypeum: Illic enim singula dum fiunt narratur hic ve-
ro perfecto opere noscuntur nam & hic arma prius accipit Aeneas quam spectaret, ibi postquam
omnia narrata sunt, sic à Thetide deferuntur ad Achillem; Opportune ergo Virgilius, quia non
auditur simul & narrationis celeritas potuisse connecti* & opus tam velociter expediri, vt ad
verbum posset occurrere.

51
D *Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatium ignarus venturique inscius aui
Fecerat, ignipotens, illic genus otine futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi foetam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impaudos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.*

E *Haud vatium ignarus.* Liptotes figura, id est futurorum non inscius. Et quibusdam videtur hunc
veritum omitti potuisse. *Venturique inscius aui.* Non aui, sed quæ in aëre erant futura. *Stirpis ab*
Ascanio. V. que ad Augustum Cæsarem. *Pugnataque in ordine bella.* Et hic subaudi potest de As-
canio. Et bella honorum quæ Romanorum in clypeo dicitur *Mauortis in antro.* Potest accipi &
fecerat lupam Mauortis, & Mauortis in antro. Fabius speluncam Martis dixit. Dicendo autem
ostendit multa alia esse depicta. Est autem elegans figura fecerat procubuisse, sane laus operis vt
tale videretur. *Fecerat* vero quæ peperit & nutrire potuisset. *Procubuisse.* Id est prima parte in-
clinasse, quod Greci *oegno vris* dicunt: vt inclinatione corporis vbera præberet infantibus. Nam
si *procubuisse*, iacuisse accipias, contrarium est quod dicit, *Ludere pendentes pueros.* Quod si pro-
F cubuisse vt. Cum tætu concolor albo Procubuit, acciperemus: intelligere debemus pendentes,
desiderio alimonie suspensios vel intentos, vt Pendetque iterum narrantis ab ore. Alij *Pen-*
dentes cessantes, vt Pendet opera interrupta, minæque Murorum ingentes. Sciendum tamen
voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupæ cernimus statuis. *Geminos huic.* Mo-
do re vera geminos: alias similes. Sane totus hic locus Ennianus est. *Ludere.* Moueri, Terentius,
Congruum istum paulisper in aqua finito ludere. id est moueri. *Lambere matrem.* Quasi matrem, cuius
affectum pueris exhibebat. Sane veteres etiam nutrices matres vocabant, vt ait Plautus in
Menechmis, *Et mater non possit dignoscere quæ mammæ dabit.* *Tereti cervice.* rotunda cum longitudine,
M m 4

Vt, Incumbens tereti Damon sic cepit oliuæ. *Mulcero alernos.* Non quod in pictura erat dicitur: sed id quod intelligimus factum fuisse. Vt, Ter circum Ilacos raptaverat Hæctora muros. *Et corpora fingere lingua.* Id est tergere. Cicero in Sestiana, *Spongis sanguis effingebatur,* id est tergebatur: Fingere tamen & formare aliquid, & ad integram faciem arte perducere significat, inde fictores dicuntur qui imagines vel signa ex ære vel cera faciunt.

52 *Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas
Confessu cauea, magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post idem inter se posito certamine reges
Armati, Iouis ante aram, patera s que tenentes
Stabant, & casa iungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citta Metium in diuersa quadriga
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per hylam, & sparsi rorabant sanguine vepres.*

Nec procul hinc Romam. Congruè iuxta proprios conditores. *Raptas sine more Sabinas.* Raptæ spectaculo sine vilo exemplo. Aut sine vilo bono more, vel raptas illopratas, id est per vim: *Historia autem talis est.* Romulus cum turbam civium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset eum exinde non liceret auferri, hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, à vicinis ciuitatibus matrimonia postulauit, sed ab eis contemptus, celetes se Neptuno Equestri deo, qui & Confus dicitur, editurum proposuit, ad quos celetes cum de vicinis ciuitatibus maxima multitudo cum omnibus foeminis conuenisset, Romulus eas signo dato rari de spectaculo fecit, ob quam rem à Sabinis bellum ei indictum est, in quo cum iam capto à Sabinis Capitolio in foro romano pugnaretur, & eius milites fugerent, Ioui Statori templum se facturum esse promisit, si eius steteret exercitus. Quo voto restituta pugna cum anceps esset, interuenientibus mulieribus Sabinorum quæ iam romanis nuptæ erant, pugna sedata est, & isto fœdere Tatius rex Sabinorum in partem vrbis acceptus est, unde romani à Curibus Quirites appellati sunt. *Confessu cauea.* Cauea est vbi populus expectat. *Vallis autem ipsa vbi Circenses editi sunt,* ideo murcia dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt, alij quod fanum Veneris verticor: dixi ibi fuerit, circa quod nemus Murtetis fuisset inde mutata litera Murciam appellatam, alij murcidam à murcido, quod est murcidum dictam volunt. Pars à dea Murcia dicitur, que cum ibi bæci canali essent farorem Sacri ipsius marci dum facerent. *Magnis Circensibus actis.* Magnis quantum ad paupertatem pristinam pertinet. Nam legimus propter equorum inopiam diuersis eos tunc vlos animalibus. raptæ autem Sabinæ Consualibus, hoc est mense Martio. Confus autem est deus consiliorum: qui ideo templum sub Circo habet, vt ostendatur tectum debere esse consilium. inde est quod Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet & velata. Ideo autem dicato Confus simulachro rapuerunt Sabinas, vt tegetur initum de rapto consilium. Ille Confus & eques Neptunus dicitur: vnde etiam in eius honorem Circenses celebrantur. Errant ergo qui dicunt magnis Circensibus, aut Megalestiacis, aut romanis quos constat fieri ante calendas Ianuarias. *Actis autem,* cum agerentur: quia non erat præiens à passiuo participium. vt, Et qui vectus Abas. *Circensibus.* Circenses dicti vel à circuito, vel quod vbi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur quos circumibant, dicti Circenses sine adiectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos Circenses. *Romulidis.* Hic datiuus pluralis venit ab eo quod est hic romulida. *Curibusque seueris.* Mire & merito dixit seueris. Cum enim filias perdiderint Cetenenses, Antennates, Crustumini, & Sabini cæteris quiescentibus Sabini soli bella sumperunt: ficut dictum est, interuenientibus postea triginta foeminis iam enixis de illis quæ raptæ erant, pax facta est: ex quarum nominibus Curia appellata sunt in communè etiam mulierum honorem Calendæ eis dictæ sunt Martiæ. Horatius, *Martiis calabz quæ agam ca endis,* Iuuenalis, *Munera femineis & aelat secreta calendis.* Nec enim aliter congruit Martiis calendis esse foeminarum, nisi quia (vt diximus) à foeminis bella sedata sunt. Sane sciendum omnes virgines raptas, excepta Herfilia, quam sublatam à marito, sibi Romulus fecit vxorem. Aut seueris disciplina, aut rem hoc verbo reconditam dixit, quia Sabini à Lacedæmonis originem ducunt, vt Yginus ait de Origine Vrbiu Italicarum, à Sabo qui de Perfide Lacedæmonios transfens ad Italiam venit, & expulsis

- A** & expulsis Siculis tenuit loca quae Sabini habent. Nam & partem Persarum nomine Caspiros appellare coepisse, qui post corrupte Casperuli dicti sunt. Cato autem & Gellius à Sabo Lacedaemontio trahere eos originem referunt: Porro Lacedaemonios durissimos fuisse omnis lectio docet: Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum idem Cato dicit, merito ergo seueris, qui & à duris parentibus orti sunt, & quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt. *Pe sio certamine.* Finito: vt, Ante diem clauso componet vesper Olympo. *Iouis ante uiam.* Ante templum Iouis statoris, quod fecerat Romulus postquam orans elacis armis meruit ne suus exercitus fugaretur. *Iungebas foedera porca.* Foedera, vt diximus, dicta sunt à porca foede & crudeliter occisa. Nam cum ante gladius configeretur, à Fecialibus inuentum vt silice feriretur, ea causa quod antiquum Iouis signum lapidis siliceni putauerunt esse. Cicero foedeta à fide putat dicta, sed huius porcae mors optabatur ei qui à pace reslisset, falsio autem ait *porca.* Nam ad hoc genus sacrificij porcus adhibebatur, ergo aut viurpauit genus pro genere, vt, Timidi venient ad pocula damareum has damas dicamus. *Ite supra lupam,* cum artis sit hic & haec lupus. Aut certe illud ostendit quia in omnibus sacris foeminei generis plus valent victimae. Denique si per marem litare non possent, succidanea dabatur foeminea. Si autera per foeminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Quidam porcam Euphoniae gratia dictam volunt, huius autem facti in sacra via signa stant: Romulus à parte palatii, Tullus venientibus à rostris. *Cite Metium in diuersa quadriga.* Domarus hoc loco contra metrum sentit dicens, *Cite diuisa:* vt est in iure. *Ercto, non cito:* id est patrimonio vel hereditate non diuisa. Nam Citus cum diuinus significat, à longa est. Ergo Cita, veloces intelligimus. Quod autem dicit Virgilius Metium: Metius Suffetius dictus est, quod nomen mutilauit causa metri. Nouimus autem nomen vel mutationem vel mutilationem concessam poetis: sic pro Polluce, Castorem: pro Citheride, Lycoridem posuit: vt, Sed qui legat ipsa Lycoris. Hic autem Metius Suffetius cum apud Albanos summam rerum teneret, à Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, iure societatis venit quidem, sed in ipso proelio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius ait voce maxima militibus suis, ita vt etiam hostis audiret, Ne trepidetis, meo auxilio factum est, vt factiose Metius Suffetius ad hostes transfret. Quo consilio & suis pene amissis iam reddidit vires: & effecit ne hostes crederent Metio, quem post victoriam captum Tullus Hostilius reliquit ad duas quadrigas, ita vt ab vni quadrigis traheretur manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatis velociter, seu crudeli morte dicebat. Videns itaque poeta Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam criminis retorquet in auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Metium. *At in dictu Albano* **D** *ma er.* Ideo etiam mendacem infert, vt tacitae quaestioni, & inuidiae crudelitatis occurrat. Sane conlita post victoriam de Albanis Romanorum, quam per condicionem Horatorum & Curiatorum adepti sunt, hoc factum esse quod hoc loco poeta narravit, nam quemadmodum dum & ius vel auxilium facile nisi iustus venisse ul post cognitam fraudem atcirem tam facile potuisset, nisi tanquam subiectus congratulatum victoriam ad Tullum Hostilium venisset.

35

Ne non Tarquinium eiectum Porfenna iubebat.
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
E *Ardeam in ferrum pro libertate ruebant.*
Illum indignanti senilem, similemque minanti
Aspiceres: pontem auderet quod velle Cocles,
Et fluminum vinculis innaret Clelia ruptis.
In summo custos Tarpeia Manlius arcis
Stabat, pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuloque recens horrebat, regia culmo.

- J** *Ne non Tarquinium eiectum Porfenna iubebat.* Tarquinius superbus habuit perditos filios, inter quos Arantem: qui dum in castris esset patre suo Ardeam obsidente: & ortus esset inter eum & Collatinum maritum Lucretiae, de vxoribus sermo, eo vique proceffit contentio, vt ad probandos earum mores, arreptis equis statim domus tuas simul proficisceretur. Ingressi itaque ciuitatem Collatinam vbi Lucretiae domus, inuenerunt eam sacrificio operam dantem, & tristem propter mariti absentiam. Inde ad Arantis domum profecti cum vxorem eius inuenissent cantilenis & saltationibus indulgentem, reuersi ad castra sunt. Quod Arans dolens, cum de expugnanda Lucretiae castitate cogitaret, mariti eius nomine epistolam finxit, & dedit Lucretiae: in qua hoc continebatur, vt Arans iusciperetur hospitio. Quo facto, per noctem stricto gladio

eius ingressus cubiculum cum Æthiope, hæc arte egit vt secum coiret, dicens, Nisi mecum A
 concubueris, Æthiopem tecum interimo, tanquam in adulterio deprehenderim. Timens itaque
 Lucretia ne famam castitatis amore deperderet (quippe quam sine purgatione futuram esse cer-
 nebat) inuita turpibus imperiis paruit. Et altera die cōuocatis propinquis marito Collatino, pā-
 tre Ticipitino, Bruto auunculo, qui tribunus celerum fuerat, rem indicās, petiit ne violatus pu-
 dor sine inultus eius esset interitus: & eiecto gladio se interemit, quem Brutus de eius corpore
 extractum tenens processit ad populum: & multa conquestus de Tarquinij superbia & filiorum
 eius turpitudine, egit ne in urbem reciperetur, auctoritate quia plurimum poterat, nam vt dixi-
 mus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cum non susciperetur Tarquinius, contulit se ad Por-
 sennam regem Tusciæ: qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Ianiculo, & illic castris
 positis, Romam vehementer obliedit. Et cum per iublicium pontem, hoc est lignum, qui modo B
 lapideus dicitur transire conaretur, solus Cocles hostilem impetum sustinuit, donec à tergo, sicut
 folueretur à sociis, quo soluto se cum armis præcipitavit in Tyberim, & licet læus esset in coxa,
 tamen eius fluuenta superauit. Vnde est illud ab eo dictum cum ei in comitiis coxæ vitium obi-
 ceretur, *Per singulos gradus admoveor triumphi mei.* In tantam autem obsidionis necessitatem pop-
 ulus venerat, vt etiam obfides daret: ex quibus Cœlia inuenta occasione transtulit Tybe-
 rim, & Romam reuersa est. Redditaque iuris est, pacis lege cā Porcenna repetente: qui admiratus
 virtutem puellæ dedit ei optionem, vt cum quibus vellet rediret. Illa elegit virgines quæ iniu-
 riæ poterant esse obnoxie: vnde Porcenna hoc quoque miratus concessit: & rogauit per literas
 populum Romanum, vt ei aliquid vile decerneretur: cui data est statua equestis, quam in hæc
 via hodieque conspiciamus. *Ei Etiam autem quare? aut quia facile poterat suscipi & occidi.* C
 Sed ideo non susceptus, quia occidi non poterat religione impediende. rex enim etiam sacro-
 rum fuerat. Vnde etiam alij postea consules facti sunt, alij reges sacrorum. Sane Porcenna.
 Vnum nō addit metri causa: vnde & per ultimam datus accentus est. Nam Porcenna dictus est,
 Matralis, *Hanc sp. Elare manum Porcenna non potuit.* *Aeneas* de Satis longe petuum epitheton. Et
 potest hoc loco historia de Murio accipi *illum.* Coclirem scilicet. Et modo Cocles in hoc loco
 de quo dicit, proprium est nomen. In alijs appellatiuum, nam lutos, coclites dixerunt antiqui.
 Vnde & Cyclops, coclitas legimus dictos, quod vnum oculum habuisse perhibentur. *Quasi*
scilicet à rotunditate. Vincula innaret Claliam rupis. Aut quia obfides non ligantur, sed vincula
 pro custodijs accipiuntur; aut certe pro sceleribus; Aut certe ruptis vinculis pontis, id est ponte
 reioluto. *In summo custos Tarpia Manlius arcis.* In summa clypei parte, nam postea ait in medio D
 classes æratas. Et bona ratione vitur in pictura, apta vnicuique rei loca distribuens. Ideo enim
 in summa clypei parte dicit esse factum Capitolium, quia hoc arcem urbis esse manifestum est. Hæc
 historia autē talis est, Brenno duce Senones Galli venerunt ad Urbem: cuius Alliam flauium oc-
 currentē sibi omnem deleuerunt exercitum popul Romani. Atque die cum vellent ingredi ci-
 uitatem, primo cunctati sunt insidias timētes, quia & patentes portas & nullum in muris vide-
 bant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt octo integris mensibus: adeo vt quæ incendere
 non poterant: militari manu diruerent, solo remanente Capitolio: ad quod cum utensilibus reli-
 qui confugerant ciues, qui tamen à Gallis obsidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos
 alij per dumeta & saxa aspera, alij per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius cus-
 tos Capitolij Gallos detulit ex arce, clangore anseris excitatus, quem priuatus quidam dono E
 Iunoni dederat. Nanque secundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis sentire dicitur.
 Qua causa postea eo die quo hoc factū est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci
 suffigebantur; anseres auro & purpura exornati in lecticis gestabantur. Sane hic Manlius post de-
 fensum Capitolium pro præmio singulis libris farris ob virtutem à populo donatus est. In tan-
 tam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione vt corijs madefactis & postea frictis vesce-
 rentur obsidione, coria & sola vetera concremauerunt: hic tamen Manlius postmodum adductus in
 suspicionem regni adpetiti, vel inimicorum oppressus factione à populo damnatus est. *Pro tem-
 plo.* Pro defensione templi, hoc est in templo, nam ante templum, non procedit: cum obsessus in-
 tra templum esset. Sic in nono. Ipsi intus dextra ac læua pro turribus astant. Terentius *Nam mihi* F
hæc ut esset pro illo haud staret Phœdria. Tenebas. Defendebat, & est militare verbum. & etiam
 Salustius dicit. Vnde e contra ratio victos, loco motos dicimus. Cicero. *Loco ille motus est Horrebat*
tripia cuius. Curiam Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis. Ideo autem Calabram, quod
 cum incertæ essent Calendæ aut Idus, à Romulo constitutum est, vt ibi patres vel populus cala-
 rentur id est vocarentur. & scirent qua die Calendæ essent, vel etiam Idus. A R. ge Sacrificulo i-
 dem fiebat: vt quoniam adhuc facti non erant, ludorum & sacrificiorum prænoterent dies.

A Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant.
 Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
 Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis
 Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
 Auro innectuntur, duo quisque Alpina corruscant
 Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.

B *Arcem hic.* Hic in Capitolio scilicet fatis prudenter argenteum anserem dixit. nam quasi & epitheton est coloris, & significauit rem veram. Nam in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorum nuntiauerat aduentum, positus fuerat anser argenteus. *Auratis Porticibus.* Hoc ad tempus retulit florentis Romanæ reipublicæ. Nam illo loco ubi dixit, Horrebat regia culmo: ideo addidit Romuleo, vt incipientis & pauperis adhuc imperii tempora designaret. *Gallos.* Senones, qui Senones dicti sunt quod Liberum patrem hospitio recepissent. *Canebat.* Quasi præcanebat. Nam canere, & dicere, & diuinare significat. *Arcemque tenebant.* Deest pene. Nam prope tenuerunt. *Defensi tenebris & dono noctis opacæ.* Multi iterationem volunt. Alij dicunt *tenebris*, propter cuniculos. *Dono noctis.* Somno Manlii. Nam somnus noctis est donum. *Cæsaries.* Coma ideo quod cædi potest. *Aurea vestis.* Hoc est barba. Vnde contra inuestes dicimus inberbes: vnde est, Tunc mihi prima genas vestibus flore iuuentus. *Virgatis lucent sagulis.* Quæ habebant in virgarum modum deductas vias. Et bene adluste ad Gallicam linguam, per quam virgæ purpurea dicitur. *Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis.* *Gæsa.* Hastas viriles. Nam etiam viros fortes Galli gallos vocant. *Scutis longis.* Per hoc, corporum ostenditur magnitudo, vt supra, Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis. Per quod equorum magnitudinem expressit.

C Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, & lapsa ancilia caelo
 Extuderat: casta ducebant sacra per urbem
 Pileatis matres in mollibus: hinc procul addie
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:
 Et seclerum poenas, & te Catilina minaci
 Pendentemque scopulo, fariarumque ora frementem:
 Secretosque pios, his dantem iura Catonem.

D *Hic.* In eodem scuto. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. *Salios.* Qui sine in turela Iouis, Martis, Quirini. Dicti Salij ideo quod circa aras salunt & tripudiant. Alij à Salio Æneæ comite dictos volunt. *Nudosque Lupercos.* Cum in honorem Panos Lupercaliorum sollemne celebraretur, pecora Romanorum iúbite à latronibus rapta sunt. Illi proiectis vestibus infecuti sunt, his latronibus oppressis & receptis animalibus propter rem à nudis proptere bene gestam, consuetudo permanfit vt nudi Lupercalia celebrarent. *Lanigerosque apices.* Flamines in capite pileum habebant, in quo erat breuis virga desuper habens lanæ aliquid. Quod cum per ætatis portare non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde à filo quo utebantur, flamines iunt dicti, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen. Alij dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum: sed quia cum sacrificarent apud Laurolauinium, & eis exta frequenter aues de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas tertere voluerunt. Exinde etiam consuetudo permanfit vt apud Laurolauinium ingentes haberent virgas, non breues vt in vrbe. *Lapsa ancilia caelo.* Regnante Numa Pompilio scutum breue & rotundum caelo lapsum est. Et cum aruspices respondissent illic fore orbis imperium vbi illud fuisset: diligentia Numæ, ne quandoque ab hostibus posset auferri, adhibito Marturnio fabro multa similia facta sunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit ancilia, plurali vitur numero pro singulari. Nam vnum lapsum est. Ancile autem dicitur, aut quasi vndique circumcinctum, aut quasi à p. h. x. u. r. v. v. d. i. que labrum habens. *Extuderat.* Scindiose fecerat. *Ducebant.* Deducebant. Hæc enim fuerat consuetudo. *Pileatis matres in mollibus.* P. lenta sunt vehicula, sicut nunc baltinas videmus. Erant autem tunc veneti coloris, non vt nunc sunt ruffati, quibus nisi castæ matronæ vti non poterant, sicut nec

vittis, vnde addit Castæ. *Mollibus* autem pensilibus: vt molle feretrum, & oscilla mollia: contra, *Plumas* pensiles dicimus, & molles significamus: vt mollibus, molliter stratis: quidam pileata læta occisa * sed vulgo dicta tradunt. *Hinc procul.* Bene à templis longe inferos facit. Et bene Tartareas sedes, vt nihil prætermisum videretur. *Scelerum penas.* Pro sceleratorum. Et bene ait scelerum pœnas, in crimina enim personæ incidunt, non ipsarum sunt proprie erimina. Vnde & sceleribus sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. *Et te Catilina minaci* Pendentem scopulo. Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur. *Secretosque pios.* Aut in secreto morantes, aut participialiter ab illis secretos. *His dantem iura Catonem.* Et, vt supra diximus, Censorium significat, non Vticensem qui contra Cæsarem bella suscepit. Quomodo enim piis iura redderet, qui in se impius fuit? Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Si quidem ille Minoen Rhadamantum, Aëacum de impiis iudicare dicit, hic Romanum ducentem innocentibus dare iura commemorat.

56 *Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant, cæcula cano,
Et circum argento clari Delphines in orbem
Æquora verrebant, caudis, æstumque secabant.
In medio classes ærarias, Actia bella
Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.*

Hæc inter. Bene inter inferos & superos mare factum dicit, quod vt supra diximus, nos ab Antipodis diuidit, qui inferi sunt nostri comparatione. *Imago aurea.* Non est contrarium quod & cæruleam, & auream, & argenteam maris esse dicit imaginem: quam icimus pro ventorum qualitate mutari, & colores varios reddere, quod expressum in sciuo fuisse significat. *Ibat autem* quidam pro erat accipiunt, vt, *Alti ego quæ diuum incedo regina.* Sane vbi propositum est poetæ Augusti gloriam prædicare itaque maiorem partem operis in hoc clypeo Augustum adsignat * *Cæcula.* Id est maria. *Fluctus cano.* Omnis enim spuma alba est. *In orbem.* In circuitu, in medio vtrum clypeo an mari? *Æstumque secabant.* Naturalem rem ostendit, nam semper mare turbatur cum Delphini apparuerint. *Cernere erat.* Græca figura est. *Feruere Leucaten.* Feruere ab eo quod est feruo facit, nam ab eo quod est feruere facit vt pro iucta, sic effulgere. Alii dicunt antique per tertiam coniugationem correpta media syllaba positum, vt, *Lauit ater corpora sanguis pro lauat,* de eo in tertio Georgicorum in ipso loco plenius dictum est. *Leucaten* In promontorio Epiri est mons Leucata, quod quia taxa nuda in cacumine habuit, ex horum candore Leucates appellatus est. *Auroque effulgere fluctus.* Non quod hic ex auro fluctus esse dicat, quos supra canos dixit, sed mare & ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant.

57 *Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Lata vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora nauali fulgent, rostrata corona.*

Hinc Augustus agens Italos. Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustum & Antonium & Lepidum, placuit vt totum Orientem teneret Antonius: Augustus Gallias & Hispanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: & ad causam maioris fidei Antonius sororem Augusti duxit vxorem. Profecti itaque sunt in prouincias suas. Sed Antonius in prima ætate creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cū Curione defendens, bellum civile inter Cæsarem Pompeiumque commouit. Quæstor fuit, idemque Augur, quo Consule in senatu Cæsar occisus est, hic, sicut dictum est, cum diuisa Repub. ad orientem isset: in Aegypto captus est amore Cleopatæ, non vsque quaque adeo vt ea dimissa cōtra Parthos proficiceretur. quibus cū ante victor esset post repulsus dum Cleopatæ cupiditate fessinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen animalium cadaveribus patus cum paucis ad Aegyptum est reuerus: vbi ei cepit suadere Cleopatra vt se fortiretur vxorem, derelicta sorore Augusti, quo facto Augustus

- A** Augustus vehementer accensus contra eum cepit bella moliri. Antonius re comperta collectis Orientis viribus prior cum vxore Cleopatra venit ad bellum. Conflictum est nauali certamine circa Actium Epiri promontorium, ubi victi sunt Antonius & Cleopatra; & in fugam coacti: postea occiso Antonio illa sibi serpentes adhibuit. Sed Antonius cum Alexandriam obsideri videret & in eo esse ut capi posset, se ipsum occidit, Cleopatra vero cum ad Augustum esset adducta, & in custodia esse iussa esset, admotis sibi ut putatur serpentibus vitam finivit. Sed quia belli ciuilibus triumphus turpis videtur, laborat poeta ut probet iustum bellum fuisse, dicens Augustum esse cum patribus populoque, penatibus, & magnis diis. Contra cum Antonio auxilio peregrina & monitiosa Aegypti numina: & re vera in exercitu Antonij omnes Barbari fuerunt quod & Virgilius dicit, Aegyptum viretque orientis, atque vltima lectum Baetra vehit. Vnde etiam de hoc bello egit triumphum. Nec enim ciuile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est qui & ipse Barbarae seruiebat vxori: adeo ut praetoria ei castra concederet. Quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabatur exercitum. Vnde est in loco de Cleopatra, Patrio vocat agmina silto. Nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas iudicandi. Ille enim ducit exercitum qui habet in potestate castra praetoria. *Penatibus & magnis diis.* Alij id vnum volunt esse: alij separant. Ut magnos deos accipias Iouem, Minervam, Mercurium, quos Aeneas de S. mothracia iussit, *Tempora summas Laeta uolunt.* Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur: adeo ut obtutum eius nemo contra aspectare posset: denique quidam eques Romanus interrogatus ab eo cur se viso verteret faciem: dixit, quia fulmen oculorum in me non misit, sicut ait Suetonius. *Aperitur vertice sydus.* Apparet sydus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici & laei funebres Caesari exhiberentur per triduum stella apparuit in Septentrione quod sidus Caesaris putatum est Augusto persuadente: nam ideo Augustus, omnibus statuis, quas ob diuinitatem Caesaris statuit, hanc stellam adiecit. Ipse vero Augustus, in honorem patris Augusti, stellam in galea cepit habere depictam: Honorifice autem poeta vnam stellam sidus dixit, cum sidus ex multis stellis constet. *Parte alia.* Non e contra: sed in alia parte aciei. *Ventis & diis Agrippa secundis.* Agrippa dicitur ab agro partus id est qui hodie bis nascitur. Sed hic Agrippa non adeo claro genere ortus, viribus, & societate Augusti, ad iustos honores peruenit, nam & Tribunus plebis quietissimus fuit, & post tertium Coniul, & in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit, nam & Sextum Pompeium apud Moelas ipse deuicit, & apud Actium Antonium & Cleopatram nauali certamine prope ipse superauit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto. Secundis ergo dixit Augusti comparatione. Nam hoc dicit Augustus, Nemo ventorum & numinum utebatur fauore. *Agrippa secundis.* Hoc est, Ille habuit primum fauorem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solutum tempestate orta milites cogere, naues in fluctus virgere, ut consuetudine discriminis demptometu, redderet eos aduersum pericula fortiores: ergo *mede ad nidos solui laui maris,* quod exercitatione militibus erat: ait diis & ventis secundis esse pugnatum, ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit, sed fauor diuinus maria constrauerat, nam & ipsa Actiaca pugna cum Aquilo ei esset aduersus, eo exercitio quo milites adiuuauerat aduersum fluctus naues agere, ad portum se fugere sinxisset, quare cum hostes decepti insequi conati essent, conuersi subito nauis ius Alexandrinis naues incurrisse, & telis ac flammis in eas missis refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutum, merito ergo Ventis secundis. *Insigne superbium.* Quasi principale decus. *Nauali rostrata corona.* Sextus Pompeius Pompeij filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicauit Augustus. Postea Agrippae cura data est: qui cum deleuit, ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat nauali certamine.

38 *Hinc ope Barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Aurora populis & litore rubro,
Aegyptum, viretque Orientis, & vltima secum
Baetra vehit: sequiturque (nesus) Aegyptia coniux.
Vna omnes ruere, ac totum spumare reductis
Conuulsum remis, vobris stridentibus equor.
Alta petunt: pelago credas in mare reuulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri curruis puppibus instant.*

Hinc. A parte contraria. Ope barbarica. Crimen Antonij quod ope barbarica Romanus pugnet. *Victor ab aurore populis.* Quia primo vicerat Parthos, ut diximus: aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt, sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus in bellem superasse videatur, ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut maiorem hostem Augustus vicisse videatur. *Littore rubro.* Erythræo mari quod est inter Ægyptum & Indiam. *Et ultima secum Bactra vehit.* Ultima, non quantum ad fines pertinet orbis terrarum: sed ultima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras *Nefas.* Exclamatio est: quasi pro nefas! aut per parentheses dictum est, & Nefas non in eo tantum quod Ægyptiam Romanus duxerat: sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit. Unde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit uxorem, *Ruere.* Ruebant: id est veniebant cum impetu. Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem. *Credas.* Pro credat quis: *Concurrere montibus altos.* Alij *al-
tū legunt,* vnum tamen est. *Turris puppibus insiant.* Hoc de historia traxit, nam Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improuisse, in nauigando essent occultæ.

59 *Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: arua noua Neptunia cæde rubescunt.
Regina in medijs patrio vocat, agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenumque deum monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Mineruam
Tela tenent: seuit medio in certamine Mauors
Calatus ferro, tristisque ex aethere dira,
Et scissa gaudens vadit discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.*

Telisque volatile. Cato. *Sub tela volantiæ.* *Arua noua Neptunia cæde rubescunt.* Nona cæde, magna, nimia. Nam non dicit re vera noua arua, sed noua cæde. *Homerus* *ἰπὸ δουρὶ τοῦ ἀντιγονοῦ γὰρ* sed non est hoc rubescunt. *Patrio vocat agmina sistro.* Cleopatra sibi tantum adsumpserat, ut se Isis vellet videri. Isis autem est genius Ægypti, qui per sistri motum quod gerit in dextra Nili accessus recessusque significat: per sitellam quam sinistra manu retinet, ostendit aduentum omnium lacunarum. Isis autem lingua Ægyptiorum est terra: quam Isim volunt esse. Hanc Isim & alios deos ideo Ægypti colunt, quia deos reges habuisse dicuntur: Ergo in opprobrium Alexandrini exercitus pro classico sistrum posuit, quod autem ait *vocat agmina.* Hoc est quod superior dictum est, & Augustus in commemoratione vitæ suæ refert, *Antonium iussisse ut legiones suæ apud Cleopatram excubarent, eiusque nutu & iussu parerent:* bene ergo *Vocat agmina,* quæ signum dabat. *À tergo respicit angues.* Hoc est nondum videbat mortem futuram. Traditur enim ne ad Triumphum Augusti aduerteretur admoto sibi a pice defecisse: tum geminos, cum vnum sibi admoueretur. *Deum monstra.* Ideo monstra dixit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant. Et admittebat locus pro laude Augusti aliquid etiam in deos inclementius dici, Vatro indignatur Alexandrinos deos Romæ coli. *Latrator Anubis.* Quia capere canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo quia nihil est cane sagacius. Bello autem Gigantum plures deos ferarum formas accepisse traditur. *Contra Nept.* Homerum sequitur, qui deos dicit contra se pro diuersis partibus habere certamen. Et quidam latenter illud tetigisse Virgilium volunt, quod Plinius Secundus in historia naturali dicit, quod Antonij nauem piscis Echen retinuerit, qui piscis Latine remora dicitur. *Calatus ferro.* Aut in armis locatus: aut de ferro sculptus, scilicet metallo sibi congruo: aut scuit ferro. *Dira.* Diræ proprie sunt vltices deæ, & bene has interesse dicit prælio: aut à Ioue missas ad terrorem Ægypti inferendum: aut puniendum Antonium, qui matrimonij læserat fidem. *Scissa discordia palla.* Vtrum scissa palla gaudens, an scissa palla vadit, & seorsum gaudens? Ideo autem discordia, quia vnius ciuitatis & ciues principes erant, & bene Diram discordia sequitur, quam Bellona comitatur. Nam per discordiam venit ad bellum, in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait sanguineo flagello. *Horatius,* *Ira truces inimicitias, & funebre bellum.*

60 *Actius hæc cernens arcum intendebat. Apollo*

Desuper:

A Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, & laxos iam iamque immittere funes.
 Illam inter, cades pallantem morte futura,
 Fecerat ignipotens undis & Iapige ferri.
 Contra autem magno moerentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
B Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina victos.

Actia hæc cernens. Quem postea Actium nominavit Augustus. *Vertebant terga Sabæi.* Omnes isti populi Orientis sunt. *Ipsa videbatur ventis.* Apud plures Cleopatram priorem fugisse: post insecutum Antonium, iam, iamque. Scilicet auiditate fugiendi. Et bene iam iamque addidit, quia tempus operis in pictura declarare non poterat. *Inter cades.* Inter tuorum cadavera. *Morte futura.* Omne mortis futura. *Iapige ferri.* Vento qui de Apulia flans optime ad Orientem ducit. Iapigia enim Apulia dicta est. Horatius, *Obstrictis alis propter Iapiga.* Quem Varro de ora maritima Argellen dicit, qui de Occidente ætius fiat: hic in Apulia pestilens est. *Magno corpore.* Aut ita eum tanquam deum magno corpore formatum accipiendum est, aut magno leptomisuo. & non corpore moerentem, sed magno corpore pandentem sinus. *Vocantem Cæruleum in gremium.* Hoc de historia est, nam legitur Cleopatram prælagio mortis futurae oblitam esse recessus Ægypti petere in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpasse. Bene ergo poeta adicit hortatum fuisse Nilum ut interius fugeret, ideo tota veste vocantem cæruleum in gremium. *Latebrosaque flumina.* Quia Nili origo nescitur: licet Plinius dicat haud longe ab Æthiopia Maurorum post maiorem Atlantem lacum esse ex quo Nilus erumpit. Quod videtur esse verisimile ex beliarum similitudine.

61 **D** At Cæsar triplici inuictus Romana triumpho
 Mœnia, diis Italis votum immortale sacrabat.
 Maxima tercentum totam delubra per urbem
 Letitia, ludisque vie plausuque fremebant:
 Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
 Ante aras terram cæsi strauere iuuenti.
 Ipse sedens nixeo candentis limine Phæbi,
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
 Quam varia linguis, habitu tam vestis & armis.

E *Triplici triumpho.* Tres enim Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium vicerat nauali bello. Secundo qui Dalmatas vicerat. Tertio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. *Diis Italis votum immortale sacrabat.* Videtur ædem Apollinis dixisse, quæ est in Palatio. *Tercentum.* Hoc est pro multis. *Ludisque vie plausuque fremebant.* Hoc est compitalitij ludi celebrati sunt. Et est Zeugma, nam & delubra fremebant. *Candentis limine Phæbo.* In templo Apollinis in palatio de solido marmore eff. cto, quod adlatum fuerat de portu lunæ qui est in confinio Tusciæ & Liguriæ, ideo ait candentis. *Dona recognoscit populorum.* Aurum coronarium dicit: quod triumphantibus hodieque à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter concessam vitam. Ideo ergo dicit *dona:* Si hoc non esset ipsolia diceret. *Aptatque superbis Postibus.* Porticum enim Augustus fecerat in qua simulacra omnium gentium conlocauerat, quæ porticus adpellabatur Ad nationes.

62 **E** Hic Nomadum genus, & discipulos Mulciber Afris:
 Hic Lelegas, Carnisque saguti ferosque Gelonos
 Finxerat: Euphrates ibat, iam mollior undis:
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

*Indomitiq; Dae, & pontem indignatus Araxes.
Talia per Clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero, famamque & fata nepotum.*

Hic Nomadum genus. atqui Antonius Orientis habuit populos: sed intelligamus has gentes Africae operas suas locasse: & simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. *Dijunctos.* Vel habitum eorum ostendit: qui usque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Penulo dicens, *Quanam illec aui est?* Cum Afrum vidisset vestem dimissim trahentem; neque enim vruntur hodieque zonis; Aut distinctos dixit inhabiles militiae. Omnes enim qui militant cincti sunt. Aut certe inefficaces: vt contra praecinctos strenuos dicimus. Horatius, *Altius ac nos praec. in. li. sum.* Vnde & Graece *ωζων* appellatur: non qui bonam zonam habet, sed strenuus. *Malober.* Vulcanius ab eo quod totum ignis perimulcet: aut quod ipse mulcatus pedes sit, sicut quibuidam videtur: aut quod igni mulcatur. *Lelegas.* Thessalos. Lucanus de Thessalia, *Max Lelegum dextra pressum descendit ar. arum.* Carasque. Carae inulani populi fuerunt piratica famosi, victi a Minoe, vt Tacydides & Silustius dicunt *Gelonos.* Populus Scythiae, *Euphrates ibat iam mollior vnda.* Sentiens quasi se esse superatum. Horatius, *Minores volu. re. v. rices. Morini.* Populi in Galliae finibus qui Britanniam spectant proximi Oceano. *Rhenus.* Fluvius Galliae, qui Germanos a Gallia diuidit. *Bicornis* autem, aut commune est omnibus fluuiis, aut proprie de Rheno, quia per duos alueos fluit: per vnum qua Romanum imperium est: per alterum qua interluit Barbaros, Vbi iam vahal dicitur & facit insulam Barauorum. *Indomitiq; Dae.* Scythiae populi a parte Septentrionali iuncti Persi di. vnde Dani dicti. *Pontem indignatus Araxe.* Hic Armeniae fluuius cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt; postea Augustus firmiore ponte eum ligauit, vnde ad Augusti gloriam dixit Pontem indignatus Araxe. *Per clypeum Vulcani.* Hic distinguendum, nam Vulcani parentis non procedit. *Imaginem gaudet.* Ignarus erat veritatis, sed triumphorum imagine delectabatur. *Attollens humero famamque & fata nepotum.* Si fata legeris, hoc est quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc versum notant Critici, quasi superfluo & inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius, namque est eius magis neoericus.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER IX.

*A*que ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. luco tuum forte parentis
Pylumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti diuim promittere neme
Auderet, voluenda dies en attulit vitro.
Aeneas, vrbe, & sociis, & classe relicta,

*Sceptra Palarini, sedemque petiuit Euandri.
Nec iatis, extremas Corin penetrant ad vrbes:
Lydorumq; manum, collectosque armat, agrestes.
Quid dubitas: nunc tempus equos, nunc postcero currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit, & in caelum paribus se sustulit alis.
Ingentemq; fugam secuit sub nubibus arcum.*

Atque